

АБДУШАРИФИ БОҚИЗОДА

РЌЪЗАИ МОЊИ РАМАЗОН

МоЊият ва аЊкоми он

Душанбе - 2008

Муаллиф: Абдушарифи Боқизода
РЌъзаи моЊи Рамазон: моЊият ва аЊкоми он
Душанбе: 2008. 120 саЊ.

Китоб ба манзури баланд бардоштани сатЊи маЊрифати динЌ ва ошноии бештари мардуми мусалмон ба арзишЊои олии Ислом омода гардидааст. Дар он ҶаЊорумин рукни бинои Ислом – рЌъза мавриди баррасЌ қарор гирифтааст. РЌъза муЊимтарин василаи худсозЌ, олитарин мактаби тарбияи рЌъ ва бинои шахсияти инсон ва беЊтарин барномаи рушд ва тақомули маЊнавии мардум ва Ҷомаеа мебошад, ки дар ин китоб аЊком ва моЊияти он бозтоби равшане ёфтааст.

Китоб барои доираи васеЊи хонандагон ва худҷўён пешкаш мегардад. Ба умеди қабули тоЊот ва ибодоти шумо дар моЊи Рамазон!

Чопи афсетЌ. Гарнитураи Times New Roman Tj.
Андозаи 60x90. Чопи аввал. Адади нашр 1000.

Нашриёти «Паёми ошно».

Тамоми ҲуқуқЊои табъ ва наشري китоб
барои муаллифаш маЊфуз мебошанд. ©

Барои огоҳӣ

Ба огоҳии хонандагон мерасонем, ки китоби «Накҳати Рамазон» пас аз бозбинии комил, таҳриҷи аҳодис ва ривоятҳо ва ворид сохтани иловаҳои тоза бори дигар ба чоп омода гардид. Барои он ҳамчунин номи дигаре, ки онро дар унвони китоб мебинед, интихоб кардем.

Шоёни зикр аст, ки рӯзаи моҳи Рамазон яке аз комилтарин барномаҳои худопарастӣ мебошад, ки барои худсозӣ, ҳештаншиносӣ ва тақомули шахсияти инсон пешбинӣ шудааст. Дини Ислом аз тариқи чунин барномаҳое меҳаҳад амалан ба бинои солими шахсияти инсон ва пас аз он бунёди ҷомеаи рушдёфтае бипардозад.

Дар мактаби моҳи Рамазон шахси рӯзадор дар зарфи як моҳ ба омӯзиши ҷанбаҳои маънавии шахсият, парвариши ирода ва таҳкими пояҳои инсонияти худ мепардозад. Барои он ки битавонад аз баракот ва дарсҳои амалии ин моҳ ба таври комиле истифода намояд, бояд дар бораи фалсафа, моҳият, аҳком ва ғоидаҳои рӯза қаблан ошноӣ дошта бошад. Мо барои ҳарчи пурбортар гаштани баҳраҳои маънавии рӯзадорон аз моҳи шарифи Рамазон ин рисоларо бо забони раво ва сабки зебо манзури онҳо ме-намоем.

Аз муаллиф

Бахши аввал

Моҳият ва арзиши амалии рӯзаи моҳи Рамазон

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى

الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

«Рӯзаи (моҳи Рамазон) бар шумо фарз гардонида шуд, ҳамон гуна, ки бар гузаштагони пеш аз шумо фарз гардида буд, то ба василаи он тақво (ва худсозӣ) намоед». (Сураи Бақара, 183).

«Касе (дар моҳи Рамазон) суҳанони дурӯғ, амал кардан ба он ва ҷаҳолатро тарк накунад, Худо ҳеҷ ниёзе ба тарки хӯрдан ва нӯшидан (яъне рӯза)-и вай надорад». (Ҳадиси шариф. Саҳеҳи Бухорӣ, 1903, 6057).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Алҳамду лиллоҳи раббил ʔоламин
вассалоту вассалому ʔало расулиҳи
Муҳаммадин ва олиҳи ва саҳбиҳи
аҷмаʔин.

БА ИСТИҚБОЛИ МОҲИ РАМАЗОН

Моҳи Рамазон моҳи нузули Қуръон аст. Моҳи кушода шудани дарҳои раҳмати Худованд ва шурӯъ гардидани нузули Қуръон ба ҳазрати Муҳаммад (с), паёмбари бузурги Ислом мебошад. Дар ин моҳ барои аввалин бор фариштаи ваҳй Ҷабраили амин (ʔ) аз сӯи Худованд амр шуд, ки каломи он зоти азалиро ба замин бирасонад ва дасти навозиши Ӯ ба кӯмаки бандагонаш дароз гардид.

Он моҳи Рамазоне, ки нузули Қуръони карим дар он оғоз гардид, нуқтаи таҳаввуле дар сарнавишти башарият ба шумор мерафт. Ойини нав зиндагонии дубораеро барои инсон ба армуғон оварда буд. Нидои малакутии Қуръон дар вучуди инсоният рӯҳи тозае дамид ва онро барои ҳамеша ба роҳи саъодату хушбахтӣ фаро хонд. Худованд мефармояд:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ
مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ ...

«Моҳи Рамазон моҳест, ки Қуръон дар он фуру фиристода шудааст, то барои мардум роҳнамо ва нишонаҳои ҳидоят ва чудосозанда(и ҳақ аз ботил) бошад».¹

Пас дар ин моҳ дарҳои раҳмати Худованд ба рӯи инсоният кушода гардида, баракоти бепоёни Ӯ бар вай фуруд омадааст. Ҳатто он шабе, ки нузули Қуръон дар он сурат гирифтааст, аз ҷониби Худованд шаби Қадр, ба маънои шаби боарзиш ва дорои ҷойгоҳи хоссе номида шудааст.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾

«Мо, воқеъан ҳам, Қуръонро дар шаби “Қадр” фуру фиристодем...».²

Илова бар ин, Худованд барои афзудани баракоти ин моҳ рӯзаи онро бар мӯъминон фарз гардонидаст ва онро бар дигар моҳҳо бартарӣ додааст.³ Он моҳро Худованд ба сурати иде ва

¹ Сураи Бақара, 2: 185.

² Сураи Қадр, 97: 1.

³ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки Паёмбар (с) дар он мефармояд: *«Рамазон сайиди моҳҳо ва ҷумъа сайиди рӯзҳост»*. Мӯъҷамулқабир, 9000, ҷ. 9, с. 205. Мусаннафи Абдурраззоқ, 7894, ҷ. 4, с. 307. Мусаннафи Ибни Абушайба, 2, ҷ. 2, с. 57.

мавқуф гуфтааст. Ҳадисро аз Ибни Масъуд (р) ривоят намудаанд. Ҳадиси дигаре аз Абусаъиди Худрӣ ба ҳамин маъно ривоят шудааст, ки:

зиёфате барои бандагонаш гардонидааст. Дарҳои бихиштро дар он моҳ кушуда, даромадгоҳҳои дӯзахро (ба бузургдошти ин моҳ) фуру бастааст ва шаётинро дар занҷир афкандааст, (то зиёфати Ёро бар бандагонаш табоҳ насозанд).⁴

Рӯзе Расули Худо (с) дар арафаи моҳи Рамазон фармуд: **«Рамазон, ин моҳи баракат, шуморо фаро расид. Моҳе, ки Худованд шуморо дар зерӣ пӯшиши навозишҳои Худ қарор медиҳад: Раҳматашро бар шумо фуруд меоварад, гуноҳонатонро фуру мерезад ва дуъоятонро иҷобат менамояд. Ба аъмоли нек ва рақобатҳои хайри шумо дар ин моҳ назар меафканад ва бо шумо дар миёни фариштагонаш ифтихор менамояд. Пас аз худ хайру некиро ба Худованд нишон диҳед. Бадбахт, ҳатман, ҳамон касест, ки дар ин моҳ аз раҳмати Худованди азза ва ҷалл маҳрум гардад»**.⁵

Пас бояд бандаи мӯъмин ба истиқболи ин моҳи муборак пешакӣ омода гардад, то аз ин дастархони густарда ва пурфайзи Худованд ҳар чӣ бехтару бештар истифода намояд. Одамон барои истиқболи ҷашнҳои бузург ва

зулҳиҷча муқаддастарини моҳҳо мебошанд». (Шуъабул-мон, 3755, ҷ. 3, с. 355).

⁴ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки Паёмбар (с) дар он мефармояд:

«Ушода ва дарҳои дӯзах баста гарданд ва шайтонҳо (чинҳо) дар занҷир афканда шаванд». (Саҳеҳи Бухорӣ, 1898, 3277. Саҳеҳи Муслим, 2492 (1079)-1. Сунани Насой, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102). Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд.

⁵ Табаронӣ онро аз Убода ибни Сомит (р) ривоят намудааст.

муносибатҳои хос муддатҳо қабл ва дар сатҳҳои гуногун омодагӣ мебинанд. Вале барои бандаи мӯъмин кадом муносибат ва ҷашне бузургтар аз моҳи Рамазон мебошад? Моҳе, ки бо он ҳама баракот ва азамати худ нуқтаи таҳаввули сарнавишти башарият ва сароғози зиндагонии нави инсон гардид.

Бандаи мӯъмин дар ин моҳ ба истиқболи нуру баракат меравад. Вай дар ин суфраи илоҳӣ нақҳати маъонии Қуръонро мебуяд ва аз таровати неъматҳо ва баракоти он домани маънавияташро пур аз гул менамояд.

Ростӣ, Қуръони карим дар даврони маданият даъват, ки ба даврони рехтани пояҳои аҳкоми Ислом ва муайян гардидани фарзҳо ва рукнҳои он шинохта шудааст, мардуми мусалмонро бештар бо садои дилнишин ва бонавозиши: **«Ё айюҳал лазина оманӯ» (Эй бандагони мӯъмин, Эй мардуми имондор ва Эй касоне, ки имон овардаед)** хитоб менамояд. Ин шеваи хитоб баёнгари он аст, ки мусалмонони мавриди назар дар он лаҳзаҳо аз лиҳози маърифатнокии динӣ, огоҳиҳои имонӣ ва шинохти арзишҳои исломӣ ба сатҳи баланди фикрӣ ва эътиқодӣ расидаанд.

Вақте Худованд онҳоро бо садои ошноӣ: **«Эй касоне, ки имон овардаед»** нидо менамояд, мӯъминони огоҳу фаҳмидаеро мавриди хитоби худ қарор медиҳад. Мӯъминоне, ки аз ҳар лиҳоз омодаи қабули фармудаҳои Ё пас аз нидо мебошанд. Ин нидо дар зимн маъноӣ **«Эй бандагони бомаърифат ва огоҳ»**-ро низ дорад. Ин садои малакутии Худованд барои онҳо маънус ва ба дилҳояшон наздик буд. Онҳо ниҳояти лутфи илоҳиро дар ин садои дилнавоз эҳсос мекарданд,

ки Худованд аз миёни доираи офариниш онҳоро баргузидааст.

Дигар ин нидои он давроне нест, ки ба мардум роҳи худошиносӣ ва нишонаҳои қудрат ва ҳикмати Ёро биомӯзад, ғуборҳои рӯи фитрати ёро бисояд ва ба афкори вай бедорӣ бахшад. Балки хитоби он давраҳо бештар бо «**Ё айюҳан носу**» (**Эй мардум**) оғоз мешуд. Ин яке аз ҷанбаҳои эҷози баёни Қуръон аст, ки шеваи гуфтораш мутаносибан сатҳҳои гуногуни рушди эътиқодӣ ва иҷтимоӣ мардумро бо расотарин калимот баён менамояд.

Қуръон дар оғози ояти фарзияти рӯза мусалмононро бо садои дилнишини: «**Эй бандагони мӯъмин**» ва «**Эй касоне, ки имон овардаед**» хитоб намудааст, ки он баёнгари омодагии ҳамаҷонибаи онҳо барои қабули фаризаи рӯза ва истиқболи моҳи мубораки Рамазон мебошад. Бинобар ин, мусалмонон бояд барои истиқболи ҳамаҷонибаи моҳи мубораки Рамазон пешакӣ худ ва хонаводаашонро омода созанд ва кӯшиш намоянд, ки аз баракоти бепоёни Худованд дар ин моҳ ҳарчи бештар баҳраманд гарданд.

МАҲҶУМ ВА МОҲИЯТИ Р Ё З А

Рӯзаро дар забони арабӣ «савм» мегӯянд, ки ба маънои боз истодан ва аз чизҳои муайяне худдорӣ намудан мебошад. Дар истилоҳи шаръ «савм» (рӯза) ба маънои рӯзона аз дамидани субҳи содиқ то фурӯ рафтани офтоб худдорӣ намудан аз хӯрдану нӯшидан ва ҳамбистарӣ мебошад. Яъне амалан аз хостаҳои шикаму фарҷ

ва ҳар чизи махсуси дигаре, ки ба шикам ворид мегардад, дар он муддати муайян худдорӣ намудан аст.

Албатта, боз истодан аз анҷоми хостаҳои шикам ва фарҷ намуди зоҳирӣ ва қолаби шаръии ин ибодатро ташкил медиҳад. Талошҳои бандаи мӯъмин набояд дар шаклан ба ҷой овардани он маҳдуд гардад, балки кӯшиш намояд, ки худро ба моҳият, ҳадаф ва мӯҳтавои он бештар наздик гардонад.

Рӯза яке аз рукҳои панҷгонаи бинои Ислом буда, тоъати бериё ва беолоиши Парвардигор ба шумор меравад. Зеро он ибодати бешакл ва холи аз қолаби берунист, то зоҳиран ба риё ва худнамоӣ наздик бошад. Даҳони хушида ва синаи тафсони рӯзадорро танҳо Худо ва ҳудаш медонад. Пас шахси рӯзадор дар ният ва рафтор низ бояд худро аз ҳаракатҳои риёомез дур дорад.

Тоъатест, ки Худованд дар ивази он савоби бениҳоят барои бандааш ато мефармояд ва ҳамон гуна, ки он ибодати безоҳир аст, Худованд низ подоши онро дар нафсаш ваъда намудааст. Паёмбар (с) дар бахше аз ҳадиси қудсӣ мефармояд: «**...Худованд гуфт: Магар рӯза, ки он барои Ман аст ва Ман подоши онро хоҳам дод, зеро рӯзадор шахвату таъомашро барои Ман тарк намудааст...**».⁶

Тоъатест, ки аҳли худро, яъне рӯзадоронро аз дари хоссе вориди биҳишт мегардонад. Паёмбар (с) мефармояд: «**Дар биҳишт дарест, ки онро**

⁶ Саҳеҳи Муслим, 2701 (1151)-164. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардааст. Ба ин маъно дар ҳадисҳои дигаре низ дар Саҳеҳи Бухорӣ ва Муслим ривоят шудааст. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1904. Саҳеҳи Муслим, 2699 (1151)-161, 2700 (1151)-163.

«Райён» (шодоб) меноманд. Рӯзи қиёмат рӯзадорон аз он дар вориди бихишт мегарданд ва ғайр аз онҳо касе ҳаққи ворид шудан аз он дарро надорад. Нидо мешавад: Рӯзадорон куҷояд? Аз ҷой бармехезанд ва ғайр аз онҳо касе аз он дар дохил намешавад. Вақте онҳо ворид шуданд, он дар баста мегардад ва дигар касе аз он ворид намешавад».⁷

Рӯзаи ин моҳ мадраси тарбияи ахлоқ, сохтани шахсият ва омӯзиши давраиест, ки ахлоқи ҳамида, иродаи пайдор, нерӯи муқовимат, сабр ва ...-ро дар фитрат ва ботини инсон таҳким ва тақвият мебахшад. Ба ӯ дарси амонат ва ҳозир донишани Худо дар ниҳону ошкораш меомӯзад ва зеҳну андешаи ӯро сафо, покизагӣ ва илҳом мебахшад ва зарфиятҳои ҷисмӣ, рӯҳӣ ва фикрии ӯро аз сустиву танбалӣ ва заъфу афсурдагӣ раҳо месозад.

Рӯзаи моҳи Рамазон бо ба тартиб даровардани низоми хӯрдану нӯшидан ва хобу хӯри инсон ба ӯ амалан дарси тартибу интизом дар зиндагиро меомӯзад ва эҳсоси ваҳдату якпорчагӣ дар сар то сари ҷаҳони Исломо дар қалби вай бедор месозад. Зеро ҳама якҷоя рӯза мегиранд ва дар як вақт ифтор менамоянд.

Рӯза дар вучуди инсон отифаи раҳмату муҳаббат ва бародарӣ ва эҳсоси зарурати робитаи ҳамбастагӣ ҳамкориро дар миёни мусалмонон парвариш медиҳад. Масалан, эҳсоси гуруснагӣ ташнагӣ ва эҳсоси ниёзҳои ҷисмӣ ӯро

⁷ Саҳеҳи Бухорӣ, 1896, 3257. Саҳеҳи Муслим, 2703 (1152)-166. Тирмизӣ, 765. Ҳадисро аз Саҳл ибни Саъд (р) ривоят кардаанд.

барои ҳамбастагӣ бо дигарон, ширкат дар маҳви падидаи фақру тангдастӣ ва кӯмаки гуруснагону беморон ва ... омода месозад. Ва бо ҳамин заминаҳои рӯҳии ҳамкориҳои иҷтимоӣ ва робитаҳои инсонӣ дар миёни мардум фароҳам мегарданд.

Рӯза бо ҷалби русуботи хӯрокӣ дар бадани инсон ва бо тасфияи ҳуҷайраҳои афсурдаи ҷисми ӯ ҳаёти ҷисмонии инсонро комилан аз нав месозад. Меъда ва дастгоҳи гувориш муддате ором мегирад ва бадани инсон аз пасмондаҳои хӯрокӣ, уфунатҳои хунӣ ва рудаҳо ва рутуботи ҷисмӣ пурра халос мегардад. Паёмбари Худо (с) мефармояд: **«Рӯза доред, тандуруст мегардед».**⁸

Имрӯзҳо мардуми мусалмон, ки аз фарҳанги арзишҳои динӣ то андозае ноогоҳ мебошанд, ба ҷои рӯзаи моҳи мубораки Рамазон ва дигар рӯзаҳои воҷибӣ ва нафлӣ ба методҳои гуруснанишинии ёгоҳо ва ғайра рӯй овардаанд. Рӯзае, ки дар он тамоми некиҳо: аҷру савоби Худованд, халосӣ аз дӯзах, даромадан ба бихишт, парвариш ёфтани тамоми хубиҳо дар шахсияти инсон ва солимии ҷисмӣ ва... ба якбора ҷамъ омадаанд, тарк гардида, ба ҷои он ивазкунандаҳои инсоние мавриди амал қарор мегиранд.

Рӯза яке аз коромадтарин методҳои тазкия ва парвариши нафс мебошад, ки онро аз олудагӣҳои

⁸ Мӯъҷамулавсат, 8312, ҷ. 8, с. 213. Ҳайсамӣ дар Маҷмаъуззаъид ричоли онро сика гуфтааст. Ибни Синнӣ ва Абунуъайм низ онро дар китоби «иб» аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд, вале Ҳофизи Ироқӣ исноди онро заъиф гуфтааст.

дунё, гуноҳон, тезии шаҳватҳо ва ҳавову ҳавасҳо ба осонӣ раҳо месозад. Рӯза пас аз калимаи шаҳодат, намоз ва закот чаҳорумин рукни бинои Ислом мебошад. Худованди таъоло онро фарз гардонид, ғоидаҳои ошқору ниҳониро барои бандагонаш дар он ниҳодааст.

ФАЗИЛАТИ МОҲИ РАМАЗОН

Рамазон моҳи нузули баракот ва боз шудани дарҳои раҳмати Худованд мебошад. Паёмбар (с) мефармояд: **«Агар бандагон медонистанд, ки дар моҳи Рамазон чи (иноят ва навозишҳои Парвардигор) мавҷуд аст, ҳатман, орзу мекарданд, ки тамоми сол Рамазон бошад...»**.⁹

«Вақте моҳи Рамазон фаро расад, дарҳои бихишт (ба рӯи бандагони хоҳишманд) кушода ва дарҳои оташ фуру бафта мешаванд ва дасту пои шайтонҳо низ бафта мешаванд».¹⁰ Худованд дар ҳадиси қудсие мефармояд: **«Ҳар амали (неке), ки фарзанди одам анҷом медиҳад, аз даҳ неки то ҳафтсад баробар зиёд карда мешавад. Вале рӯза ин барои Ман аст ва Ман подоши онро хоҳам дод, зеро рӯзадор шаҳвату таъомашро аз барои Ман тарк намудааст. Рӯзадор ду хушнудӣ дорад: яке дар вақти ифтораи ва дигаре дар вақти дидори Парвардигораш.**

⁹ Мӯъчамулкабир, 967, ҷ. 22, с. 388. Саҳеҳи Ибни Ҳузайма, 1886, ҷ. 3, с. 190. Шуъабулмон, 3634, ҷ. 3, с. 313. Муснади Абуяъло, 5273, ҷ. 9, с. 180.

¹⁰ Саҳеҳи Бухорӣ, 1898, 3277. Саҳеҳи Муслим, 2492 (1079)-1. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд.

Ҳатто бӯи тағйирхӯрдаи даҳони рӯзадор дар пешгоҳи Худованд аз бӯи мушк хуштар аст».¹¹

Дар ҳадиси қудсии дигаре, ки онро Тирмизӣ ривоят мекунад, омадааст: **«Ҳар некие аз даҳ то ҳафтсад баробар афзоиш дода мешавад. Вале рӯза барои Ман аст ва Ман подоши онро хоҳам дод. Рӯза сипарест аз оташи дӯзах. Ҳатто бӯи тағйирхӯрдаи даҳони рӯзадор дар пешгоҳи Худованд аз бӯи мушк хуштар аст. Агар ҷоҳиле бар шахси рӯзадор ҷаҳл намояд, ба ӯ бигӯяд, ки ман рӯзадор мебошам, ман рӯзадор мебошам»**.¹²

Пас бояд бандаи мӯъмин бо истифода аз ин лаҳзаҳои камтакор он моҳро бо боварӣ (аз рӯи имон) ва ба умеди аҷру савоби илоҳӣ барпо дорад. Паёмбар (с) мефармояд: **«Касе моҳи Рамазонро аз рӯи имон ва ба умеди аҷру савоби Худованд барпо дорад, гуноҳони гузаштаи ӯ бахшида мешаванд»**.¹³

Салмон (р) ривоят мекунад, ки Расули Худо (с) дар охири рӯзи моҳи Шабон хутбае (суханроние) эрод намуд, ки дар он омадааст: **«Эй мардум! Инак, моҳи бузург ва мубораке бар сари шумо соя афканда аст. Моҳе, ки як шабаш (шаби Қадр) аз ҳазор моҳ беҳтар аст. Моҳе, ки Худованд рӯзаашро фарз ва қиёми**

¹¹ Саҳеҳи Муслим, 2701 (1151)-164. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардааст.

¹² Сунани Тирмизӣ, 764. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардааст.

¹³ Муттафақун алайҳ аст. Саҳеҳи Бухорӣ, 38, 1901, 2014. Саҳеҳи Муслим, 1778 (760)-175. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд.

шабашро татаввӯъ (нафл ва ихтиёрӣ) гардонидааст. Касе дар ин моҳ хислати некеро ба ҷой оварад, баробари он аст, ки фаризаеро дар дигар моҳҳо анҷом дода бошад ва касе фаризаеро дар он ба ҷой оварад, баробари ҳафтод фарз дар моҳҳои дигар аст.

Моҳи сабр аст ва подоши сабр бихишт аст. Моҳи ҳамдилӣ ва дастгирист. Моҳест, ки дар ризқи бандаи мӯъмин афзоиш ва баракат ба вуҷуд меояд. Касе рӯзадореро ифтор диҳад, он мағфирати гуноҳон ва сабаби озодаш аз оташ мегардад ва ба монанди он (рӯзадор) аҷр дода мешавад, бе онки аз аҷри ӯ чизе коста гардад».

Гуфтанд: Эй Расули Худо (с), на ҳамаи мо ифторе барои рӯзадор пайдо менамояд? Расули Худо (с) фармуд: **«Худованд ин савобро барои касе, ки рӯзадореро бо хурмое ё бо шарбати (ҷуръаи) обе ва ё бо шири ба об омехтае ифтор диҳад, низ ато менамояд.**

Моҳест, ки аввали он раҳмат, миёнаи он мағфират ва охираш озодии аз оташ бошад. Касе, ки бар хидматгори худ дар ин моҳ сабукӣ оварад, Худованд ӯро биёмурзад ва аз оташ озодаш намояд.

Дар ин моҳ чаҳор хислатро бештар намоед, ки бо ду хислаташ Парвардигоратонро хушнуд месозед ва ду хислати дигараш барои худатон зарурӣ мебошанд. Он ду хислате, ки боъиси хушнудии Парвардигоратон мегардад, яке шаҳодат додан аст бар ин ки ҳеҷ худое ба ҷуз Аллоҳи ягона вуҷуд надорад ва дигар аз ӯ мағфират хоستان аст. Аммо он ду хислате,

ки барои худатон зарурӣ мебошанд, аввал ин ки ҷаннатро аз Худованд бихоҳед ва дуввум ин ки аз оташи дӯзах ба ӯ паноҳ баред.

Ҳар касе рӯзадореро обе диҳад, Худованд ӯро аз ҳавзи ман шарбате бинӯшонад, ки то ҷаннат дигар ташна нагардад».¹⁴

Рӯза дар поксозӣ ва парвариши бадан ҳамон нақши закотро дар мол анҷом медиҳад. Паёмбар (с) мефармояд: **«Ҳар чиз закоте дорад ва закоти бадан рӯза аст».**¹⁵

Моҳи Рамазон беҳтарин фурсат барои иҷобати дуо ва орзуҳои неки шахси рӯзадор мебошад. Паёмбар (с) мефармояд: **«Дуоҳои шахси рӯзадор ҳаргиз рад карда намешавад».**¹⁶

ҲАДАФИ РҶЗА

Умуман, тамоми ибодатҳо ва аҳқому аркони Ислом барои як мақсади асосӣ ва муҳим ҷорӣ шудаанд ва он ба вуҷуд овардани тақвои илоҳӣ дар ҷавҳари шахсияти инсон мебошад. Пас аз эҷоди таҳаввули мусбат ба сӯи худошиносӣ дар афкору андешаи одамӣ ва бо паймудани марҳалаҳои гуногуни поксозии нафс, тазкияи рӯҳ ва худсозии шахсият банда ба меҳвари тақвои илоҳӣ наздик мегардад. Тақво меваи имон аст. Ҳар қадаре имон ва боварҳои эътиқодии банда дуруст ва мустаҳкам гарданд, тақвоаш низ бештар ва

¹⁴ Сунани Насоӣ, 2105. Саҳеҳи Ибни Ҳузайма, 1887, ҷ. 3, с. 191. Муснади Имом Аҳмад, 7108, ҷ. 2, с. 459, 8765, ҷ. 9, с. 87, 9213, ҷ. 3, с. 158. Шуъабул-имон, 3608, ҷ. 3, с. 305.

¹⁵ Мусаннафи Ибни Абушайба, ҷ. 2, с. 425.

¹⁶ Мусаннафи Ибни Абушайба, ҷ. 2, с. 424.

беҳтар мегардад. Ибодатҳо ва аҳкоми илоҳӣ дар тарҳи худсозӣ ва такомули ҳарчи бештари шахсияти инсон коромадтарин василаи илоҳӣ мебошанд.

Дар хотимаи тамоми оятҳое, ки фарзияти ибодатҳо ва ё машрӯъияти аҳкомро баён медоранд, ба ибораҳои **«лаъаллакум таттақун»** (то тақво намоед) ва монанди он бар меҳурем. Ин ибораҳо ҳадафи машрӯъият ва фарзияти ибодатҳои илоҳӣ ва аҳкоми шариятро баён менамоянд, ки он ба вучуд омадани малакаи тақво дар ботини инсон мебошад. Тақво ин ҳамон нерӯи илоҳӣ ва вичдони имонӣ дар ботини инсон мебошад, ки шахсияти ўро дар тамоми муносибатҳои зиндагӣ идора ва контрол менамояд. Одамиро ба некиҳо ҳидоят ва аз бадихо боз медорад. Дар фитрати вай решаҳои одамият, дарки зебоишиносӣ ва ҳисси масъулиятнокиро устувор мегардонад ва инсонро одами шукргузор месозад.

Қуръони карим дар хотимаи ояти фарзияти рӯза ҳадафи аслий ва ҳикмати фарз гардидани ин барномаи ибодатиро низ ба вучуд омадани малакаи тақво, ҳисси парҳезгорӣ ва вичдони худошиносонаи инсонӣ дар қалби шахси рӯзадор гуфтааст. Худованд бо поягузори барномаҳои ибодатӣ ва низоми комили худопарастӣ меҳаҳад дар ботини одамон ҳисси баланди хештаншиносӣ, завқи зебоипарастӣ ва салиқай камолхоҳиро таҳким бахшад ва онҳоро аз тариқи ҳамин пойгоҳи устувори тақво ба сӯи худопарастӣ, риъояи одоб ва аҳкоми ибодатҳо ва ба роҳ мондани назми зебои иҷтимоӣ бикашонад. Зеро танҳо тақво аст, ки дилҳоро бедор ва пӯё месозад ва ба одам каромат ва шахсият мебахшад.

Ҳадафи аслии барномаи ибодатҳо дар Ислом ба вучуд овардани пойгоҳи тақво ва таҳкими

пояҳои вичдони худошиносонае дар қалби одам мебошад ва аз тариқи ин нерӯи маърифатӣ мардумро ба сӯи татбиқи дурусти барномаҳои ҳаётии мекашонад, на ба василаи занҷирҳои ҷаҳлу нодонӣ ва бофтаҳои хурофотӣ.

Худованд ояти фарзияти рӯзаро бо хитоб ба мӯъминони аҳли маърифат **«ё айюҳал лазина оманӯ»** (эй касоне, ки имон овардаед) шурӯъ ва бо **«лаъаллакум таттақун»** ва **«лаъаллакум ташкурун»** хотима додааст ва дар миёнаи он ду қисмат **«кутиба Ъалайкумуссиём»**-ро қарор додааст. Ин ба он маъно аст, ки: Эй мӯъминони бомаърифат! Рӯзаи моҳи Рамазон бар шумо фарз гардонида шуд, то дар расидан ба тақвои илоҳӣ шуморо ёрӣ ва қувват бахшад.

Дар ин ҷо чи тавре мебинем, Худованд хитоби худро бо садои ширини: **«Эй аҳли имон»** оғоз ва бо хулосаи матлуб ва бо зеботарин меваи имон, яъне тақво хотима додааст. Тақво рӯҳи имон ва сирри саъодати инсон мебошад. Вақте сухан аз имон ва тақво ба миён омадааст, ин худ бо сароҳат гӯеи он аст, ки рӯза танҳо дар худдории одам аз хӯрдану нӯшидан ва наздикии заношавҳарӣ хулоса намегардад, балки худдорӣ аз тамоми кирдору гуфторе мебошад, ки бо ҳақиқати имон, рӯҳи фазилату тақво ва мувоҷабаи Худованд муҳолиф мебошанд.

Бар ҳамин асос, рӯзадороне, ки аз ғайри Худованд тарсу ҳарос ва ё умед дошта бошанд ва ё дар фикри содир намудани гуноҳе ва ё ҷинояте бошанд ва ё бар зидди арзишҳои дини Худо ва аҳли имон мубориза баранд ва даст ба фитнаву фасод зананд, рӯзаи онҳо беҳосил ва бемаъност.

Ҳамчуни, касоне, ки барои эҷоди тафриқаи парокандагӣ дар миёни мусалмонон талош меварзанд ва бо гуфтор ва назароти манфии худ заминаи парокандагии мусалмононро ба вуҷуд меоваранд ва ё ба аҳли фасод ҳамфикрӣ ва наздикӣ менамоянд, рӯзаи онҳо беҳуда буда, ҳеҷ нафъе барои онҳо ба ҳамроҳ надорад.

Одамоне, ки аз мановфеъи умуми мусалмонон суи истифода менамоянд ва молу дороии мардумро дар манфиъатҳои шахсӣ ва ангеҳои шахвонии худ ба кор мегиранд ва ё бо дасту забон ва ё қалами худ ҳарими муқаддасоти дини илоҳӣ ва шарафу обрӯи мардумро мавриди ҳуҷум ва беэҳтиромӣ қарор медиҳанд, рӯзаи онҳо ботил ва бенатиҷа аст. Агар ин қабил одамон сифатҳои манфӣ ва ҷанбаҳои салбии шахсияти худро ислоҳ насозанд, мақсад ва мафҳуми рӯза дар онҳо таҳаққуқ наёфтааст.

Бинобар ин, шахсе, ки танҳо қолаби берунии рӯзаро риёя менамояд, вале аз мафҳуми мақсади он беҳабар аст, рӯзааш ҳеҷ нафъе барои ӯ надорад. Худдорӣ аз хӯрдану нӯшидан ва ҳамбистарӣ ин танҳо ҷанбаи зоҳирии рӯза мебошад. Ин танҳо дарсе барои инсон мебошад, то аз тамоми аъмоли бад, рафтори ношоиста, гуфтори бемаъно ва... худро нигоҳ дорад. Паёмбар (с) мефармояд: **«Ҳар касе суханони дурӯғ (тӯҳматомез ва нописанд) ва ҳамчуни, амал ба онҳоро тарк нанамояд, Худованд ниёзе ба тарки хӯроку шароби вай (яъне ниёзе ба рӯзаи вай) надорад».**¹⁷

¹⁷ Саҳеҳи Бухорӣ, 1903, 6057. Сунани Абудовуд, 2362. Сунани Тирмизӣ, 707. Сунани Ибни Моҷа, 1689. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд.

Дар ҷои дигар мефармояд: **«Эй чи басо рӯзадорест, ки аз рӯза ба ғайри гуруснагиву ташнагӣ чизе насибаш нагаштааст ва чи басо шабзиндадорест, ки аз қиёми шабаш танҳо ҳамон беҳобӣ насибаш гаштааст».**¹⁸

Ҳамчуни, он Ҳазрат (с) мефармояд: **«Агар касе аз шумо рӯздор бошад, беҳудагиву ғавго ва дуруштӣ нанамояд. Агар касе ҳам ўро дашном диҳад ва ё ба ў ҷанҷол намояд, ба ў бигӯяд: Ман рӯздор мебошам...».**¹⁹

Рӯзаи мақбул рӯзаест, ки соҳиби худро ба тақвои илоҳӣ наздик гардонад. Дар ҷунин ҳолат аст, ки дуъоҳо, орзуҳо ва некиҳои вай қабули даргоҳи Ҳақ мегарданд. Худованд мефармояд: **«Худованд (аъмол ва ибодатҳо)-ро танҳо аз бандагони ботақвои худ мепазирад».**²⁰

Ҷ О И Д А Ҳ О И Р Ё З А

Рӯза дорои ғоидаҳои маънавӣ, ҷисмӣ ва иҷтимоӣ зиёде мебошад.

Аз ҷумла, рӯза:

а) Инсонро дар мактаби (озмоишгоҳи) сабру шикебой ва пурбардошти тарбият менамояд;

б) Хештандорӣ ва худконтролкуниро ба инсон омӯзиш медиҳад;

¹⁸ Сунани Ибни Моҷа, 1690. Сунани Куброи Насоӣ, 3249, 3333, ҷ. 2, с. 239, 256. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд. Табаронӣ дар Муъҷамулкабир ҳадисе ба ҳамин маъно аз Ибни Умар (р) ривоят намудааст. (13413, ҷ. 12, с. 292).

¹⁹ Қисмате аз ҳадиси муттафақун алайҳ аст. Саҳеҳи Бухорӣ, 1894, 1904. Саҳеҳи Муслим, 2697 (1151)-160, 2700 (1151)-163. Сунани Абудовуд, 2363. Сунани Насоӣ, 2215, 2216. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд.

²⁰ Сураи Моид, 5: 27.

в) Назму ҳамоҳангиро дар миёни мардуми мусалмон густариш медиҳад;

г) Ишқу дилбастагӣ ба адолат ва баробарию дар вучуди инсон решадор месозад;

д) Отифаи меҳрубонию дилсӯзӣ ва эҳсоси масъулиятро дар ботини одам бедор месозад;

ж) Шарру фасод ва разоили ахлоқиро дар миёни мардум коҳиш медиҳад;

з) Дастгоҳи гувориш (меъда)-ро полоиш ва покӣ менамояд;

л) Баданро аз зиёдатиҳои бозмонда ва русуботи такшонгашта, ки аз боқимондаҳои хӯроқӣ ва ошомиданӣ ба вучуд меоянд, пок мегардонад;

м) Фарбеҳии зиёди бадан ва чарбиҳои таркиби онро коҳиш медиҳад; Расули Худо (с) фармудааст: **«Рӯза бигиред, то саломатиатон барқарор шавад (ва боқӣ бимонад)»**.²¹

н) Аз ҳама муҳимтар, ҳислати парҳезгорӣ ва поку нек зистанро дар инсон тақвият медиҳад, ки муҳимтарин ҳадафи ибодатҳои илоҳӣ низ ҳамин мебошад.

АРЗИШИ ЭҲСОНУ НЕКӢ ДАР МОҲИ РАМАЗОН

Ислом дар озмоишгоҳҳои тарбиявии худ на танҳо бо сарқуб намудани сифатҳои даррандахӯӣ ва сарпӯш гузоштан ба рӯи разоили ахлоқӣ дар ботини инсон иктифо наменамояд ва бо ин роҳи ҳалҳои муваққатӣ ва ба зоҳир сатҳӣ хушнуд намегардад, балки бо ҷалб намудани таваҷҷӯҳи ӯ

²¹ Мӯъҷамулавсат, 8312, ҷ. 8, с. 213. Ибни Синнӣ ва Абу-нуъайм низ ҳадисро ривоят кардаанд. Таҳриҷи он дар поварақии 8-ум гузашт.

ба ҳадаф ва моҳияти аҳкоми ибодӣ ва рукҳои тарбиявии худ, меҳодад дар ботини одаме ҳамон фитрати беолоиш, камолхоҳ ва ҳудои ӯро ба ҳаракат ва пӯёи дарбиоварад ва бо ба вучуд овардани вичдони имонӣ ва малакаи (нерӯи) худидорақунандаи дохилӣ, ҳамеша ӯро бар сохтани шахсият ва сарнавишти худ қодир ва мусаллат намояд.

Дар чунин ҳолат аст, ки рӯзадор дигар на танҳо аз хӯрдану нӯшидан ва ҳамхобагӣ бо ҳамсараш рӯзона худдорӣ менамояд, балки аз беҳудагӯию зиштсукҳанӣ, сару садоҳои бечо ва тамоми аъмоли ҷоҳилона худдорӣ меварзад. Аз ҷангу хусуматҳо, дурӯғу тӯҳматзаниҳо, ғайбаткуниҳо ва корҳои дигаре, ки ҳилофи моҳияти рӯза ва ҷойгоҳи шахси рӯзадоранд, ба кулли дурӣ мечӯяд.

Паёмбар (с) рӯи ин нукта таъкид намуда, мефармояд: **«Вақте касе аз шумо рӯзадор бошад, ҳаргиз сукҳани беҳудаву зишт нагӯяд ва доду фарёд нақашад ва аз аъмоли ҷоҳилона парҳез намояд. Агар касе ба ӯ дашном диҳад ё ба ситеза (ҷанҷол) бархезад, ба вай бигӯяд: Ман рӯзадор ҳастам, ман рӯзадор ҳастам»**.²²

Он Ҳазрат (с) боз мефармояд: **«Касе, ки аз гуфтори ботил (дурӯғ ва беҳуда) ва амали ба он даст барнадорад, Худо ҳеҷ ниёзе ба худдорию вай аз хӯрдану нӯшиданаш надорад»**.²³

²² Қисмате аз ҳадиси муттафақун алайҳи: **Кулли амали ибни одама лаху...**, мебошад, ки таҳриҷи он дар поварақии 19-ум гузашт.

²³ Саҳеҳи Бухорӣ, 1903, 6057. Сунани Абудовуд, 2362. Сунани Тирмизӣ, 707.

1. Пас аз тай намудани ин марҳалаҳои инсон-соз, рӯзадор ба шахсияти нек ва хайрхоҳи ҷомеа табдил меёбад. Эҳсонун некӣ, тоъату ибодат ва тамоми корҳои хайре, ки дар моҳи Рамазон анҷом мегиранд, ба хоҳири фазилате, ки ин моҳ дар пешгоҳи Худованд дорад, аз корҳое, ки дар моҳҳои дигар анҷом дода мешаванд, бартарӣ доранд. Паёмбари Ислом (с) мефармояд: **«Беҳтарин ва дӯстдоштатарин амал, садақа ва эҳсон дар назди Худо он аст, ки дар даҳаи ахири моҳи Рамазон анҷом гирад...»**.²⁴

Дар ҳадиси дигаре омадааст, ки он Ҳазрат (с) пурсида шуд: Пас аз Рамазон кадом рӯза афзал аст? Фармуд: **«Рӯзаи моҳи шаъбон, ки барои (омодабош ва) бузургдошти моҳи Рамазон анҷом мегирад»**. Боз пурсида шуд: «Кадам садақа афзал аст? Фармуд: **«Садақае, ки дар моҳи Рамазон анҷом гирад»**.²⁵

Расули Худо (с) дар моҳи мубораки Рамазон беш аз дигар моҳҳо ба бахшишу эҳсон мепардохт ва дар моҳи Рамазон, вақте Ҷабраил (ъ) ба назди он Ҳазрат меомад, аз дигар рӯзҳо бештар некию эҳсон мекард.

2. **Эҳёи шабҳои Рамазон:** Паёмбар (с) мефармояд: **«Ҳар касе дар моҳи Рамазон бар асоси имон ва ба умеди аҷру савоб ба намоз**

²⁴ Саҳеҳи Бухорӣ, 969. Сунани Абудовуд, 2438. Сунани Тирмизӣ, 757. Дар идомаи ҳадис омадааст, ки: **«Расули Худо (с), ҳатто ва на чиҳоди дар роҳи Худо (бо он баробар аст)?! Фармуд: Ва на чиҳоди дар роҳи Худо, магар марде бо нафс ва молаш хорич шавад ва бо чизе аз онҳо барнагардад»**.

²⁵ Сунани Тирмизӣ, 663.

бархезад, гуноҳони пешини ӯ бахшуда шаванд».²⁶

3. **Тиловати Қуръон:** Расули Худо (с) дар моҳи мубораки Рамазон бештар ба тиловати Қуръон мепардохт. Ибни Аббос (р) дар бахше аз ҳадиси **«Расули Худо (с) босаҳотарини мардум буд»** мефармояд: **«Ҷабраил (ъ) дар моҳи мубораки Рамазон ҳар шаб барои мудораса ва такрори Қуръон ба назди он Ҳазрат меомад»**.²⁷

Он Ҳазрат (с) мефармояд: **«Рӯза ва Қуръон рӯзи қиёмат ба шафоати инсон (соҳиби худ) бармехезанд. Рӯза мегӯяд: Парвардигоро! Рӯзҳо ман аз хӯрдану нӯшидани ӯ монев мешудам. Ва Қуръон мегӯяд: Ман шабҳо аз хоҳи ӯ монев мегардидам. Пас шафоати моро дар бораи ӯ бипазир»**.²⁸

4. **Эътиқоф:** Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: **«Паёмбар (с) даҳ рӯзи охири моҳи Рамазонро эътиқоф менишаст, то он ки Худо ӯро қабз кард. Пас аз вай ҳамсаронаш низ он даҳ рӯзро эътиқоф менишастанд»**.²⁹

5. **Ҳаҷҷи умра:** Дар моҳи мубораки Рамазон ба зиёрати хонаи Худо рафтан дар муқоиса ба моҳҳои дигар аҷру фазилати бештаре дорад. Ра-

²⁶ Муттафақун алайҳ. Саҳеҳи Бухорӣ, 37, 2008, 2009. Саҳеҳи Муслим, 1776 (759)-173.

²⁷ Саҳеҳи Бухорӣ, 6, 1902, 3220, 3554, 4997. Саҳеҳи Муслим, 5964 (2308)-50. Сунани Насоӣ, 2094.

²⁸ Муснади Имом Аҳмад, 6589, ҷ. 2, с. 366. Мустадраки Ҳоким, 2036, ҷ. 1, с. 740. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шартӣ Муслим гуфтааст. Шуъабулӣмон, 1994, ҷ. 2, с. 346.

²⁹ Саҳеҳи Бухорӣ, 2026. Саҳеҳи Муслим, 2776 (1172)-5. Сунани Абудовуд, 2462.

сули Худо (с) мефармояд: **«Умрае дар моҳи Рамазон баробари ҳаҷце мебошад»**.³⁰

6. Ифтор додани рӯзадорон: Ҳамчунин, ифтор додани рӯзадорон дар моҳи Рамазон савоби зиёде дорад. Расули Худо (с) мефармояд: **«Касе рӯзадореро ифтор диҳад, барояш мисли шахси рӯздор аҷр ҳосил мешавад, бе он ки аз аҷру савоби рӯздор чизе кошта шавад»**.³¹

ДАР ДИНҲОИ ИЛОҲИИ ПЕШ АЗ ИСЛОМ НИЗ РҶЗА ВУҶУД ДОШТ

Барномаи худопарастӣ ва ибодатҳо реша дар таърихи зиндагонии инсон доранд ва ҳамзамон бо фитрати худоии ӯ барояш эҳдо гардидаанд.

Ин барномаи худопарастӣ ва ибодатҳо дар динҳои пешини илоҳӣ низ вуҷуд доштанд. Ба монанди фаризаи ҳаҷ, ки ёдгории ҳазрати Иброҳим (ъ) барои пайравони дини мубини Ислом мебошад. Намоз низ дар он динҳои илоҳӣ ба шакле вуҷуд дошт. Қуръон аз забони паёмбарони пешин барпо доштани намозро дар чандин мавзё нақл намудааст. Худованд дар бораи фаризаи рӯза низ ҳаминро мегӯяд, ки он дар динҳои пешин ҳам вуҷуд дошт, он ҷо, ки мефармояд:

³⁰ Муттафақун алайҳ. Саҳеҳи Бухорӣ, 1782. Саҳеҳи Муслим, 3028 (1256)-221. Сунани Насоӣ, 2109. Ҳадисро аз Ибни Аббос (р) ривоят кардаанд.

³¹ Сунани Тирмизӣ, 807. Сунани Ибни Моҷа, 1746. Тирмизӣ онро ҳадиси ҳасан ва саҳеҳ гуфтааст.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى

الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

«Эй касоне, ки имон овардаед! Рӯза бар шумо фарз гардонида шуд, чи тавре ки бар гузаштагони пеш аз шумо низ фарз шуда буд, то парҳезгор ва ботақво шавед».³²

Худованд дар ин оят бо сароҳат мефармояд, ки рӯза ибодатест, ки аз қадимулайём роиҷ мебошад ва Худованд онро бар пайравони динҳои пешин низ фарз гардонида буд.

Рӯза ибодате мебошад, ки одамони диндор аз дергоҳи таърих барои худсозӣ ва наздикӣ ба Худованд аз он баҳра мегирифтанд. Ҳатто бутпарастон барои тақвияти ҷанбаи рӯҳӣ ва сафои фикрӣ ва зеҳнии худ аз он истифода мебурданд. Метавон гуфт, ки рӯза ба миллат, гурӯҳ ва дине хос намебошад, балки он як ниёзи фитрии тамоми мавҷудоти зинда мебошад, то гаҳ - гоҳе худро аз хӯрдану нӯшидан ва дигар корҳо муддате нигоҳ до- ранд. Вале шаклу мӯҳтавои он шояд аз фаризаи рӯза дар шарияти Ислом фарқ намояд. Рӯза ибодатест, ки бо таърихи фитрати инсон ҳамроҳ мебошад.

НАҚШИ РҶЗА ДАР ХУДСОЗИИ ИНСОН

Ибодатҳо, умуман, дар худсозӣ, худшиносӣ ва эҳёи маънавии инсон василаи муассире мебошанд. Масалан, рӯза ин танҳо як навъи

³² Сураи Бақара, 2: 183.

гуруснанишинӣ нест, балки ибодатест, ки рӯҳи маънавиёт бар он соя афкандааст. Шахси рӯзадор ба монанди намозгузор дар ҳолати ибодат аст, бо ин тафовут, ки дар ин ибодат сухан гуфтан, ҳаракат кардан ва... ҷоиз мебошад. Пас шахси рӯзадор бояд рафтору гуфтор ва аъмоли зиндагии худро ба тавре анҷом диҳад, ки ба моҳияти ибодат созгор бошанд ва он ибодат мафҳуми воқеъии худро пайдо намояд.

Рӯза бояд бо зикру тиловат ва аъмоли нек ҳамроҳ бошад, зеро некиҳо ва амалҳои хуби инсон дар ин моҳ арзиши бештаре дар пешгоҳи Худованд пайдо мекунанд. Вақте рӯза соҳиби худро дар ҷодаи некиҳо қарор дод, нишонаи худсозӣ ва таъсири рӯза дар рӯҳи ӯ ошкор мегардад. Аз Ибни Аббос (р) ривоят шудааст, ки: **«Паёмбар (с) аз тамоми мардум каримтар (саховатманд ва ҷавонмард) буд. Саховату ҷавонмардии он Ҳазрат (с) дар моҳи Рамазон, вақте Ҷабраил (ъ) ба ӯ дидор мекард, бештар мегашт. Ҷабраил (ъ) дар моҳи Рамазон ҳар шаб ба дидори ӯ меомад ва Қуръонро бо ӯ мудораса мекард. Расули Худо (с), вақте Ҷабраил ба дидори ӯ меомад, аз боди вазон ҳам дастбахайртар буд».**³³

Пас агар рӯза ба таври зинда, яъне бо рӯҳи имон ва бо маънои тақво ба ҷой оварда шавад, дар ҷавҳари шахсияти рӯзадор ниҳоли сабру бурдборӣ, устуворӣ ва эҳсоси ҳузури Худовандро мекорад.

³³ Муттафақун алайҳ аст. Ин ҳадис дар поваракии 26-ум таҳриҷ шудааст.

Рӯзаи моҳи Рамазон дар ботини инсон пойгоҳи пурқуввате барои арзишҳои волои инсонӣ ба вуҷуд меоварад. Пас шахси рӯзадор бояд аз шабҳои моҳи Рамазон низ хуб истифода намояд ва онҳоро бо зикру ибодат, тиловати Қуръон ва омӯзиши илм ва бо дуъо зинда дорад. То он нуреро, ки рӯзона бо доштани рӯза дар замири ӯ фурузон гардидааст, бо ҳоби бисёр ва пурхӯрии бисёр дубора хомӯш насозад.

НАҚШИ РӯЗА ДАР СОХТАНИ ҶОМЕЪАИ НАМУНАВӢ

Барои ҳама маълум аст, ки фард ва ҷомеъа дар якдигар таъсири мутақобил мегузоранд. Аз афроди солим ҷомеъаи солим ба вуҷуд меояд ва ҷомеъаи солим дар ташаккул ва тақомули шахсияти инсон нақши асосӣ ва таъсири муҳимме мегузорад. Афрод хиштҳои зербино ва қисматҳои таҳдоби ҷомеъаро ташкил медиҳанд ва ба манзалаи ҳуҷайраҳои пайкари миллат мебошанд. Пас барои бунёди ҷомеъаи солим тарбияи афроди солим зарурат дорад.

Дар гузашта дидем, ки Ислом асоси тавсияҳо ва бештарин аҳком ва ибодатҳои худро ба сохтани фарди солим ва тарбияи дурусти ҳар як аъзои ҷомеъа равона намудааст. Ислом бо ин ҳама иб-рози таваҷҷӯҳ ва эҳтимом ба тарбияи дурусти шахсияти инсон меҳодад ҷомеъаи намунавиеро ба таври дилхоҳ бино гузорад. Ба ҳар андоза афроди ҷомеъа тарбияи дурусти динӣ бинанд ва сатҳи маърифатнокии имонии онҳо боло бошад, ба ҳамон андоза арзишҳои инсонӣ дар он ҷомеъа пайдор ва амалӣ мегарданд. Дар чунин ҷомеъа

истеъдодҳои худӣ ва нубуғи инсонии одамони болаёқат ба камол расида, заминаҳои шукуфоии ҳамаҷонибаи наслҳои оянда фароҳам мегарданд.

Рӯзаи бо рӯҳу маъно қишрҳои гуногуни ҷомеъаро ба сӯи худсозиву худшиносӣ, отифаи нек ва эҳсоси дардҳои ҷомеъа ҳидоят менамояд. Гуруснагиву ташнагии рӯза қишри сарватманди ҷомеъаро ба ёди ранҷҳои камбағалони гурусна ва дармондагон меоварад. Замири бо тақво ва вичдони имонӣ дар қалби онҳо эҳсоси ҳамдардӣ ва ҳимояи қишри бенавои ҷомеъаро бедор месозад.

Дар ботини мардуми тангдасту бенаво нерӯи сабру пайдорӣ дар муқобили сахтиҳоро парвариш медиҳад. Бо ҳамин, ҳамкориву ҳамдастӣ ва муҳаббати якдигарро дар миёни қишрҳои гуногуни ҷомеъа ба вучуд меоварад. Тамоми ин ҳимоятҳои дучониба дар миёни қишрҳои гуногун дар натиҷаи ангезаҳои имонӣ ва бо тақия ба эътиқодоти динӣ анҷом мегиранд ва ҳар яке аҷри амали худро дар назди Худованд меҳисобад.

Ҳамин нақшофаринии барномаи ибодатҳо дар ойини Ислом, аз ҷумла рӯзаи моҳи Рамазон, дар сохтани ҷомеъаи намунавӣ мебошанд, ки муҳимтарин рӯйдодҳои таърихи Ислом дар моҳи Рамазон ба вуқӯъ пайвастанд. Яъне ҷомеъае ба вучуд омада буд, ки барои татбиқи ормонҳои олии башарӣ ва ҳимояи арзишҳои илоҳии Ислом ҳамаҷониба омода буд. Бинобар ин, тавонист муҳимтарин рӯйдодҳои сарнавиштсозро дар таърих ба номи худ сабт намояд.

Рӯза соли дуҷуми ҳиҷрӣ фарз гардидааст ва Паёмбар (с) нӯҳ сол рӯзаи моҳи мубораки Рамазонро гирифтааст.

Ғазои Бадр, ки ба пирӯзии лашкари тавҳид ва шикасти сипоҳи куфру ширк хотима ёфт, ҳабдаҳуми моҳи Рамазони ҳамаҷонибаи дуҷуми ҳиҷрӣ дар рӯзи ҷумъа ба вуқӯъ пайвастанд. Худованд мефармояд:

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٤﴾

«Худованд, воқеъан ҳам, шуморо дар Бадр нусрат дод, дар ҳоле, ки нотаваон будед. Пас тақвои Худоро дошта бошед, то шукри Ӯро ба ҷой оваред».³⁴

Фатҳи Макка низ рӯзи бистум ва ё бистуякуми моҳи Рамазони соли ҳаштуми ҳиҷрӣ дар рӯзи ҷумъа ба вуқӯъ пайвастанд. Фатҳе, ки пойгоҳи ширку бутпарастиро комилан аз байн бурд ва сарзамини Арабро аз лавси вучуди бутҳо пок сохт ва ба ҷои он ибодати Худои ягонаро побарҷой намуд.

Ислом дар моҳи Рамазони соли даҳуми ҳиҷрат дар сарзамини Яман интишор ёфт. Ғайр аз инҳо Худованд ҳаводиси таърихии зиёдеро дар ин моҳ ба нафъи мусалмонон ба амал баровардааст. Зеро нусрату кӯмаки Худованд ба покизагиву сафои нафсҳо саҳт вобастагӣ доранд ва айёми мубораки моҳи Рамазон фурсати ҷамъшавӣ ва сафобахшии нафси инсон мебошад, ки ҳатман насру пирӯзӣ, хайру баракат ва навозишҳои бепоёни илоҳиро барои ӯ ба армуғон меоварад. Лаҳзаҳои гуворе, ки дилҳо ба сӯи Парвардигори заминро осмон ба тапиш дармеоянд ва ҳама чизро аз ҷониби Ӯ медонанд.

³⁴ Сураи Оли Имрон, 3: 123.

... وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٣٥﴾

«Насру пирӯзӣ танҳо аз назди Худои таво-
нову ҳаким аст».³⁵

ДАР МОҲИ РАМАЗОН ДАРҲОИ БИҲИШТ БАРОИ РӯЗАДОРОН КУШОДА МЕШАВАНД

Худованд ба бузургдошти ин моҳи муборак онро ба ҷашнвора ва иде барои бандагони мӯъминаш табдил дода, барои онҳо як силсила имтиёзоти хос ва бахшишҳо (осониҳо)-и худогонае ҳадя намудааст. Агар кишварҳо дар арафаи ҷашнҳои бузурги худ базмҳои идона ва афвҳои шоҳона намоянд, пас Худованд тамоми ин як моҳро ҷашнвораи илоҳӣ ва моҳи гузаштҳои худойълон намудааст. Барои як мӯъмини воқеъӣ чӣ ҷашне ва чӣ хурсандие болотар аз он аст, ки дарҳои биҳишт ба рӯи ӯ кушуда гарданд ва насими форами он ба машомаш бирасад. Дар айни ҳол дарҳои дӯзах фуру баста шаванд ва дар тӯли як моҳ аз хавфи он эмин гардад. Ҳамчунин, дасту пои шайтонҳои гумроҳкунанда баста шаванд, то ба ӯ осебе нарасонанд. Паёмбар (с) мефармояд:

«Вақте моҳи Рамазон фаро расад, дарҳои биҳишт кушода ва дарҳои оташ фуру баста мешаванд ва шайтонҳо дар занҷир афканда мешаванд».³⁶

Пас бандаи мӯъмин бояд худро аз ин навозишҳои бепоёни илоҳӣ дар моҳи Рамазон

³⁵ Сураи Оли Имрон, 3: 126.

³⁶ Бухорӣ ва Муслим онро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд. Ин ҳадис дар поваракии 4-ум таҳриҷ шудааст.

маҳрум насозад ва дар зарфи ин як моҳ сифатҳои биҳиштиёнро дар худ татбиқ намояд. Бибинед, тамоми дарҳои биҳишт кушода ва дар интизори бандаи рӯзадор мебошанд. Аммо бандаи рӯзадор дар пешгоҳи Худованд манзилат ва ҷойгоҳе дорад, ки аз ҳар дари он ворид намегардад, балки аз дари махсусе, ки ба ифтихори онҳо кушода шудааст, вориди биҳишт мегардад. Ба он дар «Райён» (серб) гуфта мешавад. Паёмбар (с) мефармояд: **«Барои аҳли ҳар амале яке аз дарҳои биҳишт махсус мебошад ва ӯ аз он дар нидо карда мешавад. Барои аҳли сиём (рӯза) бошад, дарест, ки ба он «райён» гуфта мешавад».**³⁷

МАЪНОИ РАМАЗОН

Калимаи Рамазон аз решаи «Рамз» ба маънои тафсондан ва ё тафсидан дар зери ҳарорати офтоб мебошад. Гудохта шудан ва саҳт тафсидан дар зери ҳарорат ва гармии офтоб маънои луғавии он мебошад. Албатта, робитаи дақиқа дар миёни моҳияти истилоҳии моҳи Рамазон ва маънои луғавии он ба ҷашм меҳӯрад.

Ин моҳ қисми инсонро дар кураи фаризаи илоҳӣ ва коргоҳи рӯза ба сурате мегудозад ва ҷавҳари шахсият ва одамияти ӯро аз тамоми олудагӣҳо пок месозад. Рӯзаи бо рӯҳу маъно, ки бо алангаҳои гуруснагиву ташнагӣ ҳамроҳ мебошад, нафси инсонро аз тафтаҳои нафсонӣ пок мегардонад. Ҳамин аст, ки Худованд ду сӯзиш ва ду ҳароратро бо ҳам ҷамъ намесозад. Сӯзиши гу-

³⁷ Мусаннафи Ибни Абушайба, ҷ. 2. с. 425. Дар дигар китобҳои ҳадис бо дигар лафзҳо ривоят гардидааст.

руснагиву ташнагӣ дар моҳи Рамазон ва сӯзиши дар оташи дӯзах.

Вақте вучуди шахси рӯзадор дар коргоҳи моҳи Рамазон гудохта мешавад ва аз тамоми палидиҳо пок мегардад, дигар ҳоҷате ба гудохтани дубораи ӯ дар оташи дӯзах боқӣ наместонад. Оташи дӯзах одамонеро месӯзад ва дар худ мегудозад, ки дар дунё худро бо барномаҳои инсонсози ойини Ислом, аз ҷумла, бо ин василаи муассири илоҳӣ пок насохта бошанд.

Паёмбар (с) рӯзаи моҳи Рамазонро сипар ва ниғаҳдорандаи соҳиби худ аз оташ номидааст.³⁸

ИБТИДОИ ФАРЗИЯТИ РӯЗА

Дар ривоятҳои зиёде омадааст, ки дар ибтидои фарзияти рӯза вақте ояти: **«Ва бар касоне, ки рӯзаро бо саҳтӣ метавонанд бигиранд, ба андозаи таъоми як мискин фидя додан аст...»** нозил шуд, ҳар касе аз гирифтани рӯза эҳсоси машаққат ва саҳтӣ мекард, хоҳ пир бошад, хоҳ ҷавон, ифтор намуда, ба ҷои ҳар рӯзи он як мискинро таъом меод. Ин амр дар ибтидои фарзияти рӯза машруъият дошт, вале вақте ояти баъдӣ нозил шуд, ҳукми он танҳо дар ҳаққи пирамарди очиз ва фонӣ (бемадор) боқӣ монда, барои дига-

³⁸ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки Паёмбар (с) дар он мефармояд: *Рӯза сипаре аст. Пас касе аз шумо рӯзадор бошад, физку беҳудагӣ наварзад ва ба ҷаҳолат роҳ надиҳад. Агар касе ҳам бо ӯ ситеза (чанг) намояд ва ё ўро дашном диҳад, ду бор бигӯяд: Ман рӯзадор ҳастам...»*. Ин ҳадис дар поваракии 19-ум тахриҷ шудааст.

рон мансух гардидааст.³⁹

Аммо Бухорӣ дар ривояти дигаре аз Ибни Аббос (р) овардааст, ки ин оят аслан, дар бораи марду зани солрафтае нозил шудааст, ки гирифтани рӯза барояшон ба саҳтӣ муяссар мегардад. Онҳо ифтор намуда, ба ҷои ҳар рӯзи он як мискинро таъом медиҳанд. Бинобар ин, он мансух нагаштааст.⁴⁰

Ба ҳар ҳол, ҳукми ниҳии Ислом дар ин бора он аст, ки ҷавоне, ки аз гирифтани рӯза эҳсоси машаққат ва саҳтӣ менамояд, агар бемор ва ё дар сафар набошад, бояд рӯзаашро тамои (пурра) намояд, вале пирамарди бемадор метавонад бо таҳаммули саҳтӣ рӯзаро бидорад ва ё ифтор намуда, ба ҷои ҳар рӯзи он як мискинро таъом диҳад.⁴¹

РӯЗА БАРОИ ШАХСИ МУСОФИР

Шахси мусофир дар гирифтани ва хӯрдани рӯзаи моҳи Рамазон ҳарду ихтиёр дорад. Дар ривоятҳо омадааст, ки вақте асҳоб ҳамроҳи Паёмбар (с) дар моҳи Рамазон ба сафар мебароманд, баъзе аз онҳо рӯзадор ва баъзе рӯзахӯр буданд. Онҳо якдигарро, яъне на рӯзадор

³⁹ Бухорӣ ва Муслим аз Оиша (р), Бухорӣ аз Ибни Умар (р) ва Ибни Масъуд (р) ва Муслим аз Салама ибни Акваъ (р) ҳадисҳоеро ба ҳамин маъно ривоят намудаанд.³⁹

⁴⁰ Саҳеҳи Бухорӣ, 4235, 4237. Сунани Абудовуд, 2318. Сунани Куброи Насой, 1108. Мустадраки Ҳоким, 1606, ҷ. 1, с. 606. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шарти Шайхайн гуфтааст. Сунани Куброи Байҳақӣ, 8400, ҷ. 6, с. 331. Сунани Дорукутнӣ, 3, 7, ҷ. 2, с. 205.

⁴¹ Барои огоҳии бештар хоҳишмандон метавонанд ба тафсири ояти 183-

Қуръони карим», таълифи муаллиф мурочиъат намоянд.

рӯзахӯрро ва на рӯзахӯр рӯзадоро бар ин кор айб намегирифтанд,⁴² балки аз феъли Паёмбар (с) собит шудааст, ки ӯ дар чунин ҳолатҳо рӯзадор буд. Дар Саҳеҳи Муслим аз Абуддардо (р) ривоят шудааст, ки: **«Ҳамроҳи Паёмбар (с) дар моҳи Рамазон дар гармои сахте хориҷ шудем ва аз шиддати гармӣ одамон даст бар сар мениҳоданд. Дар ин ҳолат дар байни мо ғайр аз Паёмбар (с) ва Абдуллоҳ ибни Равоҳа касе рӯзадор набуд».**⁴³

Дар ривоятҳои дигаре дар Саҳеҳайн ва ғайри он омадааст: **«Расули Худо (с) дар моҳи Рамазон барои фатҳи Макка хориҷ гашт ва вақте ба Кадид (ном мавзеъе) расид, ифтор кард ва мардумро фармуд ифтор намоянд».**⁴⁴

⁴² Ишора ба ҳадисе мебошад, ки дар Саҳеҳи Бухорӣ, 1845, Саҳеҳи Муслим, 2610, 2612, 2613, 2614, 2615, Сунани Абудовуд, 2405, Сунани Тирмизӣ, 712, 713, Сунани Насоӣ, 2308, 2309, Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 3558 ва Саҳеҳи Ибни Хузайма, 2030 ривоят шудааст. Дар Саҳеҳи Муслим аз Абусаъиди Худрӣ (р) омадааст, ки:

дар моҳи Рамазон ба ғазо (ва муҳориба) баромадем. Баъзеамон рӯзадор ва баъзеамон рӯзахӯр будем. На рӯзадор бар рӯзахӯр ва на рӯзахӯр бар рӯзадор онро айб намегирифт. Назари онҳо ин буд, ки касе дар худ қуввати гирифтани рӯзаро дошта бошад ва онро бигирад, чӣ хубе ва касе онро натавонад ва ифтор намояд, он низ (барояш) хуб аст».

⁴³ Саҳеҳи Муслим, 2625, 2626. Сунани Абудовуд, 2409. сбоҳи мунир», с. 132. Вале Ибни Касир онро дар Саҳеҳайн гуфтааст.

⁴⁴ Саҳеҳи Бухорӣ, 2794, 4026, 4027. Саҳеҳи Муслим, 2599, Муваттаъи Имом Молик, 639, ҷ. 1, с. 294. Сунани Доримӣ, 1660, ҷ. 1, с. 434. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 3555, ҷ. 8, с. 322, 3563, 3564, ҷ. 8, с. 329, 330. Дар ривоятҳои дигаре, ки дар Саҳеҳи Бухорӣ, 1846, 1897, 4029, 4232, Сунани Насоӣ, 2289,

Аз маҷмӯи ривоятҳо дар ин бора бармеояд, ки гирифтани ва ё хӯрдани рӯза дар сафар ба ҳоли шахс вобастагӣ дорад. Агар барои ӯ рӯза дар он ҳолат машаққате ба бор наоварад, пас гирифтани он барояш беҳтар аст, вале агар боъиси машаққат гардад, хӯрданааш беҳтар мебошад.⁴⁵

Ҳамчунин аз маҷмӯи ривоятҳои, ки аз Паёмбар (с) ва саҳобагони киром дар бораи қаср хондани намоз ва хӯрдани рӯза дар сафарҳо омадаст, чунин бармеояд, ки қаср намудани намозҳои чорракаъата ва хӯрдани рӯзаи моҳи Рамазон барои шахси мусофир вақте аз шаҳру деҳи худ хориҷ шавад, ҷоиз мегардад, ҳарчанд ҳанӯз биноҳо ва боғҳои он ҷо намоён бошанд. Дар бозгашт аз сафар низ ин кор барояш ҷоиз мебошад. Албатта, ин кор барои мусофире ҷоиз мебошад, ки қасди масофаи сафарро дошта бошад.

Убайд ибни Ҷубайр мегӯяд: **«Ҳамроҳи Абубасраи Ғифорӣ –яке аз асҳоби Расули Худо (с) – дар моҳи Рамазон дар киштии фустотие будам. Ҳамин ки киштӣ ба ҳаракат афтод, хӯрокашро пеш кашид ва гуфт: Биё, наздик бинишин! Гуфтаам: Магар хонаҳоро намебинӣ? (Абубасра) Гуфт: Оё аз суннати Расули Худо (с) рӯй мегардонӣ!? Пас вай хӯрд ва ман ҳам хӯрдам».**⁴⁶

Чи тавре мебинем, фаҳмиши аҳли салаф дар бораи арзишҳои олии Ислому ва тарзи рафтори онҳо ба моҳияти ин дин наздиктар буд ва он аз нашот, шӯру дилбастагӣ ва рӯҳи зиндае

2313, Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 3566, Саҳеҳи Ибни Хузайма, 2036 ва... омадаанд, ба ҷои Кадид Асфон зикр гардидааст.

⁴⁵ Ин қисмат аз тафсири ояти 185-уми сураи Бақара дар

⁴⁶ Сунани Абудовуд, 2412.

бархӯрдор буд, ки мо аз он хеле дур мондаем.

ЭҶОДИ САБУКӢ ДАР ШАБҲОИ МОҲИ РАМАЗОН

Дар ибтидои фарзияи рӯза шахсони рӯзадор танҳо дар миёни шому хуфтан, яъне аз фуру рафтани офтоб то гузоштани намози хуфтан ва ба хоб рафтанишон фурсати баровардани ниёзҳои ҷисмиашонро доштанд. Пас аз хуфтан рӯзаи рӯзи оянда шурӯъ ва то шомӣ дигар идома меёфт. Ояти 187-уми сураи Бақара сароғози фарзияи рӯза ва ҳолати мусалмонони рӯзадорро дар ибтидо ба ҳубӣ равшан месозад.

Дар ривоятҳои суннат тафсили бештаре доир ба ҷузъиёти мавзӯ ва ҳамчунин сабаби нузули ин оят омадааст. Ибни Аббос (р) мегӯяд: «Дар ибтидои фарзияи рӯза хӯрдану нӯшидан ва наздикӣ бо занон пас аз намози хуфтан то ифтори шаби дигар барои рӯзадорон мамнӯъ буд. Баъзе мусалмонон, аз ҷумла, Умар ибни Хаттоб пас аз намози хуфтан таъом хӯрданд ва ё бо занонашон омезиш намуданд. Вақте воқеъаро дар пеши Паёмбар(с) арз намуданд, Худованд ин оятро нозил кард».⁴⁷

⁴⁷ Тафсири Табарӣ, 2932. Тафсири Ибни Касир, ҷ. 1, с. 233.

Дар ривояти дигар омадааст:

Худо (с) (дар ибтидои фарзияи рӯза) вақте намози хуфтанро мегузориданд, хӯрдану нӯшидан ва наздикӣ бо занон то шаби оянда бар эшон ҳаром мегашт. Ин амр боъиси машаққати сахте бар онҳо гашт ва марде аз онҳо (ба он тоб наоварда) бар худ хиёнат кард ва пас аз намози хуфтан бо ҳамсараш наздикӣ намуд. Худованд пас аз он барои сабукӣ бар бандагонаш ояти:

шумо (дар шабҳои моҳи Рамазон) бар худ хиёнат мекардед

Ҳамчунин, аз Баро ибни Озиб (р) ривоят шудааст, ки: «Асҳоби Паёмбар (с) дар моҳи Рамазон чунин буданд, ки агар марди рӯзадоре пеш аз ифтор меҳобид, то шомӣ рӯзи дигар чизе хӯрда наметавонист. Қайс ибни Сирмаи Ансорӣ дар яке аз рӯзҳои Рамазон то бегоҳ дар заминаш кор кард ва бегоҳ вақте ба хонааш баргашт, чизе наёфт, ки ифтор намояд. Ҳамсараш гуфт: Ҳозир бароят таъоме меоварам ва ба ҷустуҷӯи таъом баромад. Вақте ба хона баргашт, дид, ки Қайс аз ҳастагӣ хобидаст. Дар нимаҳои рӯзи дигар Қайс аз шиддати гуруснагӣ ва ҳастагӣ беҳуш гашт. Воқеъаро барои Паёмбар (с) нақл карданд, дар он ҳолат ин оят нозил шуд ва мусалмонон бисёр хушнуд гаштанд».⁴⁸

Хулоса, пас аз муддате Худованд бо эҷоди ин сабукӣ барои мусалмонон тамоми мамнӯъоти қаблӣ дар шабҳои моҳи Рамазонро бекор намуда, хӯрдану нӯшидан ва омезиш бо занонро то дамидани субҳ барояшон иҷозат дод. «Дар шабҳои моҳи Рамазон омезиш бо занонатон барои шумо ҳалол гардонида шуд. Онҳо либосе (оромӣ ва пӯшише) барои шумо ва шумо

...»-ро нозил намуд». (Сунани Абудовуд, 2313. Сунани Кубро Байҳақӣ, 7993, ҷ. 6, с. 185. Фатҳулборӣ, ҷ. 5, с. 626).

⁴⁸ Саҳеҳи Бухорӣ, 1915. Сунани Абудовуд, 2314. Сунани Тирмизӣ, 2968. Сунани Доримӣ, 1645, ҷ. 1, с. 430. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 3460, 3461, ҷ. 8, с. 240-241. Саҳеҳи Ибни Хузайма, 1904, ҷ. 3, с. 200. Ва... Дар ривояте омадааст, ки:

он-нон дар тамоми он моҳ ба занонашон наздикӣ намекарданд. Дар натиҷа, баъзе аз онҳо (тоб наоварда) бар худ хиёнат мекарданд. Дар чунин ҳолате ояти фавқ нозил гардид». (Саҳеҳи Бухорӣ, 4508).

либосе барои онҳо мебошад. Худованд донист, ки шумо, дар ҳақиқат, худро (дар шабҳои Рамазон) хиёнат мекардед, пас бар шумо тавбаатонро пазируфт ва шуморо афв намуд. Ҳоло бошад, бо онҳо мубошират (ва омезиш) намоед ва он чизро аз ин (кор) талаб намоед, ки Худо бароятон навиштааст ва то равшан шудани риштаи сафеди субҳ бароятон аз риштаи сиёҳ(и шаб) бихӯред ва бинӯшад. Пас аз он рӯзаро то шаб ба итмом расонед».

ПОЁНИ ВАҚТИ САҲАРХҶҶРӢ

Дар ибтидои фарзияти рӯза муайян сохтани поёни вақти саҳархҶҶРӢ барои баъзе мусалмонон мушкилотеро эҷод намуда буд. Барои осонтар сохтани саҳархезӣ ва саҳархҶҶРӢ дар шабҳои моҳи Рамазон Паёмбар (с) ба гуфтани ду азон дастур дод: Яке барои бедор сохтани мардум ва дигаре барои муайян намудани дамидани субҳ ва поёни вақти саҳархҶҶРӢ. Аммо ин ҳолат низ баъзе мусалмононро ба саросемагӣ водошт. Онҳо бо шунидани азони якум дигар саҳархҶҶРӢро бас мекарданд. Паёмбар (с) ба онҳо гуфт, ки: **«Бо шунидани азони Билол аз саҳархҶҶРӢ даст накашед, зеро ӯ шаб (барои бедор сохтани хуфтагон) азон мегӯяд ва вақте азони Ибни Уммимақтаумро шунидед, он гоҳ хӯрдан ва нӯшиданро бас намоед, зеро вай бо дамидани субҳ азон мегӯяд»**.⁴⁹

⁴⁹ Саҳеҳи Бухорӣ, 597, 1819, 6821. Саҳеҳи Муслим, 2531, 2532, 2533, 2536, 2539, 2540, 2541, 2542. Сунани Абудовуд, 2346, 2347. Сунани Тирмизӣ, 203, 706. Сунани Ибни Моҷа, 1696.

Қисмати охири ояти 187-уми сураи Бақара ҳамин чизро барои мусалмонон равшан месозад, ки онҳо то дамидани субҳ ва равшан шудани риштаи сафеди субҳ аз риштаи сиёҳи шаб бихӯранд ва бинӯшанд ва ҳамин, ки дамидани субҳ барои онҳо маълум гашт, аз хӯрдану нӯшидан боз истанд. **Ва то равшан шудани риштаи сафеди субҳ аз риштаи сиёҳ(и шаб) бихӯред ва бинӯшад ва пас аз он рӯзаро то шаб (то фуру рафтани офтоб) ба итмом расонед**.⁵⁰

ШАБИ ҚАДР

Дар моҳи Рамазон шабе ҳаст бо номи шаби Қадр, ки дар назди Худованд аз ҳазор моҳ беҳтар ва боарзиштар аст. Шабе, ки дар миёни осмону замин ва башарият бо олами улвӣ ва фариштагон робитаи бевоситае барқарор гардид ва Қуръони карим бар қалби поки ҳазрати Муҳаммад (с) нозил гардид. Шабе, ки ҷаҳони ҳастӣ бо шодмонии нотақроре онро пешвоз гирифт ва ҳодисаеро бо он азамат ва шукӯҳ ҳаргиз надида буд. Дар он шаб нузули Қуръон бар дили поки охирин паёмбари Худо оғоз гардид.

Донишани қадру азамати он шаб барои хелеҳо муяссар намегардад. Дар он шаб фариштагони Худованд ва ҳазрати Ҷабраил (ъ) барои ҳар коре бо амри Парвардигорашон фуруд меоянд

Сунани Куброи Байҳақӣ, 1831, ҷ. 2, с. 122. Мусаннафи Абдурраззоқ, 1820, ҷ. 1, с. 472.

⁵⁰ Ин ду қисмат низ аз тафсири ояти 187-уми сураи Бақара

ва то субҳ дар он шаб нуру баракат ва салому
осоиштагист. Худованд мефармояд:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ
الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم
مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

«Мо ин Қуръонро дар шаби Қадр нозил
фармудем ва ту чӣ донӣ, ки шаби Қадр чист?
Шаби Қадр, бешак, аз ҳазор моҳ беҳтар аст.
Фариштагон(и Худованд) ва Ҷабраил дар он
шаб барои ҳар коре ба амри Парвардигорашон
фуруд меоянд. Он шаб то дамидани субҳ са-
лому осоиш аст».⁵¹

Ин сураи Қуръон бо номи «Қадр» номгузори
ва барои баёни фазилатҳои шаби Қадр нозил
гардидааст. Шабе, ки алтофи бепоёни Парварди-
гори олам бар бандагони рӯзадораи фуруд мео-
янд ва онҳоро дар зери пӯшиши лутфу
навозишҳои худ қарор медиҳад.

Дар ин сура ба ҷаҳор хусусият ва фазилати
шаби Қадр ишора шудааст: 1. Нузули Қуръони
карим дар ҳамин шаб оғоз гардидааст; 2. Он шаб
аз ҳазор моҳ беҳтар мебошад; 3. Фариштагон ва
ҳазрати Ҷабраил (ъ) дар он шаб барои анҷоми
корҳои муайяне бо амри Парвардигор ба замин
меоянд; 4. Шабест, ки то саҳар дар сар то сари
олами офариниш садои салому дуруди офарида-
гони Худованд баланд мешавад ва дар он то субҳ
нуру баракат ва амну осоиш мебошад. Шабест, ки

⁵¹ Сураи Қадр, 97: 1-5.

дар он ҷашни ҳамагонӣ дар сар то сари олам
баргузор мегардад.

Худованд шаберо бо ин азамат дар ихтиёри
рӯзадорон қарор медиҳад, то омилҳои бақо ва
ҷовидонагии номи нек ва саъодату растагории ду
ҷаҳонро барои худ фароҳам намоянд. Шабе, ки
аз ҳазор моҳ, яъне аз як умри одамӣ, ки бештар
аз ҳаштоду се солро дар бар мегирад, беҳтар ва
боарзиштар мебошад. Пас агар рӯзadore дар ум-
ри худ чандин шаби Қадрро бо тамоми маъно да-
рӯбад, бегумон, хушбахттарин одам ҳамон кас
аст.

Шабе, ки баракоти он аз ҳаштоду се сол умри
бо тоъату ибодат беҳтар аст, чӣ расад ба умри
беҳудаву пуч. Одамоне, ки умреро дар беҳудагӣ
ва аз қафои амалҳои ботил гузаронидаанд, бояд
бештар бикӯшанд, то аз ин моҳ ва ин шаб хуб ис-
тифода намоянд. Шояд гузаштаи худро дар зар-
фи як моҳ ва ё дар як шаб ва як ҷашм пӯшидан
ҷуброн намоянд ва дар пеши Парвардигорашон
сарбаланд гарданд.

Оиша (р) мефармояд, ки **«Паёмбар (с) даҳ
рӯзи охири моҳи Рамазонро (ки шаби Қадр
дар яке аз шабҳои тоқи он мебошад,) зинда
медошт ва аҳли худро низ бедор месохт ва
аз наздикии зановавҳарӣ канора мечӯст»**.⁵²

Шаби Қадр дар яке аз шабҳои тоқи даҳ рӯзи
охири моҳи Рамазон мебошад. Паёмбар (с) ме-
фармояд: **«Онро дар шабҳои тоқи даҳ рӯзи**

⁵² Муттафакун алайҳ аст. Саҳеҳи Бухорӣ, 2024. Саҳеҳи Мус-
лим, 2779 (1174)-7. Сунани Абудовуд, 1376. Сунани Насой,
1638. Сунани Ибни Моҷа, 1768.

охири моҳи Рамазон бичӯед».⁵³ Ҳикмати ба таври дақиқ муайян нагаштани он шаб дар он аст, ки бандаи мӯъмин тамоми он даҳ шабро дар зикру ибодат ба сар барад ва ба хотири он як шаб даҳаи охирро пурра эҳё намояд. Шояд яке аз ҳикматҳои суннат будани эътиқод дар даҳ рӯзи охири моҳи Рамазон низ ҷидду ҷаҳде барои эҳёи даҳаи охири он бошад.

Вале қавли роҷеҳ дар назди донишмандон ин аст, ки дар шаби бистухафтуми Рамазон будани шаби Қадр ба яқин наздиктар аст. Ибни Ҳаҷар дар «Фатҳулборӣ» мегӯяд: «Роҷеҳтарини қавлҳо ин аст, ки «**Шаби Қадр**» дар даҳаи охири моҳи Рамазон мебошад ва ҳар сол аз шаби тоқе ба шаби тоқи дигар интиқол меёбад».

Вале Ибни Аббос (р), Убай ибни Қаъб (р), Ибни Масъуд (р) ва дигарон дар шаби бистухафтум будани онро ба яқин наздиктар донистаанд.⁵⁴

Оиша (р) мефармояд, ки аз Расули Худо (с) пурсидам: «Эй Расули Худо (с), агар он шабро дарёфтам, чӣ бигӯям? Фармуд: **Бигӯ: Худован-**

до! Ту бахшандаӣ ва афву бахшишро ҳатман дӯст медорӣ, пас маро мавриди афву бахшиши Худ қарор деҳ».⁵⁵

Паёмбар (с) дар қисмати охири ҳадисе, ки фазилати моҳи Рамазонро баён менамояд, мефармояд: «**Дар он моҳ шаби Қадр аст, ки аз ҳазор моҳ беҳтар аст. Касе, ки аз хайру (баракоти) он шаб маҳрум гардад, маҳруми (бадбахти) ҳақиқӣ ҳамон кас аст».**⁵⁶ Оиша (р) мефармояд: «**Расули Худо (с) дар даҳаи охир ончунон кӯшиш ва ҷидду ҷаҳд мекард, ки ҳаргиз дар дигар вақтҳо чунин намекард».**⁵⁷

Дар шаби Қадр сарнавишт ва қисмати яксолаи тамоми мавҷудот, аз ҷумла, инсон тақсим ва навишта мешавад. Худованд мефармояд:

فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ﴿١٠٠﴾

«Дар он шаб тамоми корҳо (и бузург) тақсим ва аз ҳам ҷудо сохта мешаванд».⁵⁸

Дар он шаб тамоми корҳои ҳакимонае, ки инсонро ба саъодат бирасонад, аз сӯи Худо баён ва муқаррар гардидааст ва дар он усул ва пояҳои дини ҷаҳонии Ислом гузошта шудааст. Гузашта аз ин, дар ин шаб сарнавишти яксолаи афрод, миллатҳо, давлатҳо ва наҷодҳо муайян мегардад, балки тақдири тамоми халоиқ ва ҳақоиқ рехта мешавад.

⁵³ Муттафақун алайҳ аст. Саҳеҳи Бухорӣ, 2017, 2019, 2020. Саҳеҳи Муслим, (1165)-209. Сунани Тирмизӣ, 792.

⁵⁴ Зир ибни Хубайш мегӯяд: **Аз Убай ибни Каъб пурсидам, ки бародарат Абдуллоҳ ибни Масъуд мегӯяд: Касе тамоми сол қиём намояд, шаби Қадрро дармеёбад. Гуфт: Худо ўро раҳмат кунад, хостааст мардум (дар талаби он) сустӣ накунад, вагарна вай хуб медонад, ки шаби Қадр дар даҳаи ахир дар бистухафтуми моҳи Рамазон мебошад. Он гоҳ бе истисно савганд хӯрд, ки шаби Қадр шаби бистухафтуми моҳи Рамазон мебошад. Пурсидам: Бо чӣ далел инро мегӯӣ, эй Абумунзир? Гуфт: Бо нишонае, ки Расули Худо (с) моро хабар дода буд: Субҳи он шаб офтоб бе шӯъо мебарояд».** Саҳеҳи Муслим, (762)-220, 221. Фикҳи исломӣ ва адиллатуху, ҷ. 3, с. 1624.

⁵⁵ Сунани Тирмизӣ, 3513. Сунани Ибни Моча, 3850. Муснади Имом Аҳмад,

⁵⁶ Мусаннафи Ибни Абушайба, ҷ. 2, с. 419.

⁵⁷ Мусаннафи Ибни Абушайба, ҷ. 2, с. 491.

⁵⁸ Сураи Духон, 44: 4.

ИФТОРИ МОҲИ РАМАЗОН

Яке аз суннатҳои моҳи Рамазон барвақт ифтор намудан аст. Паёмбар (с) мефармояд: **«То замоне, ки мардум барвақт ифтор менамоянд, дар ҳайру ҳубӣ ҳастанд».**⁵⁹

Таъҷил намудан дар ифтор ва пеш аз намоз кушодани рӯза аз суннатҳои Расули Худо (с) мебошад. Барои рӯзадор хуб аст, ки бо хурмои тоза (рутаб) ва агар муяссар набошад, бо хурмои хушк (тамп) ифтор намояд. Агар он ҳам муяссар нагардад, бо об ва ё ҳар мева ва нӯшобаи дигаре ифтор намояд.

Аз Анас (р) ривоят шудааст, ки: **«Расули Худо (с) пеш аз он ки намози шомро бихонад, бо чанд хурмои тозае ифтор мекард. Агар хурмои тозае пайдо намешуд, бо чанд хурмои хушк ва агар он ҳам пайдо намешуд, бо чуръаи обе ифтор мекард».**⁶⁰ Баробари фуруи нишастани офтоб кушодани рӯза мустаҳаб ва ба таъхир андохтани он макруҳ мебошад.

Аз Паёмбар (с) тавсияҳои зиёде дар таъҷили ифтор ворид гардидааст. Саҳобагони кром ва бузургони дин ҳама ба ин суннати Расули Худо (с) амал кардаанд.

Умар (р) дар даврони хилофати худ ба амирон коргузоронаш менавишт, ки: **«Дар бораи ифторатон ба ифрот роҳ надихед ва намоза-**

⁵⁹ Муттафақун алайҳ аст. Саҳеҳи Бухорӣ, 1957. Саҳеҳи Муслим, 2555 (1098)-48. Сунани Тирмизӣ, 699. Сунани Ибни Моча, 1697.

⁶⁰ Сунани Абудовуд, 2356. Сунани Тирмизӣ, 696.

тонро то чашмак задани ситораҳо ба таъхир наандозед».⁶¹

Муҷоҳид мегӯяд: **«Ман вақте ифтори Ибни Умар (р)-ро меовардам, аз мардум шарм медоштам ва рӯи онро мепӯшондам».**⁶² Алӣ (р) ба Ибни Нубоҳ мегуфт: Офтоб нишаст? Ё мегуфт: Шитоб накун. Боз мепурсид: Офтоб нишаст? Ҳамин, ки мегуфт: Оре, дарҳол ифтор мекард, он гоҳ фаромада, намози шомро мегузошт.⁶³

Дуъои ифтор

Аз Расули Худо (с) дуъоҳое ба ҳангоми ифтор ривоят шудааст, ки шахси рӯзадор хуб аст рӯзаашро бо баракоти онҳо пурбор намояд. Ибни Умар (р) мегӯяд, вақте Паёмбар (с) ифтор мекард, мефармуд: **«Заҳабаззамаъу вабталлатилъуруқ ва сабатал аҷру ин шоаллоҳ», (Ташнагӣ аз байн рафт, рағҳо сероб шуданд ва ин шоаллоҳ, аҷр ҳам собит шуд).**⁶⁴

Аз он Ҳазрат (с) боз ривоят шудааст, ки мегуфт: **«Дуъои рӯзадор ҳангоми ифтор (раб карда намешавад): Аллоҳумма иннӣ асъалука бираҳматика-л-латӣ васиъат кулла шайъин ан тағфира лӣ зунубӣ», (Худоё, Туро ба он раҳматат, ки тамоми чизро фаро гирифтааст, мепурсам, ки гуноҳонамро бароям**

⁶¹ Мусаннафи Ибни Абушайба, ҷ. 2, с. 429.

⁶² Ҳамон сарчашма, ҷ. 2, с. 430.

⁶³ Ҳамон сарчашма, ҷ. 2, с. 430.

⁶⁴ Сунани Абудовуд, 2357. Мустадраки Ҳоким, 1576, ҷ. 2, с. 52. Ҳоким онро саҳеҳ ва бар шари Шайхайн гуфтааст.

мағфират намой).⁶⁵ Ҳамчуни ривоят шудааст, ки Паёмбар (с) ҳангоми ифтор мегуфт: **«Аллоҳумма лака сумту ва ғало ризқиқа аф-тарту», (Худоё, барои Ту рӯза доштам ва бар ризқи Ту ифтор менамоям).**⁶⁶

Расули Худо (с) агар дар хонаи касе ифтор мекард, барои соҳиби таъом ва аҳли он хона дуъо мекард: **«Афтара ғиндакуму-с-соимун ва акала таъомакумул аброр ва саллат ғалайкумул малоика», (Ҳамеша дар назди шумо рӯзадорон ифтор намоянд, таъоматонро некон ва покон бихӯранд ва бар шумо фариштагон дуруд фиристанд).**⁶⁷

ФАЗИЛАТИ САҲАРӢ

Саҳарӣ хӯрдан низ дар моҳи Рамазон яке аз суннатҳои Расули Худо (с) мебошад. Паёмбар (с) мефармояд: **«Саҳарӣ бихӯред, зеро дар саҳарӣ хӯрдан баракат аст»,**⁶⁸

Ҳамчуни мефармояд: **«Агар бо чуръаи обе ҳам бошад, саҳархӯрӣ намоед».**⁶⁹

Агар рӯзадор иштиҳои хӯрок надошта бошад, чанд дона хурмо ё ягон мева ва ё қадре об бинӯшад, то савоби саҳариро дарёбад.

⁶⁵ Сунани Ибни Моча, 1753. Мустадраки Ҳоким, 1575, ҷ. 2, с. 52. Ҳадисро аз Абдуллоҳ ибни Амр (р) ривоят кардаанд.

⁶⁶ Сунани Абудовуд, 2358.

⁶⁷ Сунани Абудовуд, 3854.

⁶⁸ Муттафақун алайҳ. Саҳеҳи Бухорӣ, 1923. Саҳеҳи Муслим, 2544 (1095)-45. Сунани Тирмизӣ, 708. Сунани Насой, 2145.

⁶⁹ Саҳеҳ: Саҳеҳи Ҷомеъуссағир, 2945. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 3476, ҷ. 8, с. 253. Муснади Абуяъло, 3340, ҷ. 6, с. 87.

Саҳариро ҳарчӣ дертар хӯрдан беҳтар аст, вале набояд он қадар таъхир намояд, ки субҳ дамидан гирад ва дар рӯзааш шубҳае пайдо шавад. То охири лаҳзаҳои, ки субҳи содиқ надамидааст, саҳарӣ хӯрдан ҷоиш мебошад.

Ҳар чӣ дертар хӯрдани саҳарӣ нерӯи ҷисмонии шахси рӯзадорро рӯзона бештар мегадонад ва муддати замони гуруснагӣ ва ташнагии ӯро камтар месозад. Бо ҳамин, як миқдор сабукии барои ӯ ҳосил мешавад. Ислом аслан осонтарин роҳро барои инсон ҳам дар анҷоми ибодатҳо ва ҳам дар таъмини заруратҳои зиндагӣ пешкаш намудааст. Вале одамон дар натиҷаи ноогоҳӣ аз ҳадафҳои ойини Ислом онро бар худ мушкил сохтаанд.

Ғайр аз ин саҳар хестани рӯзадор дар моҳи Рамазон ва хӯрдани саҳарӣ дар он лаҳзаҳои охири шаб барои вай беҳтарин неъматро ба ҳамроҳ дорад. Он лаҳзаҳо беҳтарин дақиқаҳои иҷобати дуъо, қабули аъмоли нек ва нузули баракоти Худованд мебошанд. Худованд ӯро бо ин саҳар хестан дар ҷумлаи **«истиффоркунандагони дар саҳаргоҳон»** шомил месозад.⁷⁰

Дар замони Расули Худо (с) шабҳои моҳи Рамазон ду азон дода мешуд. Яке барои бедор намудани хуфтагон, то саҳархӯрӣ намоянд ва дигаре азони субҳ барои намоз. Он Ҳазрат (с) фармуд: **«Азони Билол шуморо аз саҳархӯрӣ бознадорад, зеро вай шабона барои он азон меғӯяд, ки хуфтаро бедор ва хестаро ба**

⁷⁰ Худованд истиффоркунандагони дар саҳаргоҳонро аз ҷумлаи бандагони шоистаи худ дониста, ин сифати онҳоро дар ояти 17-уми сураи Оли Имрон ситудааст.

сахарихӯрӣ баргардонад. Агар Ибни умми Мактум азони дуҷумро дод, дигар вай барои субҳ азон меғӯяд».⁷¹

Ривоят аст, ки «Ҳузайфа (р) баъзан барвақт сахарӣ меҳӯрд, то намозро ҳамроҳи Расули Худо (с) дарёбад. Ин кори ӯ ба Паёмбар (с) расид. Паёмбар (с) дигар ӯро ба назди худ меҳонд ва якҷоя сахарихӯрӣ намуда, ҳарду ба намоз меомаданд».⁷²

То охирин лаҳзаҳое, ки субҳи содиқ надамидааст, сахарӣ хӯрдан ҷоиз аст.

Паёмбари Худо (с) дер сахарӣ хӯрданро таъкид менамояд. Дар ҳадисе мефармояд: **«Вақте касе аз шумо садои азони (субҳ)-ро шунид ва дар дасташ зарфи обе буд, то ниёзи худро аз об бартараф нанамояд, зарфро ба замин нагузорад».**⁷³

Агар ҳаёл кунад, ки ҳанӯз шаб аст ва ба хӯрдани сахарӣ машғул гардад ва баъд маълум шавад, ки субҳ муддатест дамида, ё ҳаёл кунад, ки офтоб ғуруб намуда ва ифтор намояд ва сипас маълум шавад, ки ҳанӯз офтоб ғуруб накардааст, дар ҳарду сурат ба монанди дигар рӯзадорон аз хӯрдану нӯшидан худдорӣ намояд. Қазо бар вай воҷиб ояд, на каффорат.

Хӯрдану нӯшидан дар ҳолати иштибоҳи (нафаҳмидан) тулӯъ ё ғуруб макрӯҳ аст.

⁷¹ Ин ҳадис дар поваракии 47-ум таҳриҷ шудааст.

⁷² Мусаннафи Ибни Абушайба, ҷ. 2, с. 428.

⁷³ Сунани Абудовуд, 2350. Мустадраки Ҳоким, (1/426).

Бахши дуюм

1. Моҳияти намози тарових

2. Эътикоф ва аҳкоми он

«Касе (шабҳои) моҳи Рамазонро аз рӯи имон ва ба умеди савоб барпо дорад, гуноҳони гузаштааш омурзида мешаванд». (Ҳадиси шариф. Саҳеҳи Бухорӣ, 37, 2008. Саҳеҳи Муслим, 1776 (759)-173).

НАМОЗИ ТАРОВИХ

Худованд мефармояд:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾

«Воқеъан ҳам, он мӯъминоне растагор ва муваффақ гардидаанд, ки дар намозашон хошеъ ва фурӯтан бошанд».⁷⁴

Хушӯъ ва фурӯтанӣ яке аз шартҳои қабули ибодат, ба хусус намоз мебошанд, балки хушӯи шахси намозгузор омили растагорӣ ва комёбии ӯ мебошад. Ҳамчунин намоз, ки муҳимтарин василаи илоҳӣ дар сохтани шахсияти инсон ва муассиртарин равиши полоиш ва тазкияи нафс ва рӯҳи ӯ мебошад, вақте натиҷаҳои матлуби худро медиҳад, ки хушӯъ ҷавҳари онро ба вучуд оварда бошад. Хушӯъ бояд ҳам дар ҷаворих ва аъзои бадани шахси намозгузор таҳаққуқ ёбад ва ҳам ботин ва қалбашро фаро гирад. Хушӯъ дар аъзо вақте ҳосил мегардад, ки оромиши нисбие дар анҷоми рукнҳои намоз риъоя гардад, яъне намоз бояд на бо тезӣ ва суръати аз ҳад зиёд ба ҷой оварда шавад.

Хушӯи ботинӣ дар намоз ба маънои ба ёд овардани азамату бузургии Худованд ва эҳсос намудани ҳузури Ӯ дар қалби худ мебошад. Намозгузор бояд эҳсос намояд, ки вай дар пешгоҳи Худованд қарор гирифтааст ва бо Ӯ роз мегӯяд ва аз Ӯ баровардани ниёзҳои худро мехоҳад. Ин маъно вақте барои намозгузор ҳосил мегардад,

ки оятҳои Қуръонро бо диққату тааммул дар намоз тиловат намояд.

Пас бояд шахси намозгузор барои ҳосил намудан ва нигоҳ доштани ҳузури қалб ва мақоми олии намоз кӯшиш намояд.

Вақте моҳи Рамазон фаро мерасад, фурсатҳои нотақроре дар ихтиёри бандаи мӯъмин қарор мегирад. Моҳе, ки ибодат ва аъмоли нек дар он аз ҳар вақти дигар беҳтар ва боарзиштар аст. Бояд шахси намозгузор ҳузури қалб ва ҳолати оромишро дар намозхояш дар ин фурсатҳои гуворо ба сурати зебоне таҳаққуқ бахшад ва баракоти он айёмо барои ҳудаф дучандон гардонад.

Афсӯс, ки имрӯз намозгузори мусалмон намози таровихро бо суръат ва тезие ба ҷой меоварад, ки дар он на ҳузури қалб ҳосил мегардад ва на оромиши нисбие дар анҷоми рукнҳои намоз риъоя мешавад. Балки ҳамчун бори сангине дар чанд дақиқа мехоҳад аз он халос гардад. Агар бандаи мӯъмин барпо доштани шабҳои моҳи Рамазон ва истифода аз баракоти он моҳро дар ҳамин гуна намоз хондан бинад, пас бидонад, ки Парвардигор ба чунин намозгузоре «вой» гуфтааст.

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٢﴾

«Пас вой ба он намозгузоре, ки аз (маъноӣ) намози худ ғофиланд...».⁷⁵

Дар ҳадиси шариф низ омадааст, ки **«Чунин намозе торику сиёҳ ба сӯи осмон боло мера-**

⁷⁴ Сураи Мӯъминун, 23: 1, 2.

⁷⁵ Сураи Моъун, 107: 4, 5.

вад ва ба намозгузор мегӯяд: «Зайяъакаллоху камо зайяътанӣ» (Худо туро зоеъ созад, ҳамон тавре, ки маро зоеъ гардондӣ).

Намозе, ки бо хушӯъ ва ба таври комил баргузор мегардад, сафеду нуронӣ ба осмон мебарояд ва ба соҳибаш мегӯяд: «Ҳафизакаллоху камо ҳафизтанӣ» (Худо туро ҳифз намояд, чӣ тавре маро ҳифз наму- дӣ).⁷⁶

Бандае, ки мавриди иноёти Худованд қарор гирифта, ифтихори бандагии Ӯро ба даст овардааст, набояд бо намози берӯҳаш худро ба азобу сарзаниши Худованд рӯ ба рӯ созад. Балки бояд кӯшиш намояд, то намози борӯҳу маъное ба пешгоҳи Худованд арза дорад ва вучудаширо бо нури он зинда созад.

Таърихчаи пайдоиши намози таровиҳ

Дар ривоятҳо омадааст, ки Расули Худо (с) мардумро ба қиёми шабҳои моҳи Рамазон бо баёни аҷру савоби он ҳавасманд мегардонд, вале онҳоро ба таври ҳатмӣ ва муаккад ба он амр намекард. Аз ҷумла, он Ҳазрат (с) мегуфт: **«Касе шабҳои моҳи Рамазонро аз рӯи имон ва ба умеди аҷру савоб барпо дорад, тамоми гуноҳони (хурди) гузаштааш бахшида мешаванд».**⁷⁷ Расули Худо (с) аз дунё гузашт ва кор ба ҳамин сурат боқӣ монд. Дар замони хилофати

⁷⁶ Шуъабулимони Байҳақӣ, 3140, ҷ. 3, с. 143. Мӯъҷамулавсат, 3117, ҷ. 3, с. 387.

⁷⁷ Саҳеҳи Бухорӣ, 37, 2008, 2009.

ҳазрати Абубакр (р) ва ибтидои даврони Умар (р) низ ҳамин ҳолат ҳифз гардид.⁷⁸

Оиша (р) мефармояд: «Расули Худо (с) шабе (дар моҳи Рамазон) нимашиб ба масҷид рафт ва дар он ҷо намоз гузорид. Мардуме, ки дар он ҷо буданд, ба вай иқтидо намуда, намоз гузориданд. Вақте субҳ шуд, онҳо дар бораи намози шабашон ба мардум хабар доданд. Шаби дигар одами бештаре чамъ шуда ва ҳамроҳи он Ҳазрат (р) намоз гузоштанд. Боз субҳ хабар ба мардуми бештаре расид ва дар шаби сеюм аҳли масҷид зиёд гардиданд. Расули Худо (с) ин шаб низ ба масҷид рафт ва мардум ҳамроҳаш намоз гузоштанд.

Шаби чорум масҷид дигар намозгузоронро набурд, (вале Расули Худо (с) он шаб ба наздашон набаромад, балки саҳар) барои намози субҳ баромад. Пас аз адои намози бомдод... ба мардум гуфт: **Ҳузури шумо бароям нӯшида набуд, вале хавф бурдам, ки ин намоз низ бар шумо фарз гардад ва аз адои он очиз гардед».**⁷⁹

Чи тавре мебинем, Расули Худо (с) танҳо се шаб намозро дар масҷид бо ҷамоъат барпо доштааст ва ба ин андеша, ки мабодо намози шаб дар моҳи Рамазон бар умматаш фарз гардад ва онҳо аз анҷоми он очиз оянд, дигар онро ҳамроҳи мардум нагузоштааст.

Бар асоси ривоятҳои дигар Расули Худо (с) танҳо дар се шаби тоқи даҳаи охири моҳи Рама-

⁷⁸ Саҳеҳи Бухорӣ, 2009. Саҳеҳи Муслим, 1777 (759)-174. Сунани Абудовуд, 1371. Сунани Тирмизӣ, 808. Сунани Насоӣ, 2103, 2197.

⁷⁹ Саҳеҳи Бухорӣ, 729, 924, 1129, 2011, 2012, 5861. Саҳеҳи Муслим, 1780 (761)-177, 1781 (761)-178. Сунани Абудовуд, 1373.

зон намози таровихро дар масҷид бо ҷамоъат барпо доштааст. Нӯмон ибни Башир аз болои минбари шаҳри Ҳумс фармуд: **«Шабӣ бисту сеюми моҳи Рамазон ҳамроҳи Расули Худо (с) то як ҳиссаи шаб ба намоз истодем, дар шабӣ бисту панҷум то нимаи шаб ва дар шабӣ бистуҳафтум то ҷое ба намоз истодем, ки хавф бурдем саҳарихӯрӣ моро ғавт мегардад»**.⁸⁰

Дар ривояти Ҷубайр ибни Нуфайр аз Абузар низ ҳамин маъно бо дигар лафз таъкид гардидааст ва танҳо ин илова дар он омадааст, ки: **«Дар шабӣ бистуҳафтум он Ҳазрат (с) аҳли хонавода ва ҳамсаронашро низ ҷамъ намуд. Шабӣ бистуҷаҳорум ва бистушашум ҳамроҳи мо таровихро нахонд. Пас аз бистуҳафтум низ таровихро ҳамроҳи мо барпо надошт»**.⁸¹

Мардум дигар намози таровихро дар хонаҳояшон ва ё дар ҷамоъатҳои пароканда дар гӯшаҳои масҷид меҳонданд. Ин ҳолат дар замони хилофати ҳазрати Абубакр (р) ва ибтидои хилофати ҳазрати Умар (р) низ идома ёфт. Пас аз он ҳазрати Умар (р) мардумро, ки дар гӯшаҳои масҷид танҳо-танҳо ва ё дар ҷамоъатҳои пароканда намози тарових мегузоштанд, ба як имом ҷамъ сохт.⁸² Аз он таърих ба баъд намози

⁸⁰ Мусаннафи Ибни Абушайба, ҷ. 2, с. 286.

⁸¹ Сунани Абудовуд, 1375. Сунани Тирмизӣ, 806. Сунани Насоӣ, 1364. Сунани Ибни Моҷа, 1327. Тирмизӣ қайд мекунад, ки дар ин боб аз Оиша, Нӯмон ибни Башир ва Ибни Аббос низ ривоят шудааст.

⁸² аз шабҳои моҳи Рамазон ҳамроҳи Умар ибни Хаттоб (р) ба масҷид рафтем ва дидем, ки мардум ба таври пароканда, баъзе танҳогузор ва гурӯҳе ба намозгузоре иқтидо карда, намоз

тарових ва ҳамчунин намози витр дар моҳи Рамазон бо ҷамоъат барпо дошта мешаванд.

Аз он рӯзе, ки Умар (р) мардумро дар намози тарових ба як имом ҷамъ намуд, дигар ба ҳамон ҳолат боқӣ мондааст.

Тарових ҷамъи тарвиҳа ба маънои андаке дам гирифтани дар миёни ҳар ҷаҳор ракаъати намоз мебошад. Дар садри Ислом намози таровихро мардум бо оҳистагӣ, тааммул дар оятҳо ва бо хушӯӣ комил ба ҷой меоварданд ва пас аз ҳар ҷаҳор ракаъати он андаке дам мегирифтанд. Имрӯзҳо низ намози тарових суратан бо ҳамон меъёр ба ҷо оварда мешавад, вале ягона чизе, ки камтар ба он таваҷҷӯҳ мегардад, ҳамон оҳистагии зарурӣ, ҳолати тааннӣ ва хушӯӣ дар намоз мебошад, ки рӯҳи намозро ташкил медиҳанд.

Адади ракаъатҳои намози тарових

Дар бораи адади ракаъатҳои намози тарових ривоятҳои гуногуне ворид шудааст. Имом Молик (р) дар Муваттаъ аз Язид ибни Румон ривоят мекунад, ки: **«Мардум дар замони Умар ибни Хаттоб (р) қиёми шабро бистусе ракаъат ба ҷо ме-**

меҳонанд. Умар (пас аз мушоҳидаи ин вазъ) фармуд: Фикр мекунам, агар онҳоро ба як қорӣ (ва имом) ҷамъ намоям, беҳтар аст. Он гоҳ ҳамаро аз пушти Убай ибни Каъб ҷамъ намуд. Шабӣ дигар ҳамроҳи ӯ хорич шудам ва дидем, ки мардум аз пушти имомашон намоз мегузоранд. Умар фармуд: Чӣ бидъат (ва равиши) хуберо асос гузоштем. Ва намозе, ки аз он хобашон мебарад, аз ин намозе, ки барпо медоранд, беҳтар аст. Манзураш намози охири шаб буд, мардум бошанд, дар аввали шаб қиём мекарданд. (Саҳеҳи Бухорӣ, 2010).

оварданд». ⁸³ Вай дар ин ҷо се ракаъати витрро низ дар назар доштааст.

Аз Соиб ибни Язид низ ривоят шудааст, ки: «Дар замони Умар ибни Хаттоб мардум дар моҳи Рамазон (намози шабро) бист ракаъат мегузоштанд». ⁸⁴

Дар Саҳеҳи Бухорӣ аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки : **«Расули Худо на дар моҳи Рамазон ва на дар ғайри он аз ёздаҳ ракаъат зиёд намегузошт. Аввал чор ракаъат мегузошт, ки аз ҳусну зебоӣ ва дарозии онҳо напурс, боз чор ракаъати дигар мегузошт, ки аз ҳусну зебоӣ ва дарозии онҳо напурс. Сипас се ракаъат мегузошт...»**. ⁸⁵ Манзур аз ёздаҳ ракаъат ҳашт ракаъат намози қиёми шаб ва се ракаъат витр мебошад.

Аммо бузургони мазҳаби ҳанафӣ ва аксари аҳли илм ин ҳадисро ба қиёми шаби ҳамешагии он Ҳазрат (с), ҳам дар моҳи Рамазон ва ҳам дар ғайри он, марбут донистаанд, на ба қиёми моҳи Рамазон ва он намозе, ки бо номи таровиҳ шинохта мешавад. Зеро ин ҳадис, агар қиёми моҳи Рамазон ва намози таровиҳро низ дар бар мегирифт, ҳеҷ гоҳ саҳобагони киrom бар хилофи он амал ва иттифоқ намекарданд.

Илова бар ин, ин кори онҳо дар замоне сурат гирифта буд, ки Оиша (р) дар қайди ҳаёт буд ва ба он муҳолифате нишон надод. Пас маълум мешавад, ки манзури ҷумҳури саҳобагон аз ҳадиси

⁸³ Муваттаъи Имом Молик, 252, ҷ. 1, с. 115.

⁸⁴ Сунани Куброи Байҳақӣ, 4393, ҷ. 2, с. 496. Нававӣ дар

⁸⁵ Саҳеҳи Бухорӣ, 1147, 2013, 3569.

Оиша (р) ҳамон намози ҳамешагии шаб аст, на қиёми моҳи Рамазон ва намози таровиҳ.

Дар бораи хатми Қуръони карим дар намози таровиҳ дар байни мактабҳои фикҳӣ ду нуқтаи назар вуҷуд дорад. Имом Молик (р) онро суннат намедонад. Дар назди ҷумҳури бузургони ҳанафӣ намози таровиҳ суннати муаккада мебошад ва як бор хатм кардани Қуръони карим дар моҳи Рамазон дар намози таровиҳ низ суннат мебошад, вале ғайри муаккада.

Аммо миқдори оятҳое, ки дар ҳар ракаъати намози таровиҳ хонда мешаванд, ба адади муайяне маҳдуд гардонида нашудааст, балки он ба ҳоли намозгузорон вобаста мебошад. Агар имом дар ҳар ракаъат даҳ ёздаҳ оят бихонад, Қуръонро дар зарфи як моҳи Рамазон ва ё чанд рӯз камтар аз он хатм менамоянд. Дар китоби «Мудаввана» омадааст: *Умар ибни Абдуъазиз қорихоро амр кард, ки намози таровиҳро барпо доранд ва дар ҳар ракаъати он даҳ оятӣ бихонанд*. ⁸⁶ Имом Ҳасан аз Абуҳанифа (р) низ хондани даҳ оятро дар ҳар ракаъати намози таровиҳ ривоят кардааст. ⁸⁷

Вале беҳтар он аст, ки ҳар шаб дар бист ракаъат як пораи Қуръонро хатм намоянд ва бо ҳамин дар зарфи як моҳ як хатми комил анҷом мегирад. Ин миқдор ба ҳоли ҳар гуна намозгузор мувофиқат мекунад. Аммо, агар намозгузоре тоқати бештар дошта бошанд ва ду бор ва ё се

⁸⁶ Мудаввана, ҷ. 1, с. 287. Ёлоуссуан, ҷ. 3, баҳши ҳафтум, с. 80.

⁸⁷ Бадоеъусаноеъ, ҷ. 1, с. 645. ёлоуссуан, ҷ. 3, баҳши ҳафтум, с. 80.

бор Қуръонро дар моҳи Рамазон хатм намоянд, он низ ҷоиш мебошад.

ЭЪТИКОФ ДАР МОҲИ РАМАЗОН

Эътикоф яке аз суннатҳои Расули Худо (с) мебошад ва шахси рӯзадор дар даҳ рӯзи охири моҳи Рамазон худро барои ибодати Худо дар масҷиде фориғ месозад.

Бандаи мӯъмин бо фаро расидани моҳи Рамазон шомии иноят ва баракоти Худованд мегардад. Бо гузаштани ду даҳаи аввал ва миёнаи он шахси рӯзадор ба баландтарин қуллаи сафои ҷисму ҷонаш мерасад. Аз сӯи дигар, муборактарин айём ва гуворотарин лаҳзаҳои навозиши Худованд, ки дар даҳаи охири он моҳ гузошта шудаанд, фаро мерасад. Олитарин фурсати даст ёфтан ба мақсуд барои ӯ муҳайё мегардад.

Расули акрам (с) барои фароғати ҳарчи бештар ва ба кор бурдани тамоми ҷидду ҷаҳди бандагӣ дар ин лаҳзаҳои нотақрор суннати эътикофро барои умматонаш асос гузоштааст, то шахси рӯзадор барои камоли бандагӣ ва розу ниёз бо Худованд ва ҳамзамон матраҳ намудани тамоми орзуҳои нек ва хостаҳои машрӯъаш дар пешгоҳи ӯ комилан фароғат ёбад.

Бандаи мӯъмин ҳар чанд гоҳе ба хилвату танҳой, дар худ андешидан ва ба муноҷоти Ҳақ ниёз дорад, то фориғ аз ҳар чизе ба нафси худ пардозад ва дар маҳзари Худованд муддате ба парвариши он машғул гардад. Муносибтарин фурсат барои ин кор ҳамон даҳаи охири моҳи Рамазон мебошад. Даҳае, ки дар он шаби Қадр

аст ва инсон метавонад ба қадру қимати худ дар назди Худованд биафзояд. Ҳамин танҳоиву хилват ва ба ибодат пардохтани шахси рӯзадорро дар истилоҳи шаръ эътикоф мегӯянд.

Вале Ислом намеҳадад, ки инсон дар он ғӯшаи хилват ва бо номи эътикоф дар ҳар гуна ҳаёлотии бемаъно ва васвасаҳои нафс фурӯ равад. Ҳамчунин, чандон рӯи хуше ба инзивоталабӣ ва канорагирӣ аз ҷамъият надорад. Ислом дини зиндагонии иҷтимоист. Ин ҷост, ки ба танҳои мутлақ ва ғӯшанишинӣ дар кӯҳу ғорҳо ва ё нишастан дар ҷилахонаҳои торику камнур амр накардааст. Балки барои эътикоф масҷиди ҷомеъро, ки ҷои рафту омади мардум ва барпоии ибодатхост, афзал шуморидааст.

Яъне Ислом хилват дар миёни ҷамъ, танҳогӣ дар миёни мардум ва бо Худо, вале дар миёни халқи Худо буданро асоси худсозӣ ва меҳвари зиндагии инсон қарор додааст. Ба ин маъно, ки Ислом ғӯшанишинии мутлақ ва ба сурате канора гирифтани аз мардумро, ҳатто дар вақти эътикоф ва пардохтани ба ибодат дӯст намедорад. Пас Ислом дини иҷтимоист ва аз ҳар гуна раҳбоният (даирнишинӣ) ҳолӣ мебошад. Қуръони карим раҳбоният ва канорагирии зоҳидони насрониро мавриди нақӯҳиш қарор медиҳад, он ҷо, ки мефармояд:

وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوَهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ...

«Ва раҳбонияте, ки (падарони рӯҳонӣ ва роҳибон) аз пеши худ бароварда буданд. Мо

онро бар эшон нанавишта (муқаррар насохта) будем...». ⁸⁸

Аз ин рӯ, Ислом тамоми аъмоли фардиро ҷанбаи иҷтимоӣ бахшидааст. Ўтикоф дар ғайри масҷид ҷоиз намебошад.

Дар ривоятҳо омадааст, ки Расули Худо (с) даҳ рӯзи охири моҳи Рамазонро ўтикоф менишаст ва аҳли хонаводаи худро низ ба он амр мекард. Абдуллоҳ ибни Умар, Анас ва Оиша (р) ривоят мекунанд, ки: **«Паёмбар (с) аз замоне, ки ба Мадина омад, то рӯзи вафоташ дар даҳаи охири моҳи Рамазон ўтикоф менишаст»**. ⁸⁹

Нофеъ аз Абдуллоҳ ибни Умар (р) ривоят менамояд, ки: **«Расули Худо (с) даҳ рӯзи охири моҳи Рамазонро ўтикоф менишаст»** ва Нофеъ меафзояд: **«Абдуллоҳ он маконеро, ки Расули Худо (с) дар масҷид дар он ўтикоф менишаст, ба ман нишон дод»**. ⁹⁰ Нофеъ боз аз Ибни Умар (р) ривоят мекунад, ки: **«Вақте Паёмбар (с) ўтикоф менишаст, рахти хоб ва ё кати хоби ӯ дар пушти сутуни тавба гузошта мешуд»**. ⁹¹

⁸⁸ Сураи Ҳадид, 57: 27.

⁸⁹

лафз ривоят шудааст. *р (с) дар даҳаи миёнаи моҳи Рамазон ўтикоф менишаст. Пас аз он даҳаи охириро ўтикоф нишаст ва онро то рӯзи вафоташ идома дод. Ҳамсаронаш пас аз ӯ ўтикофи даҳаи охириро идома доданд*. (Саҳеҳи Бухорӣ, 2026. Саҳеҳи Муслим, 2776 (1172)-5. Сунани Абудовуд, 2462.

⁹⁰ Саҳеҳи Муслим, 2773 (1171)-2. Сунани Абудовуд, 2465. Сунани Ибни Моҷа, 1773

⁹¹ Сунани Ибни Моҷа, 1774. Сутуни тавба яке аз сутунҳои масҷиди набаӣ мебошад, ки Абулубоба (р) барои пазируфта шудани тавбааш худро ба он баста буд.

Ўтикоф барои дарёфтани шаби Қадр

Яке аз ҳикматҳо ва мақсадҳои ўтикоф дар даҳ рӯзи охири моҳи Рамазон дарёфтани шаби Қадр мебошад, зеро шаби Қадр дар яке аз шабҳои тоқи даҳаи ахири Рамазон мебошад. Вақте шахси рӯзадор тамоми он даҳаи муборакаро ўтикоф менишинад, ҳатман, шаби Қадрро дар яке аз шабҳои тоқи он дармеебад.

Аз Абусаъиди Худрӣ (р) ривоят шудааст, ки: **«Расули Худо (с) (аввал) дар даҳаи миёнаи моҳи Рамазон ўтикоф менишаст. Соле (даҳаи миёнаро) ўтикоф нишаст ва ҳамин ки шаби бисту якум фаро расид, шабе, ки (ҳар сол) субҳи он аз ўтикоф хориҷ мешуд, фармуд: Касе ҳамроҳи ман ўтикоф нишаста буд, даҳаи охириро низ ўтикоф бинишинад. Дар ҳақиқат, он шаб (шаби Қадр) ба ман нишон дода шуд, вале аз ёдам бароварда шуд. Худро дар саҳари он шаб дидам, ки бар обу гил саҷда мекунам. Пас онро дар шабҳои тоқи даҳаи ахир бичӯед!»**

(Ровии ҳадис, Абусаъид мегӯяд): **Он шаб борон борид ва аз даруни масҷид, ки аз шохҳои хурмо бино гардида буд, об ҷорӣ гашт. Субҳи он шаб (пас аз намоз) асари обу гилро бо чашмони худ дар пешонаи он Ҳазрат (с) дидам»**. ⁹²

Он сутун ба сутуни Абулубоба низ машҳур мебошад. Расули Худо (с) вақте ўтикоф менишаст, рахти хобашро дар пушти он мегузошт. Ҳоло бошад дар ҷои он сутуне бо номи сутуни тахт бино гардидааст. (Масоил ва аҳкоми ўтикоф, Муҳаммадтақии Усмонӣ, с. 13).

⁹² Саҳеҳи Бухорӣ, 669, 2016, 2018, 2027, 2036, 2040. Саҳеҳи Муслим, 2761 (1167)-213, 2762 (1167)-214, 2763 (1167)-215,

Аз ин ривоятҳо бармеояд, ки Расули Худо (с) аввал барои муайян намудани шаби Қадр эътикоф менишинад ва пас аз он дар солҳои баъдӣ низ бо мақсади дарёфтани аҷру савоби он шаб ба суннати эътикоф идома дод. Ҳамчунин, аз ин ривоятҳо бармеояд, ки шаби Қадр дар он сол ба шаби бисту якуми моҳи Рамазон рост омада буд.

Тариқаи эътикоф нишастан

Эътикоф дорои одобу мустаҳаббот, воҷибот ва як силсила муқаррароте мебошад, ки бояд мавриди риёя қарор гиранд. Онҳоро аз китоби «Фикҳи исломӣ» ба таври пурра зикр менамоем.

Эътикоф иборат аст аз макс (нишастан) ва рӯза гирифтани ба нияти ибодати Худованд дар масҷиди ҷомеъ ва камтарин мuddати он як рӯз аст.

Эътикоф дар ҳар замоне, ки рӯза гирифтани дар он ҷоиш бошад, дуруст ва қобили таҳаққуқ аст. Вале беҳтарин замон барои эътикоф моҳи мубораки Рамазон, махсусан, даҳ рӯзи охири ин моҳ аст, ки дар он эътикоф суннати муаккада мебошад, зеро Расули Худо (с) онро давом медоданд.

Дар шарҳи муқаддаси Ислом асли эътикоф мустаҳаб аст, аммо ҳар гоҳ касе назр намояд, ки эътикоф менишинад, эътикоф бар ӯ воҷиб мегардад.

2764 (1167)-216, 2765 (1167)-217, 2766 (1167)-218. дар ривоятҳои дигари ин ҳадис омадааст, ки: *«Они шаб ҳаворо абре фаро гирифт ва бороне борид, ки...».*

Ҳар гоҳ назр намояд, ки чанд рӯзи муайян эътикоф менишинад, лозим аст як ҷо ва пай дар пай онро ба ҷо оварад.

Мубошират ва наздикӣ бо занон ба василаи ҷимоъ (ҳамбистарӣ), ламс (молиш) кардан ва ё бўсидани бо шаҳват барои шахси эътикофништа ҳаром аст. Дар шабҳои эътикоф хӯрдани нӯшидан ҷоиш мебошад, вале ҳамбистарӣ ва наздикӣ бо занон мамнӯъ аст. Худованд дар ин бора мефармояд: **«Ва бо занони худ, дар ҳолате, ки дар масҷид барои эътикоф нишада бошед, мубошират (ва наздикӣ) нанамоед».**⁹³

Эътикоф бояд дар масҷиди ҷомеъ ба таври доимӣ ва пайваста сурат бигирад ва агар шахси муътакиф бе зарурат як соат аз масҷид хориҷ шавад, эътикофи ӯ фосид мегардад.

Агар дар масҷиде эътикоф нишаст, ки дар он намози ҷумъа намехонанд, метавонад бо фаро расидани рӯзи ҷумъа барои адои намози ҷумъа ба масҷиди ҷомеъ рафта ва баъди хатми намоз ба ҷои эътикофи худ баргардад.

Ҳамон гуна, ки аз гуфтаҳои боло бармеояд, дар эътикоф нишастан се чиз лозим аст: 1) Масҷиди ҷомеъ, яъне масҷиде, ки дар он намоз бо ҷамоъат баргузор мегардад; 2) Нияти эътикоф. Шахсе рӯз то бегоҳ дар масҷид ба сар барад, вале чун нияти эътикоф накарда бошад, ба сар бурдани ӯро дар масҷид, эътикоф гуфта на мешавад; 3) Пок будан аз ҳайзу нифос ва ҷанобат.

Эътикоф аз ҳама беҳтар аст, ки дар «Масҷидул ҳаром» (хонаи Каъба), баъд аз он дар

⁹³ Бахше аз ояти 187-уми сураи Бақара.

Масҷиди Набавӣ ва баъд аз он дар Масҷидулақсо (дар Байтулмуқаддас) бошад. Сипас дар масҷиди ҷомеъ ва ба дунболи он масҷиди маҳалла ва ҳар масҷиде, ки дар он ҷамоъат бештар бошад.

Эътикоф бар се қисм аст:

1. Воҷиб; 2. Суннат; 3. Мустаҳаб.

а) Эътикофи воҷиб он эътикофи назрист. Шахсе назр намояд, ки эътикоф менишинад, хоҳ назри мутлақ, хоҳ назри вобаста ба шарте, эътикоф бар вай воҷиб мегардад. Мисли ин ки бигӯяд: Агар бародарам ба саломат аз сафар бозгардад, даҳ рӯз барои Худо эътикоф менишинам ё назр намояд, ки барои Худо даҳ рӯз эътикоф менишинам.

б) Эътикоф нишастан дар даҳ рӯзи охири моҳи мубораки Рамазон суннати муаккада аст.

в) Дар ғайри ин ду ҳолат эътикоф нишастан мустаҳаб аст.

Барои эътикофи воҷиб рӯза шарт аст. Бинобар ин, шахсе, ки эътикоф менишинад, рӯза ҳам бояд бигирад. Ба ҳамин хотир, агар нияти эътикоф нишастан дар шабро кард, он ботил (бекор) аст. Вақте нияти эътикофи рӯзро намуд, шаб табъан дар он дохил мешавад ва бояд рӯзро бо шабаш бинишинад.

Вале, касе нияти танҳо як рӯз эътикоф нишастанро намояд, шабро дар бар намегирад.

Дар эътикофи суннат бошад, дигар даҳаи охири моҳи Рамазон аст, рӯза ҳатман ҳаст ва шарт донишмандии рӯза дар он маъное надорад, зеро онро бе рӯза тасаввур кардан имкон надорад. Барои эътикофи мустаҳаб миқдоре муъайян на-

гардидааст. Метавонад як рӯз, нисфи рӯз, як соъат ва ... бошад.

Дар ҳолати эътикоф нишастан, чуноне зикр гардид, ду намуд кор ҳаром аст, яъне бо иртиқоби (содир намудан) он корҳо эътикофи воҷиб ва суннат фосид мегардад ва бояд қазои он ба ҷо оварда шавад. Аммо эътикофи мустаҳаб хотима меёбад: 1. Аз ҷои эътикофи худ бе зарурат хориҷ шудан. 2. Муқорабат (ҳамбистарӣ) ва бўсу бозӣ кардан бо зан.

Заруратҳо ва ниёзҳо дар аснои эътикоф

Заруратҳое, ки шахси эътикофнишаста метавонад барои онҳо аз ҷои эътикофаш берун ояд ва эътикофаш низ фосид нагардад, бар ду қисм аст:

1. Табиъӣ, монанди: а) қазои ҳочат рафтан; б) рафъи ҷанобат намудан (ғусл гирифтан); в) омода намудани хӯрду хӯрок, дар сурате, ки касе набошад, ки дар ин кор кӯмакаш намояд.

Корҳои зерин низ аз ҷумлаи ниёзҳои табиъии шахси мӯътакиф буда, анҷом додани онҳо дар масҷид барояш ҷоиз мебошад:

Хӯрдану нӯшидан, 2. хоб рафтан, 3. шона ва тоза кардани мӯи сар ва риш, 4. бо мардум сӯхбатҳои шаръӣ кардан, 5. иваз кардани либосҳо ва аз атру хушбӯӣ истифода кардан, 6. агар бемор гардад, ўро муъолиҷа намудан, 7. таълим гирифтани ва таълим додани Қуръон ва дигар илмҳои шаръӣ, 8. шустан ва дӯхтани

либосҳои чиркингашта ва дарида, 9. хориҷ шудани бод аз шикамаш дар ҳолати зарурӣ ва...⁹⁴

Ҳамчуни шахси мӯътакиф метавонад барои азон гуфтан аз масҷид берун барояд ва пас аз азон фавран ба масҷид баргардад, хоҳ дар он масҷид муаззини расмӣ бошад, хоҳ не.⁹⁵

2. Шаръӣ, монанди ба ҷо овардани намози ҷумъа. Ҳамчуни барои анҷом додани ғусли ҷанобат, агар дар дохили масҷид имконоти ғусл гирифтани мавҷуд набояд, метавонад ба берун масҷид барояд ва дар ғуслгоҳ ғусл намояд. Агар дар атрофи масҷид низ ғуслгоҳ ва ё имконоти ғусл намудан мавҷуд набояд, метавонад ба хонааш биравад ва пас аз ғусл фавран ба масҷид баргардад. Барои вузӯ низ метавонад аз масҷид хориҷ шавад ва собуну сарчоқ ва асбоби дандоншӯияшро ба ҳамроҳ бигирад.⁹⁶ Вале агар барои ғусли мустаҳабӣ ва суннатӣ, ба монанди ғусли рӯзи ҷумъа аз масҷид хориҷ шавад, эътикофаш фосид мегардад.

Пас аз бароварда сохтани заруратҳо ва ниёзҳо эътикофшинанда бояд фавран ба ҷои эътикофи худ баргардад.

- Агар имоми панҷвақтае эътикофро дар масҷиди ҷомеъ (ҷумъахонӣ) гузаронад, бо кароҳият ҷоиш бошад.

- Агар дар сурати фаромӯшӣ ҷои эътикофашро тарк намояд, эътикофаш фосид мегардад.

- Тарк намудани ҷои эътикоф ба сабаби пешомадҳое, ки аҳёнан (гоҳе) воқеъ мешаванд,

⁹⁴ Масоил ва аҳкоми эътикоф, Муҳаммадтақии Усмонӣ, с. 57.

⁹⁵ Сарчашмаи пешин, с. 47.

⁹⁶ Ҳамон сарчашма, с. 44, 45.

хилофи мароми эътикоф мебошад ва эътикофро фосид мегардонад, масалан, ба аёдати беморе рафтан ё барои наҷоти ғарқшавандае ё барои хомӯш кардани сӯхтаре ё аз тарси фуру рафтани сақфи боми масҷид хориҷ гаштан. Дар тамоми ин ҳолатҳо хориҷ шудан аз эътикоф гуноҳ нест, балки барои наҷот ва ниғаҳдории ҷон лозим аст, аммо эътикоф фосид мешавад.

Аммо, агар эътикофнишастае барои бартароф намудани заруратҳои табиӣ ва ё шаръӣ аз ҷои эътикофаш берун шавад ва пеш ё баъд аз он ба аёдати беморе равад, он ишколе надорад.

Барои адои намози ҷумъа бояд фурсатеро дар назар бигирад, ки дар он фурсат битавонад таҳйияи масҷид ва суннати ҷумъаро дар масҷиди ҷомеъ бигузорад. Баъд аз гузоридани фарз метавонад барои хондани суннат таваққуф намояд.

Вақте ба таври маҷбурӣ аз ҷои эътикофаш берун карда шавад, эътикофаш фосид мегардад. Масалан, бо иттиҳомии ҷинояте аз тарафи додгоҳ дастгир ва аз масҷид берун карда шавад, эътикофаш фосид мегардад.

Барои рафъи зарурати шаръӣ ва ё табиӣ аз ҷои эътикофи худ берун гардад ва баъд аз он бемор шавад ва ё пешомади дигаре рӯй диҳад, ки сабаби таъхири баргаштан ба ҷои эътикофаш гардад, эътикофаш фосид мегардад.

Дар ҳолати эътикоф бе амри зарурат ба корҳои дунявӣ машғул гардидан макрӯҳ аст, мисли тиҷорат ва ғайра. Вале бо сабаби зарурат боке надорад. Албатта, дар сурати раво будан низ набояд амволи тиҷоратияшро ба масҷид оварад.

Дар вақти эътикоф куллан хомӯш нишастан макрӯҳи таҳримӣ мебошад. Албатта, аз суханони

зишту беманфиъат бояд парҳез намояд, вале на-
бояд ба таври кул्लӣ хомӯш нишинад, балки ба
хондани Қуръон, зикр кардан ва намоз гузоридан
машғул гардад.

Агар дар натиҷаи пешомад ва ҳодисае, ба
монанди сӯхтор ва... натавонад ба эътиқофи худ
дар он масҷид идома диҳад, дар он сурат ҷои-
аст ба масҷиди дигаре гузарад ва эътиқофи худ-
ро дар он ҷо ба поён расонад.

Эътиқофи занон

Занон низ аз ҳуқуқи анҷом додани ин барно-
маи худсозии ибодӣ бархӯрдор мебошанд, вале
онҳо бояд дар хонаҳояшон дар ҷое, ки барои бар-
гузори намозҳо ихтисос дорад, эътиқоф бини-
шинанд. Дар масҷиди умумӣ эътиқоф нишастани
онҳо ҷои назаронашуда. Аммо агар қисмате аз би-
нои масҷид барои намозгузори занон ҷудо гар-
дида бошад, онҳо метавонанд дар он ҷо эътиқоф
нишинанд.

Барои занон ҳамон ҷое, ки дар он эътиқоф
нишастаанд, ҳукми масҷидро дорад. Пас бояд
тамоми одоб ва муқаррароти эътиқофро дар он
ҷо риъоя намоянд.

Занони шавҳардор барои анҷоми ин барно-
маи ибодӣ бояд аз шавҳаронашон иҷозат биги-
ранд. Агар зане пас аз шурӯи эътиқоф узри
моҳона бинад, бояд аз эътиқоф хориҷ шавад ва
пас аз поёни давраи ҳайзаш як рӯз қазои онро ба
ҷой оварад. Қазои эътиқофро баъд аз моҳи Ра-
мазон низ мешавад ба ҷой овард. Як рӯз нияти
рӯза намуда, ба эътиқоф менишинад, зеро дар
эътиқофи воҷибӣ ва суннатӣ рӯза шарт мебошад.

Зан дар вақти эътиқоф бояд аз ҳайзу нифос
пок бошад.⁹⁷

БА ИСТИҚБОЛИ ИДИ РАМАЗОН

Дар поёни моҳи Рамазон рӯзи якуми моҳи
Шаввол иди Фитр мебошад. Мусалмонони
рӯзадор бо шавқу шӯри имонӣ барои истиқболи
он рӯз омода мегарданд. Аз воҷиботи динӣ дар
он рӯз танҳо ду чиз бар онҳо боқӣ мондааст:

Яке додани закоти (садақаи) фитр ва дигаре
баргузори намози бошукӯҳи ид. Мусалмонон бо
анҷом додани ин ду воҷиби динӣ ба моҳи шарифи
Рамазон то соли оянда хайру хуш менамоянд.

Пас аз он ба хонаи дӯстону наздикон ва ба
дидори якдигар мешитобанд. Дар ин
дидорбинӣҳо барои қабули тоъоту ибодоти моҳи
мубораки Рамазон дар ҳаққи якдигар дуъоҳои нек
ва орзуҳои хайр менамоянд. Худованд дар
ҳадиси қудсие мефармояд: **«Муҳаббати Ман ба-
рои дӯстикунандагони дар роҳам,
ҳамнишинони дар роҳам, дидорбинандагони
дар роҳам ва сарфкунандагони дар роҳам
воҷиб гардидааст».**⁹⁸

Дар Ислом аслан ду ид: яке ҳамин иди Фитр
ва дигаре иди Азҳо (Қурбон) вуҷуд дорад. Худо-
ванд ин ду идро ҷойгузини тамоми идҳо ва
хурсандиҳо гардонидаст. Бандаи мӯъмин ба

⁹⁷ Ҳамон сарчашма, с. 69, 70.

⁹⁸ Муваттаъи Имом Молик, 826, ҷ. 2, с. 953. Муснади Имом
Аҳмад, 21525, ҷ. 6, с. 307. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон, 575, ҷ. 2, с.
335. Мустадраки Ҳоким, 7394, ҷ. 5, с. 235. Ҳоким исноди он-
ро саҳеҳ ва бар шартӣ Шайхайн гуфтааст.

онҳо ифтихор менамояд, зеро онҳо аз ҷониби ой-ини муқаддаси Ислом муайян гардида ва дар зери пӯшиши баракоти Худованд қарор гирифта-анд.

Шахси рӯзадор пас аз хотимаи моҳи Рамазон бояд осори тарбиявӣ ва самароти неки онро дар бинои шахсият, раванди худсозӣ ва кору фаъолиятҳои рӯзмарраи худ мушоҳида намояд. Таҳаввули мусбате дар роҳу рафтор ва мазоҳири зиндагии худ бибинад ва ҳаётро бо ҷунбу ҷӯши дигар, бардоштҳои имонӣ ва нигоҳи тозае аз сар бигирад. Ин ҷост, ки бо рӯҳу маъно ва мақбули даргоҳи Ҳақ қарор гирифтани рӯзаи худро амалан дарк менамояд.

Пас эй бародари мусалмон ва хоҳари боимон, бикӯш, то ҳарчи бештар аз самароти нек ва баракоти маънавии ин моҳ баҳравар гарди ва онро бо олитарин натоиҷ ба поён расонӣ! Рӯза ҳам баракати умр аст ва ҳам тӯшаи охират!

Рӯзае, ки дар қалби шахс пойгоҳи тақвора устувор гардонад, дар пешгоҳи Худованд арзиши бузурге дорад ва чунин рӯзадори ботақво ҳамеша мавриди таъйид, навозиш ва иноёти Худо мебошад. Қуръони карим дар ин бора мефармояд: **«Худо ҳатман, ҳамроҳи касоне мебошад, ки тақво намудаанд ва касоне, ки онҳо неқӯкоранд».**⁹⁹

⁹⁹ Сураи Наҳл, 16: 128.

Бахши сеюм

Одоб ва аҳкоми рӯза

«Тамоми амали фарзанди одам барои худӣ ўст, магар рӯза, ки он барои Ман аст ва Ман ба он подош медиҳам. Рӯза сипарест. Пас вақте касе аз шумо рӯзадор бошад, беҳудагӯӣ, бадрафторӣ ва сару садо накунад. Агар касе ҳам ўро дашном диҳад ва ё бо вай ба ҷанг бархезад, ба ў бигӯяд: Ман рӯзадор ҳастам...». (Ҳадиси қудсӣ. Саҳеҳи Бухорӣ, 1894, 1904, 5927. Саҳеҳи Муслим, 2700 (1151)-163).

НИЯТИ РЪЗА

Рӯза аз ҷумлаи муҳимтарин ибодатҳо аст ва бояд бо нияти анҷоми фармони Худованди мутаъол ба ҷо оварда шавад. Амалҳои банда, ба хусус ибодатҳо, бе ният дар назди Худо пазируфта намешаванд. Паёмбар (с) мефармояд: **«Амалҳо, бе ҳеҷ шакке, ба ниятҳо вобастаанд (ва бар тибқи онҳо пазируфта мешаванд)...**».¹⁰⁰ Нияти ҳамон қасду ирода ва омодагии амалии инсон барои анҷоми кор мебошанд, на ифодаи он бо забон.

Дар рӯзҳои моҳи мубораки Рамазон, назри муайян ва нафл метавонад дар ҳар шаб барои фардои он ният кунад. Вале агар шаб ният накарда, субҳ гардид, то нимаи рӯз метавонад нияти рӯза намояд.

Аммо дар рӯзаҳои қазо ва назри мутлақ ва каффоратҳо бояд ҳар шаб барои фардои он нияти рӯза кунад ва бидуни он ҷоиш нест.

Шарт нест, ки нияти рӯзаро бо забон бигӯяд, балки ҳамин қадар қасд кунад, ки барои анҷоми дастури Худованди мутаъол аз тулӯи фаҷр (дамидани субҳ) то нишастани офтоб коре, ки рӯзаро фосид мекунад, анҷом намеред, кофӣ аст.

Дар рӯзаҳои қазо ва назри мутлақ ва каффоратҳо бояд навъи он дар ният таъйин ша-

¹⁰⁰ Саҳеҳи Бухорӣ, 1, 54, ва... Саҳеҳи Муслим, 4904 (1907)-156. Сунани Абудовуд, 2201. Сунани Тирмизӣ, 1647. Сунани Насоӣ, 75. Сунани Ибни Моҷа, 4227.

вад, монанди он ки масалан, дар рӯзаҳои қазо ният кунад:

«Ман қазои фалон рӯзаро мегирам».

Аммо дар рӯзаҳои моҳи мубораки Рамазон ва назри муайян ва нафл шарт нест, ки навъи он дар ният таъйин гардад, зеро он табиъатан муайян мебошад.

Агар шахсе тамоми рӯз аз хӯрдану нӯшидан ва ҳамбистарӣ бозистад, локин нияти рӯза надошта бошад, рӯздор ба шумор намеравад. Зеро ният, ки шarti дурусти аъмол аст, дар ин ҳолат таҳаққуқ наёфтааст.

Касе назр намояд, ки агар фалон корам дуруст шавад, барои Худо ду рӯз рӯза мегирам, баъд аз он кораш анҷом гирифт ва дар моҳи Рамазон ба унвони вафои ба назр нияти рӯзаи назрӣ намуд, рӯзаи Рамазон адо меёбад, на он чи ният кардааст.

МОҲИ МУБОРАКИ РАМАЗОН ЧӢ ГУНА СОБИТ МЕШАВАД?

Расули Худо мефармояд: **«Бо дидани моҳи нави Рамазон рӯза бигиред ва бо дидани моҳи нави шаввол ифтор намоед (яъне моҳи Рамазонро ба поён расонед), вале агар он (ба сабаби абрнок будани осмон) бар шумо пӯшида монд, моҳи шаъбонро 30 рӯз пурра созед».**¹⁰¹

Фаро расидани моҳи мубораки Рамазон бар асоси ҳадиси боло ва дигар фармоишоти Расули

¹⁰¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1900, 1906, 1907. Саҳеҳи Муслим, 2495 (1080)-3, 2501 (1080)-8. Дар Саҳеҳи Муслим илова бар инҳо боз чанд ҳадиси дигаре дар ин бора омадааст.

акрам (с) дар ин бора бо яке аз ду роҳ муайян мегардад:

1. Дидани ҳилоли моҳи Рамазон;
2. Комил намудани сӣ рӯзи моҳи шаъбон.

Яъне агар ҳилоли моҳи Рамазон рӯзи 29-уми моҳи шаъбон рӯзона ва ё шаб дида шавад, фардои он рӯз моҳи Рамазон шурӯъ мешавад. Вале агар ҳаво абрнок бошад ва ба ҳеҷ сураат моҳи нав дида нашавад, моҳи шаъбонро 30 рӯз пурра месозанд ва пас аз он моҳи Рамазонро оғоз менамоянд. Роҳи якуми муайян намудани оғози моҳи Рамазон дар ояти 185-уми сураи Бақара низ омадааст:

...فَمَنْ شَدَّ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ...

«Пас ҳар касе ҳилоли моҳи Рамазонро бубинад, рӯзаи онро бидорад».

Бо дидани ҳилол (моҳи нав)-и моҳи мубораки Рамазон рӯза шурӯъ ва бо дидани ҳилоли моҳи шаввол ба поён мерасад.

Аз ин рӯ, лозим аст, ки мардум ҳангоми ғуруби рӯзи бисту нӯҳуми моҳи шаъбон дар талаб ва ҷустуҷӯи моҳи нав бароянд.

Агар осмон абрнок буда, имкони дидани моҳи нав мавҷуд набошад, сӣ рӯз аз моҳи шаъбонро пурра намуда, пас аз он рӯза бигиранд. Дар чунин ҳолат рӯза гирифтани рӯзи сиюми шаъбон, ки ба рӯзи шак маъруф аст, макрӯҳ мебошад.

Ҳар гоҳ осмон абрнок буда, имкони дидани моҳи нав (ҳилол) вуҷуд надошта бошад ва як нафар мусалмони одил (чӣ озод ё барда ва ё зан) гувоҳӣ дод, ки дар рӯзи бисту нӯҳи шаъбон моҳи навро дидааст, шаҳодати ӯ пазируфта мешавад. Аз Ибни Аббос (р) ривоят шудааст, ки: **«Аъробӣ**

(сахронишин)-е ба назди Паёмбар (с) омад ва гуфт: Ман ҳилол (и моҳи Рамазон)-ро дидам. Паёмбар (с) аз вай пурсид: Оё ба яғонагии Худованд шаҳодат медиҳӣ? Гуфт: Оре. Боз пурсид: Оё ба ин ки Муҳаммад фиристодаи Худост, шаҳодат медиҳӣ? Гуфт: Оре. Он гоҳ Паёмбар (с) ба Билол дастур дод: Дар миёни мардум нидо кун, ки фардо рӯза доранд».¹⁰²

Агар осмон абрнок набуда, соф бошад, гувоҳии як ё ду нафар дар мавриди дидани моҳи нави моҳи мубораки Рамазон пазируфта намешавад, балки дар ин ҳолат бояд шумораи шоҳидҳо ба ҳадде бошад, ки бо хабари онҳо илми яқинӣ (аниқи қор) дар бораи дидани моҳи нав ҳосил шавад.

Ва аммо дар мавриди субути моҳи нави иди Фитр ҳангоми абрнок будани осмон, шаҳодати як нафар мусалмони одил кофӣ дониста нашуда, балки шаҳодати ду марди мусалмони одил ва ё ин, ки як марди мусалмони одил ҳамроҳ бо ду зани мусалмони одил мавриди қабул аст ва ҳангоми соф будани осмон бояд шумораи шоҳидҳо ба ҳадде бошад, ки бо хабари онҳо илми яқинӣ дар бораи дидани моҳи нав ҳосил шавад.

БАЁНИ БАЪЗЕ МАСОИЛИ ҲИЛОЛИ РАМАЗОН

1. Шахсе танҳо моҳи нави Рамазонро рӯзи бисту нӯҳуми шаъбон дид, бар худ он шахс лозим аст, ки рӯза бигирад, на бар дигарон. Вақте сӣ рӯз тамом шуд ва ҳилоли моҳи нави шаввол

¹⁰² Сунани Абуловуд, 2340, 2341. Сунани Тирмизӣ, 691. Сунани Насоӣ, 2111, 2112, 2113, 2114. Сунани Ибни Моҷа, 1652.

барои ид дида нашуд, рӯзи сиву якумро низ бояд рӯза бигирад ва бо дигарон якҷоя ид намояд.

2. Агар шахсе ҳилоли идро дид, дар сурате, ки дигар ҳеч кас онро надида бошад, диданаш эътиборе надорад, бояд рӯза бигирад. Албатта, ин ду ҳолат ба соф будани осмон иртибот доранд.

3. Агар дар натиҷаи абрнок будани осмон дар таърихи бисту нӯҳ (29)-уми шаъбон моҳи нав дида нашуд, рӯзона то пеш аз завол чизе нахӯранд ва нанӯшанд, агар хабари дида шудани моҳ расид, нияти рӯза кунанд ва агар на, бихӯранд.

4. Агар дар таърихи 29-уми шаъбон ҳилоли моҳи Рамазон дида нашуд, касе чунин фикр накунад: Ҳоло, ки моҳ дида нашуд, рӯзаи қазоӣ ё назрӣ мегирам, зеро дар ин рӯз рӯзаи қазоӣ ва назрӣ ҳам макрӯҳ аст. Бо вучуди ин, агар нияти рӯзаи қазоӣ ё назриро кард, баъд аз манбаъҳои мӯътабар хабари дидани моҳ расид, рӯзааш рӯзаи моҳи Рамазон ба шумор меравад. Қазоӣ ва назрро дар вақти дигар бигирад.

5. Агар дар ягон шаҳре ё сарзамине моҳ дида шуд, барои тамоми шаҳрҳо дидани моҳ собит мегардад, ҳарчанд миёни ин шаҳр ва бақияи шаҳрҳо фосилаҳо дури бошад.

6. Агар дидани моҳи нав дар аввали Рамазон бо шаҳодати ду нафар мусалмони дорои шароит собит шуд ва ба ҳамон ҳисоб сӣ рӯз рӯза гирифтанд, аммо дар охир барои ид моҳи нав дида нашуд, хоҳ осмон соф бошад ё не, дар рӯзи сиву якум ифтор кунанд ва он рӯз рӯзи аввали шаввол доништа мешавад.

7. Агар дар рӯзи сиюм моҳи нав дида шуд, моҳ аз шаби оянда ҳисоб мешавад, хоҳ пеш аз завол (нисфирӯзӣ) бошад ё баъд аз завол.

8. Касе, ки пойбанди меъёрҳо ва арзишҳои динӣ нест ва ба сурати ошкоро дар малаи ом ба гуноҳу бебандубориҳо роҳ медиҳад, масалан, намоз намехонад, рӯза намегирад, дурӯғ меғӯяд ва ... сухани ўро ҳеч эътиборе нест, ҳатто савганд ҳам ёд намояд ва чанд нафар ҳам бошанд, зеро ин қабил мардум бинобар меъёрҳои ахлоқӣ ва стандартҳои арзёбии инсонияти шахс аз назари шариати Ислом адл доништа намешаванд ва поёнтар аз мақоми шоистагӣ ба пазируфта шудани гувоҳиашон доништа шудаанд.

Рӯзҳое, ки рӯза доштан дар онҳо кароҳият дорад ва ё манъ аст

Рӯза доштан дар рӯзи шак макрӯҳ мебошад. Рӯзи шак он рӯзест, ки даромадани моҳи Рамазон ба таври аниқ муайян нагаштааст. Аммор ибни Ёсир (р) мефармояд: *«Касе рӯзи шак рӯза гирад, воқеъан ҳам, Абулқосим Муҳаммад (с)-ро нофармонӣ кардааст»*.¹⁰³

Аз Абуҳурайра (р) ривоят шудааст, ки Расули Худо (с) фармуд: *«Рамазонро бо доштани як ё ду рӯз рӯза пешдастӣ нанамоед, магар касе, ки қаблан рӯзадор бошад, пас вай метавонад он рӯзро рӯза бигирад»*.¹⁰⁴

Бар ҳамин асос рӯза доштани рӯзи шак барои одамоне, ки қаблан рӯзадор бошанд, мамнӯъияте надорад, вале барои ғайри онҳо макрӯҳ мебошад.

¹⁰³ Сунани Абудовуд, 2334. Сунани Тирмизӣ, 686. Сунани Насоӣ, 2187. Сунани Ибни Моҷа, 1645. Бухорӣ онро дар Саҳеҳи худ дар муқаддима (таълик)-и ҳадиси 1906 овардааст.

¹⁰⁴ Саҳеҳи Бухорӣ, 1914. Саҳеҳи Муслим, 2515 (1082)-21. Сунани Абудовуд, 2335. Сунани Тирмизӣ, 685.

Ҳамчунин рӯза доштани рӯзҳои иди Рамазон ва Қурбон ва рӯзҳои ташриқ манъ аст. Ривоят шудааст, ки Расули Худо (с): **«Аз рӯза доштани рӯзҳои иди Рамазон ва Қурбон наҳй намуд»**.¹⁰⁵ Расули Худо (с) дар бораи рӯзҳои ташриқ, яъне се рӯзи дигари иди Қурбон мефармояд: **«Айёми ташриқ рӯзҳои хӯрдану нӯшидан ва зикри Худои таъоло мебошанд»**.¹⁰⁶

Паёмбар (с) ҳамчунин аз рӯзаи висол наҳй намудааст. Рӯзаи висол он аст, ки шахсе бе ифтор ва саҳархӯрӣ чанд рӯз пайваста рӯза бигирад. Паёмбар (с) ҳудаш рӯзаи висол мегирифт ва баъзе саҳобагон бо пайравӣ аз он Ҳазрат (с) рӯзаи висол гирифтанд. Он Ҳазрат (с) онҳоро манъ кард ва фармуд: **«Рӯзаи висол нагиред. Гуфтанд: Ту (худат) рӯзаи висол мегирӣ!? Гуфт: Ман мисли шумо нестам, балки ба ман таъом ва шароб дода мешавад** ва дар ривояте омадааст: **Маро Парвардигорам меҳӯронад ва менӯшонад»**.¹⁰⁷

Дар ривояти Абусаъид (р) омадааст: **«... Агар касе аз шумо рӯзаи висол доштан бихоҳад, пас то саҳар висол намояд»**.¹⁰⁸ Пас маълум мешавад, ки агар касе бихоҳад, танҳо то саҳар метавонад рӯзаи висол бигирад, яъне танҳо бегоҳ ифтор накунад. Вале рӯзаи висол ба таври мутлақ мамнӯъ мебошад. Дар ривояти Абухурайра (р) омадааст: **«... Амалҳоро ба ан-**

¹⁰⁵ Муттафақун алайҳ аст. Саҳеҳи Бухорӣ, 1991. Саҳеҳи Муслим, 2669 (827)-140.

¹⁰⁶ Саҳеҳи Муслим, (1141)-144. Муснади Имом Аҳмад, 20741, ҷ. 5, с. 75.

¹⁰⁷ Саҳеҳи Бухорӣ, 1922, 1961, 1962, 1964, 1965, 1967. Ин ҳадис аз Анас (р), Абдуллоҳ ибни Умар (р) ва Оиша (р) ривоят шудааст.

¹⁰⁸ Саҳеҳи Бухорӣ, 1963, 1967.

дозаи қувват ва тавоноии худ анҷом диҳед».¹⁰⁹ Пас маълум мегардад, ки рӯзаи висол аз тобу тавони шахс берун мебошад.

МУФСИДОТИ РҶЗА

Ҳамон тавре, ки гуфтем, рӯзадор бояд аз дамидани субҳи содиқ то ғуруби офтоб аз баъзе корҳо бипарҳезад ва агар яке аз онҳоро анҷом диҳад, рӯзааш фосид мешавад. Маҷмӯъаи ин корҳоро муфсидоти рӯза меноманд.

Бархе аз «муфсидоти рӯза» чунон ҳастанд, ки бо содир кардани онҳо бояд ҳам қазои онро ба ҷо оварад ва ҳам каффорат бар ӯ воҷиб мегардад. Аз ҷумла:

1. Ҷимоъ (алоқаи ҷинсӣ) кардан.

2. Қасдан хӯрдан ё ошомидан.

Дар баъзе дигар мавридҳои «муфсидоти рӯза» танҳо қазои онро ба ҷо меоварад ва каффорат надорад. Гуфтаҳои зерин аз ҷумлаи онҳост:

1. Бо бўса задан ё ламс (молидан) инзол (баромадани манӣ) анҷом гирад;

2. Сангреза ё оҳан ё чизҳое, ки маъмулан хӯрда намешаванд ва ё донаи меваеро бибалъад, яъне фурӯ барад;

3. Дар ғайри фарҷ (олати зан) ҷимоъ кунад ва инзол анҷом гирад;

4. Ба бинӣ ва ё гӯши худ даво бичаконад;

5. Давое ба димоғаш бирасад;

¹⁰⁹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1966.

6. Ба гумони ин, ки бомдод (субҳ) ҳанӯз надамидааст, суҳур (саҳархӯрӣ) намояд ва баъд маълум шавад, ки гумонаш дуруст набудааст;

7. Ба гумони ин, ки офтоб ғуруб кардааст, ифтор намояд ва баъд ошкор гардад, ки гумонаш хато будааст. Аз Асмо духтари Абубакр (р) ривоят шудааст, ки: «Дар замони Паёмбар (с)(дар моҳи Рамазон) дар рӯзи абрие ифтор кардем, ки ногоҳ офтоб баромад. Аз Ҳишом, ровии ҳадис пурсида шуд, ки: Оё ба қазои он рӯз амр шуданд? Гуфт: (Ҳатман), қазо зарурӣ аст».¹¹⁰

8. Ғуборе ва ё ҳашаротеро қасдан ба ҳалқаш фурӯ барад.

9. Бо даҳони пур қай намояд.

10. Иҷборан (бо маҷбурӣ) бихӯрад ё биёшомад.

11. Бо даст ва ё чизе истимно кардан.

12. Кандан ва ё дору кардани дандон дар рӯзҳои моҳи Рамазон дар зарурат ҷоиз мебошад, вале бе зарурат карохият дорад. Дорое, ки барои кандан ва ё таскини дард ба дандон мекунад ва ҳамчунин хуне, ки бо кандани дандон берун меояд, вақте бо оби даҳон баробар бошад ва ё аз оби даҳон бештар буда, бар он ғолиб бошад, агар ба ҳалқаш фурӯ равад ва ба шикамаш бирасад, рӯзаашро фосид мегардонад. Ҳамчунин, агар баробарӣ ва ё ғалабаи онро нафаҳмад, вале маззаашро ҳис намояд, бо фурӯ рафтани он ба ҳалқаш рӯзааш фосид мегардад ва бар вай қазои он рӯз воҷиб мебошад. Худи он рӯз низ бояд аз хӯрдану нӯшидан ва дигар мамнӯъоти рӯза худдорӣ намояд.

¹¹⁰ Саҳеҳи Бухорӣ, 1959. Сунани Абудовуд, 2359.

Дар ғайри ҳолатҳои номбурда барои рӯза ҳеҷ боке надорад. Дар ҳолатҳои боло низ агар доруо ба ва хунобаи ба ҳалқаш фурӯ рафта ба андозае кам бошад, ки ба эҳтимоли зиёд ба шикамаш намерасад, рӯзааш зараре намебинад. Ё шахси рӯзадор дар ҳолате қарор дошта бошад, ки аз фурӯ рафтани он ба ҳалқаш пешгирӣ карда натавонад, ин ҳукми он қайеро дорад, ки худ ба худ ва бе ихтиёри шахси рӯзадор ба ҳалқаш рафтааст.

13. Гузоштани дору ва марҳам (маз) бар захме, ки ба димоғ (мағзи сар) ва ё ба меъда расида бошад, рӯзаро мешиканад. Ин захмҳо дар сар ва шикам мебошанд. Вале захмҳои, ки дар сар ва шикам набошанд ва ё агар бошанд ҳам, чунин амиқ (чуқур) набошанд, бо гузоштани дору ва табобат кардани онҳо рӯза намешиканад.

Ҳамчунин гузаронидани баъзе амалиётҳои тиббӣ, вақте бевосита ба димоғ (мағзи сар) ва меъда сару кор надошта бошанд ва таъсири бевоситаи доруҳои истифодашуда ба онҳо нарасад, ҳеҷ гуна нақси шаръие ба рӯза ворид намесозад.

ТАЗРИҚИ СЌЗАНДОРУ ДАР МОҲИ РАМАЗОН

Ҳар чизе, ки баёнгар ва бабороварандаи тандурустӣ, нашои ёфтан ва қувват гирифтани бадан бошад ва аз роҳҳои ҳақиқӣ (табиӣ), яъне ҳалқу бинӣ вориди меъда ё шикам ва мағз (димоғ) гардад, муфсиди (шиканандаи) рӯза мебошад. Аз ин лиҳоз, доруву дармонҳои, ки ба василаи сўзандору (укол) дар бадан тазриқ (ворид карда) мешаванд, албатта, бабороварандаи беҳӣ ва шукуфоии бадан ҳастанд, вале чун аз роҳи рағҳо ва

гӯшт ворида бадан мешаванд, аввал ин ки дохили меъда ё мағз намешаванд ва агар бишаванд ҳам, чун аз гузаргоҳи аслии ворид нашудаанд, муфсиди рӯза намебошанд.

Вале баъзе донишмандон бо дар назардошти ҳамон шукуфой ва қувват пайдо кардани бадан, ки ҳадафи якуминдараҷаи тағзия (тановули хӯрок) низ ҳамин аст, таъриқи сӯзандоруро шиканандаи рӯза медонанд.

Баъзеҳо дар ин масъала назари дигаре доранд: Агар таъриқи сӯзандору аз роҳи рағҳои хунгард ва умуман, барои қувват гирифтани сурат бигирад ва ниёзи бадан ба об ва ғизоро ба тавре бароварда созад, рӯзаро мешиканад. Дар ғайри ин сурат барои рӯза ҳеҷ зараре надорад. Ин назар роҷеҳтар мебошад.

-Агар касе чизеро, ки дар миёни дандонҳояш мондааст, фуру барад ва андозааш аз донаи нахӯд хурдтар бошад, рӯзааш фосид намешавад, магар ин ки онро аз даҳонаш берун оварда, сипас аз нав фуру барад.

Дар мавридҳои зерин рӯза фосид намешавад

1. Аз рӯи фаромӯшӣ чизеро бихӯрад ё биошомад ва ё ҳамбистарӣ намояд, ҳарчанд ин аъмол борҳо аз вай содир шаванд. Дар «Саҳеҳайн» ривоят шудааст, ки Расули Худо (с) фармуд: *«Шахси рӯзадоре ба фаромӯшӣ бихӯрад ва ё биошомад, рӯзаашро пурра намояд (яъне давом диҳад), зеро Худованд (дар он ҳолат) ўро*

таъом ва шароб додааст...».¹¹¹ Доруқутнӣ низ ба ҳамин маъно ҳадисе-ро аз Расули Худо (с) зикр намудааст: ***«Он ризқе мебошад, ки Худованд барои ӯ фиристодааст. Бар вай ҳеҷ гуна қазое воқиб намегардад».***¹¹²

2. Дар хоб эҳтилом (ҷунуб) шавад.¹¹³

3. Ба хонумаш назар намояд ва инзол (баромадани маний) шавад.

4. Ба баданаш рағған бимолад.

5. Ҳичомат (хунгирӣ) намояд.

6. Қай бар вай ғолиб ояд.

7. Сурма бимолад ва ё мисвок намояд.

8. Бӯса намояд ва инзол нашавад.

9. Рӯзона дар моҳи Рамазон ғул ва оббозӣ намояд. Абубакр ибни Абдурраҳмон аз яке аз ёрони Паёмбар (с) ривоят мекунад, ки: ***«Паёмбар (с)-ро дидам, ки аз шиддати ташнагӣ ва ё гармӣ бар сараш об мерехт, дар ҳоле, ки рӯзадор буд».***¹¹⁴

10. Ҳамин тавр, агар шаб ба ҳамсараш ҳамбистар шавад ва ҳанӯз ғул нокарда, ки субҳ бидамад, ин ҳолат ба рӯзаи вай ҳеҷ зараре намерасонад. Бояд ғул намояд ва рӯзаашро давом диҳад.

¹¹¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1933, 6669. Саҳеҳи Муслим, (1155)-171. Сунани Абудовуд, 2398. Сунани Тирмизӣ, 721, 722. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд.

¹¹² Сунани Доруқутнӣ, ҷ. 2, с. 178.

¹¹³ Аз Ибни Аббос (р) ривоят шудааст, ки: *Худо (с) фармуд: Се чиз рӯзаро намешиканад: қай (и ғолиб), ҳичомат ва эҳтилом.* (Сунани Тирмизӣ, 719. Муъҷамулавсат, 4806, ҷ. 5, с. 195. Сунани Куброи Байҳақӣ, 8124, ҷ. 6, с. 232. Муснади Баззор. Тирмизӣ ҳадисро аз Абусаъид (р) ривоят кардааст).

¹¹⁴ Сунани Абудовуд, 2365. Муснади Имом Аҳмад, 15944, ҷ. 3, с. 475.

Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: **«Паёмбар (с)-ро дар моҳи Рамазон, дар ҳоле, ки ўро аз ғайри эҳтилом ҷанобат расида буд, субҳ фаро мерасид. Вай (ҳамон тавр) гусл намуда, рӯза медошт».**¹¹⁵

11. Агар кӯдаки ноболиғе дар моҳи Рамазон ҳамроҳи калонсолон рӯза бигирад, вале пеш аз вақти ифтор онро ба ягон сурате бишиканад, ҳеҷ гуна қазо ва каффорате бар вай воҷиб намегардад. Вале агар намозашро фосид намояд, бояд калонсолҳо ўро роҳнамоӣ кунанд, то намозашро аз сар бихонад. Зеро дар иъодаи намоз ҳеҷ гуна машаққате ҳосил намешавад, вале қазо доштани рӯза боъиси машаққат ва саҳтӣ мегардад.

12. Истифодаи занон аз қурсҳо (таблеткаҳо) ва дигар доруҳои маънукунандаи ҳайз дар моҳи Рамазон, ба шарте ба саломатии онҳо зараре надошта бошад, ҷоиз аст. Ҳарчанд аз назари Ислом риъояи ҳолати табиъии ҳар чиз беҳтар мебошад. Яъне дар ҳолати покӣ рӯзаро гирифтани ва дар рӯзҳои узри моҳона онро нагирифтани ва пас аз поёни моҳи Рамазон қазои он рӯзҳоро ба ҷой овардани занон ҷараёни табиъии ҳолатҳои ҷисмӣ (физиологӣ) ва мутобиқ бо хостаҳои шаръ мебошанд.

Анҷоми ин корҳо барои рӯзадор макрӯҳ аст

1. Чашидани таъми ашё.

¹¹⁵ Саҳеҳи Бухорӣ, 1930, 1931. Саҳеҳи Муслим, 2585 (1109)-76. Дар ин бора ҳадиси дигаре аз Уммисалама (р) низ ривоят шудааст. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1932. Саҳеҳи Муслим, 2586 (1109)-77).

2. Ҷавидан (хоидан)-и чӯбе ба баҳонаи мисвок;

3. Бӯса задан дар сурате, ки ба худ итминон надошта бошад.

4. Ҳамон гуна, ки баён шуд, молидани рағну сурма бар сару сурат (рӯй) ва бӯидани хушбӯиҳо ҷоиз аст, агарчи баъд аз истеъмоли сурма ранги он ҳамроҳ бо обе, ки аз чашм берун меояд, мушоҳида шавад.

5. Чи тавре зикр шуд, ба ҳалқи рӯзадор фуру рафтани ҳашароте, мисли мағас ва ё дуду ғубор, агар ба қасд сурат нагирифта бошад, рӯзаро фосид намесозад.

6. Дуд кардани анбару ғайра ва дар наздикии худ гузошта бӯидани он, рӯзаро фосид месозад. Ҳамчунин, кашидани чилим ва нос.

7. Бо фуру бурдани оби даҳон чи миқдоре бошад, рӯза фосид намешавад, вале ҷамъ карда фуру бурдани он кароҳият дорад.

8. Дар вақти бо об шустани даҳон (мазмаза), агар ба нохост ҳалқашро ғарғара кард ва миқдоре об ба ҳалқаш рафт, дар сурате, ки рӯза дар ёдаш бошад, рӯзааш фосид мешавад. Дар ин маврид танҳо қазо биёварад ва каффорате бар вай воҷиб намегардад.

9. Агар шахси рӯзадорро беирода қай омад, хоҳ кам бошад, ё зиёд, рӯзааш фосид намешавад, вале агар қасдан қай кард, дар сурате, ки кам бошад, рӯзааш фосид намешавад, вале агар ба миқдори пурии даҳон бошад, рӯзааш фосид мегардад ва қазо лозим меояд, на каффорат, ҳамон гуна, ки дар ин бора гузашт.

Расули Худо (с) мефармояд: **«Касеро дар ҳолати рӯза қай бар вай голиб ояд, бар вай**

қазое (воҷиб) нест ва аммо касе (бо зӯрӣ) қай намояд, бояд қазо (и он рӯзро) ба ҷой оварад».¹¹⁶

10. Рӯзadore рӯзона нос кашад, ё дар гӯшаш равғани бодом резад ва ё дар мақъадаш шиёф (марҳам ва дору) ниҳад, дар тамоми ин суратҳо рӯзааш фосид мешавад ва қазо лозим меояд, на каффорат, ҳамон гуна, ки зикр шуд. Вале, агар дар гӯшаш об дарояд, рӯзааш фосид намешавад.

11. Агар даҳони рӯзадор хун гирифтӣ бо оби даҳон ҳамроҳ гашт, он гоҳ онро фурӯ бурд, бинигарад: Агар хун ғолиб аст ва маззаи онро фаҳмид, рӯзааш фосид мешавад. Бояд қазои онро ба ҷо оварад. Вале агар хун ғолиб набошад ва маззаи онро низ эҳсос накард, рӯзааш фосид намегардад.

12. Чашидани таъми хӯрок бе фурӯ бурдани он, рӯзаро фосид намекунад, вале бе зарурат макрӯҳ мебошад.

13. Бо даҳон хоида нарм (маҳлул) кардани хӯрок барои тифл дар ҳолати зарурат ҷоиз аст ва бе зарурат ва узре макрӯҳ мебошад.

14. Бо мисвоки табиъӣ мисвок кардани дандонҳо, агарчи талхии он маълум шавад ҳам, ҷоиз аст, вале ҳангоми бо мисвоки маснуъӣ (щет-ка) мисвок намудан дар истифодаи хамираи дандоншӯӣ бояд эҳтиёт намояд. Агар аз хамираи дандоншӯӣ (паста) чизе ба ҳалқ фурӯ равад, рӯза фосид мегардад ва қазо лозим меояд.

Мисвок кардан яке аз суннатҳои Расули Худо (с) мебошад. Он Ҳазрат (с) ҳам дар ҳолати рӯзадорӣ

¹¹⁶ Сунани Абудовуд, 2380. Сунани Ибни Моҷа, 1676. Мустадраки Ҳоким, 1597, ҷ. 2, с. 60. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд.

ва ҳам берун аз он ҳамеша даҳони худро мисвок мекард ва дар таъкиди он мефармояд: **«Мисвок муҷибӣ покизагии даҳон ва хушнудии Парвардигор аст».**¹¹⁷ Ҳамчунин мефармояд: **«Агар бар умматам машаққат намешуд, онҳоро дар вақти ҳар намоз ба мисвок кардан амр мекардам».**¹¹⁸ Ҳатто дар ҳадисе омадааст: **«Мисвок беҳтарин хислати рӯзадор аст».**¹¹⁹

Аммо дар истифодаи хамираи дандоншӯӣ эҳтиёт кардан беҳтар аст, то чизе аз он ба ҳалқӣ рӯзадор фурӯ наравад. Беҳтар аст, ки пас аз ифтор ва ё қабл аз дамидани субҳ аз он истифода намояд.

15. Рӯзadore ба фаромӯшӣ рӯзаашро хӯрд ва бо фикри он ки дигар рӯзааш фосид шудааст, қасдан таъом хӯрд, бар вай қазо воҷиб аст, на каффорат. Агар пас аз қай кардан низ чунин кунад, ҳамин ҳукмро дорад.

16. Рӯзadore ба чашмаш сурма кашад ё раг занад (хун гирад) ва ё бар сару сурати худ равған молад ва бо гумони ин ки дигар рӯзааш шикастааст, қасдан бихӯрд ё бинӯшид, қазову каффорат ҳар ду бар вай лозим мегардад.

17. Дар моҳи Рамазон агар иттифоқан рӯза фосид шавад ҳам, бақияи он рӯз бояд аз хӯрдану нӯшидан ва амалҳои хилофи рӯза худдорӣ намояд.

¹¹⁷ Саҳеҳи Бухорӣ, муқаддимаи ҳадиси 1934. Сунани Насоӣ, 5. Сунани Ибни Моҷа, 289. Сунани Доримӣ, 688, ҷ. 1, с. 285. Муснади Имом Аҳмад, 7, ҷ. 1, с. 7, 23683, 24404, ҷ. 7, с. 71, 187.

¹¹⁸ Саҳеҳи Бухорӣ, 887. Саҳеҳи Муслим, 589 (252)-42. Сунани Абудовуд, 46, 47. Сунани Тирмизӣ, 22, 23.

¹¹⁹ Сунани Ибни Моҷа, 1677. Сунани Дорукутнӣ, ҷ. 2, с. 203. Сунани Куброӣ Байҳақӣ, 8110, ҷ. 4, с. 446. Муснади Баззор, 3813, ҷ. 9, с. 269. Ҳадисро аз Оиша (р) ривоят кардаанд.

18. Шахсе дар моҳи Рамазон нияти рӯза накарду хӯрд, бар вай танҳо қазо воҷиб мешавад, вале агар нияти рӯза карду хӯрд, қазову каффорат ҳар ду бар вай воҷиб мешавад.

19. Рӯзадоре худ ба худ қай кунад, ё эҳтилом шавад ва ё бо дидани зан инзол шавад, вале аз ҷиҳати надонистани масъала, ки рӯзааш дар ин ҳолатҳо зараре намебинад, ҳаёл кунад, ки рӯзааш фосид гаштааст ва ба он пиндор қасдан бихӯрад ё бинӯшад, қазо бар вай лозим мегардад, на каффорат. Вале, агар масъала барояш маълум бошад, ки рӯза дар чунин ҳолатҳо фосид намешавад ва бо ин вучуд боз бихӯрад ё бинӯшад, қазову каффорат ҳар ду бар вай воҷиб мешавад.

20. Агар дар сӯрохи мардии худ доруе рехт, аз сабаби нарасидани он дору ба шикам, рӯзааш фосид намешавад.

21. Агар бо ҳайвоне расида инзол шавад, ё занашро бўсида инзол шавад, рӯзааш фосид ва танҳо қазо бар вай воҷиб мешавад.

Дар бораи бозӣ ва бўсу канор кардан бо зан дар аснои рӯза аз Расули Худо (с) тавсияҳои гуногун ва муфиде ривоят шудааст. Аз ҷумла, ривоят шудааст, ки: **«Марде Паёмбар (с)-ро дар бораи мубоширати шахси рӯзадор пурсид, он Ҳазрат (с) ӯро иҷозат дод. Марди дигаре омад ва дар ин бора савол кард, ӯро аз ин кор наҳй кард. Он касе, ки барояш иҷозат дод, пирамарди солрафтае буд ва аммо он касе, ки ӯро аз ин кор наҳй намуд, ҷавоне буд».**¹²⁰

¹²⁰ Сунани Абудовуд, 2387. Сунани куброи Байҳақӣ, 7872, ҷ. 4, с. 231. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд.

Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: **«Расули Худо (с) маро дар ҳоле, ки рӯзадор буд, бўса мекард ва кадоми шумо, ба монанди Расули Худо (с), ниёзи (ҷинсии) худро молик мебошад?».**¹²¹

Аз маҷмӯи ин ҳадисҳо бармеояд, ки бўсу канор ва бозӣ кардан бо зан дар аснои рӯза барои касоне, ки ҳолати шахвонии худро идора (контрол) карда наметавонанд, ба хусус ҷавонон, карохият дорад.

22. Агар бо зӯр ба зане муҷомаъат (ҳамбистарӣ) кунад ё дар ҳолати хоб ва ё девонагӣ чунин кунад, рӯзаи зан фосид мешавад ва бар вай қазо лозим аст, на каффорат. Агар мард ҳам рӯзадор бошад, бар вай қазову каффорат ҳар ду лозим мегардад.

23. Шахсе бо кашидани чилим одат дошта ва аз рӯи одат дар моҳи Рамазон чилим кашад, рӯзааш фосид ва қазову каффорат ҳар ду бар вай лозим мегардад.

24. Агар шахси муқиме баъд аз нияти рӯза мусофир гардад ва пас аз миқдоре роҳ рафтани ба ёдаш биояд, ки чизе аз васоили сафарашро фаромӯш кардааст, вақте барои гирифтани он ба хона баргардад ва дар хона рӯзаашро хӯрад, қазову каффорат ҳарду бар вай воҷиб мешаванд.

Нагирифтани рӯзаи моҳи Рамазон барои ҷӣ касоне иҷозат аст

¹²¹ Саҳеҳи Муслим, (1106)-64. Дар Саҳеҳи Бухорӣ низ ба ҳамин маъно ҳадисе (р) ривоят шудааст. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1927, 1928).

Мусофире, ки намозҳои чаҳоррақаъатро дар сафар ду рақаъат меҳонад, дар он сафар нағрифтани рӯза низ барояш иҷозат аст, вале бояд қазои онро ба ҷо оварад ва мусофире, ки намозашро тамоми меҳонад, монанди касе, ки кори ӯ сафар аст, бояд дар сафар рӯза бигирад. Вале дар сафаре, ки рӯза боъиси машаққат нагардад, ғирифтани рӯза беҳтар аст.

Беморе, ки бим дорад, ки бо рӯза ғирифтани беморияш зиёд мешавад, рӯза нағирад, вале пас аз беҳбудияш қазои онро ба ҷо оварад. Вале, агар рӯза ғирифтани ба бемории ӯ зарар нашошта бошад, беҳтар аст, ки рӯза бигирад.

Занони ҳомила ва ширдиҳанда агар аз ҳалокати худ ё тифлонашон бим дошта бошанд, ҷоиз аст дар моҳи мубораки Рамазон рӯза нағиранд, вале бояд қазои онро ба ҷо оваранд. Ибни Аббос (р) дар тафсири ояти: **«Ва бар касоне, ки рӯзаро бо сахтӣ ва машаққат таҳаммул менамоянд, ба андозаи таъоми як мискин фидя додан аст»** мефармояд: «Ин барои пирамарди солрафта ва зани пир, ки ба зӯр метавонистанд рӯза бигиранд ва ҳамин тавр, барои зани бордор ва ширдеҳ, вақте бар (ҳалокати худ ва ё тифлаш) ҳафв барад, рухсате аст. Онҳо ифтор карда, ба ҷои ҳар рӯз мискинеро таъом медиҳанд».¹²²

Дар ҳолати ҳайзу нифос рӯза ғирифтани занон ҷоиз нест, вале пас аз пок гаштан бояд қазои он рӯзҳоро ба ҷо оваранд.

Касе, ки ба сабаби пирӣ наметавонад рӯза бигирад ва баъд аз моҳи мубораки Рамазон ҳам наметавонад қазои онро ба ҷой оварад ва низ

беморе, ки то охири умр ба саломатияш умед нест, метавонад дар моҳи мубораки Рамазон рӯза нағиранд, вале бояд барои ҳар рӯзаш фидя диҳанд. Фидя он аст, ки ҳар рӯз як мискинро таъом диҳанд.

Ҳар гоҳ дар рӯзи моҳи мубораки Рамазон тифле болиғ гардад ё кофире мусалмон шавад, лозим аст дар рӯзҳои боқимонда рӯза бигирад.

КАФФОРАТИ РҶЗА

Каффорат ҳамон ҷаримаест, ки барои ҷуброни рӯзаи фосидшуда муайян шудааст ва он бо дарназардошти ҳолатҳои молӣ ва ҷисмӣ шахси рӯзадор ба се навъ тақсим мешавад:

1. Озод кардани як ғулом;
2. Агар ба озод кардани як ғулом қодир набошад, ду моҳ пай дар пай рӯза бигирад;
3. Агар қудрати рӯза ғирифтани ҳам нашошта бошад, ба шаст мискин барои субҳу шом таъом диҳад.

Тафсили масоиле дар бораи каффорат

1. Агар бо сабабҳои дигаре ғайр аз ҳамбистарӣ бар рӯзадор каффорате воқиб гардад ва ҳанӯз он каффоратро напардохта, ки каффорати дигаре бар вай воқиб гашт, барои ҳар ду додани як каффорат кифоя аст, агарчи дар ду рамазон иттифоқ афтанд. Аммо, агар ба воситаи ҳамбистарӣ бар вай чанд каффорат воқиб гашта бошад, агар ҳама дар як Рамазон бошанд, додани як каффорат барои ҳама кифоят мебошад, вале агар дар ду Рамазон ба вуҷуд омада бошанд,

¹²² Сунани Абудовуд, 2318.

як каффорат барои онҳо кифоят намекунад, бояд ду каффорат диҳад.

2. Агар касе қасдан як рӯзи Рамазон бе ҳеҷ гуна беморӣ ва узрҳои шаръӣ рӯзаашро бихӯрад, бояд қазо ва каффорати онро ба ҷо оварад. Дар сурате, ки барои адои каффорат рӯзаро ихтиёр намояд, бояд ду моҳро паёпай рӯза бигирад. Ба шарте дар миёни он ду моҳ як-ду рӯзро бихӯрад, бояд аз сари нав ду моҳ рӯза бигирад. Албатта, рӯзҳои ҳайз барои занон муоф (бахшида) аст. Агар зане дар миёни ду моҳи рӯзаи каффораташ ҳайз бинад, бақияи онро пас аз пок гаштанаш идома диҳад.

3. Агар ба сабаби нифос аз паёпай гирифтани рӯза бозмонад, пас аз покӣ бояд аз нав ду моҳро паёпай рӯза бигирад. Нифос ҳарчанд узри шаръӣ ҳам бошад, дар вақтҳои дигар метавонад паёпай ду моҳ рӯза бигирад, вале дар ҳолати ҳайз чунин имконро надорад. Барои ҳамин дар миёни он ду ҳолат фарқ гузошта шудааст.

4. Барои каффорат, агар таъом додани шаст мискин ба ҳолаш мувофиқ бошад, пас барои субҳу шом онҳоро то хуб сер шудан таъом бидиҳад.

5. Агар нони гандуми холис бошад ҳам, кифоя мекунад ва агар ғайри нони гандум бошад, бояд онро бо хӯрише ҳамроҳ намояд.

6. Дар сурате, ки барои шаст мискин ба ҷои таъом гандум диҳад, ҷои аз ва ба ҳар яке ба миқдори садакаи фитр - ним соъ - дода шавад. Додани қимати гандум, хурмо ва ғайра низ ҷои мебошад.

7. Касеро аз ҷониби худаш барои додани каффорат вакил гардонад ва ӯ низ ба навбати худ

каффоратро бипардозад, ҷои аз ва вале агар касе бидуни ваколат каффорати шахсеро бидиҳад, ҷои намешавад.

8. Метавонад ба ҷои шаст мискин як нафар мискинро шаст рӯз таъом диҳад.

9. Дар таъом додан пай дар пай будани хӯрок шарт нест. Бинобар ин, агар мискинеро чанд рӯз таъом диҳад ва чанд рӯзи дигар таътил намояд, вале саранҷом, шаст рӯзро комил гардонад, дуруст аст.

10. Агар миқдори каффорати шастрӯза ё қимати онро якбора ба мискине бидиҳад, ҷои нест.

11. Агар аз миқдори садакаи фитр камтар бидиҳад, низ ҷои нест.

Р Ё З А И Қ А З О

Агар касе рӯзаро дар вақташ нагирад, бояд рӯзҳои дигаре ба ҷои он рӯза бигирад. Он рӯзае, ки баъд аз вақташ ба ҷо оварда мешавад, «рӯзаи қазо» ном дорад.

Қазои рӯза ба ду навъ аст: қазои шаръӣ ва қазои амдӣ. Манзур аз қазои шаръӣ он аст, ки шаръати Ислом дар ҳолатҳои махсусе ба хӯрдани рӯза иҷозат додааст ва пас аз бартараф гардидани он ҳолатҳо қазои онро воҷиб гардонидаст. Ин кор танҳо барои шаш гурӯҳи одамон: а) беморон, б) мусофирон, в) пирамардони бемадор, г) пиразанони нотавон, д) занони бордор ва ж) занони ширдеҳ шаръан иҷозат дода шудааст ва онҳо бо хӯрдани рӯза дар он ҳолатҳо гуноҳе намегиранд, балки хилофи он гуноҳ аст.

Қуръони карим дар ин бора мефармояд: **«Ва касе аз шумо бемор ва ё дар сафар бошад,**

(рӯзаро ифтор намояд ва ба ҷои он) чанд рӯзи дигарро (пас аз барқарор шудани саломатӣ ва баргаштан аз сафар) рӯза бидорад. Худо барои шумо осониро меҳаҳад ва душвориро дар ҳақиқи шумо раво намебинад». ¹²³ Ҳамчунин мефармояд: «Ва бар касоне, ки рӯзаро бо саҳтӣ дошта метавонанд, ба андозаи таъоми як мискин фидя додан аст». ¹²⁴ Ин оят бинобар ривояти Ибни Аббос (р) чор гурӯҳи ахирро дар бар мегирад.

Дар ғайри ин суратҳо, агар касе дидаву доништа ва ё аз рӯи саҳлангорӣ ва бе ҳеҷ гуна узре рӯзаро бихӯрад, он гуноҳи кабира ба шумор меравад. Бояд аз ин кораш тавбаву истиғфор намояд ва ҳарчи зудтар қазои онро ба ҷой оварад. Инро қазои амдӣ меғӯянд.

Дар рӯзаи қазо пай дар пай рӯза гирифтани шарт нест. Агар бихоҳад пай дар пай онро ба ҷо оварад ва агар бихоҳад ҷудо - ҷудо рӯза бигирад. Вале, бе узре ба таъхир андохтани он гуноҳ аст ва бояд ҳарчи зудтар ба ҷо оварда шавад.

Дар сурате рӯзаи қазоро то моҳи мубораки Рамазони соли баъдӣ ба таъхир андохт, аввал бояд рӯзаи моҳи мубораки Рамазонро гирифта, баъд аз он рӯзаи қазои соли гузаштаашро ба ҷо оварад. Барои ин кор бар вай фидя лозим намегардад.

Касе ҳанӯз рӯзаи қазоро ба ҷо наёварда, маргаш фаро расад, аз Худованд талаби омурзиш намуда, барои валии (соҳиб ва вориси) хеш васият кунад, то барои ҳар рӯзаш як мискинро таъом диҳад.

¹²³ Сураи Бақара, 2: 185.

¹²⁴ Сураи Бақара, 2: 184

Барои гирифтани рӯзаҳои қазой таърихи муайяне нест, вале агар қазои ду Рамазон бар зиммааш бошад, дар ин сурат муайян намудани солу моҳ лозим аст.

Дар рӯзаи қазой ният аз шаб шарт аст. Агар баъд аз дамидани субҳ ният кунад, рӯзааш нафл ҳисоб мешавад ва каффоратро низ ҳамин ҳукм аст.

Агар чанд рӯз рӯзаро қазо карда бошад, ихтиёр дорад, ки қазои он чанд рӯзро пай дар пай бигирад ё ҷудо.

Шахсе дар моҳи Рамазон нияти рӯза карда беҳуш гардад ва ин ҳолати вай аз се рӯз бештар идома пайдо намояд, ҳамагӣ ду рӯзро бояд қазой бигирад. Агар дар шаб беҳуш шавад, низ ду рӯз қазо бигирад. Магар ин, ки дар шаб нияти рӯза накарда бошад ё субҳ ба ҳалқаш дору рехта бошанд, дар ин сурат ҳар се рӯзро қазой бигирад. Агар тамоми моҳро ҳамчунон беҳуш монад, бояд ҳамаи моҳро қазо ба ҷо оварад. ¹²⁵ Аммо, агар девона шавад, муддати девонагӣ ба ҳар андозае бошад, қазой надорад.

Занҳое, ки дар моҳи Рамазон қурсҳои (таблетка) манъи ҳамл (зидди бордорӣ) меҳӯранд ва тамоми моҳи Рамазон ҳайз намебинанд, рӯзаи тамоми он моҳи онҳо дуруст аст.

Баёни ҳолатҳое, ки шикастани рӯза

¹²⁵ Рӯза бо ният бачо меояд. Вақте дар рӯзи аввал хоҳ аз шаб хоҳ аз саҳарӣ нияти рӯза намуда ва бо ҳамин беҳуш гашта бошад ва то бегоҳ ба ҳамон ҳол боқӣ монда, рӯзаи он рӯзаш дуруст мегардад. Аммо дар ду рӯзи дигар ӯ беҳуш буд, то нияти рӯза намояд. Бинобар ин, ҳамон ду рӯзи баъди қазо меоварад.

ё нагирифтани рӯза дар онҳо ҷоиз аст

1. Рӯзадоре ногаҳон бемор гардад, ки агар нахӯрад ва ё нанӯшад, бими ҳалокат ё зиёдшавии беморӣ ва ё таъхире дар барқароршавии тандурустиаш вучуд дорад, дар ин ҳолатҳо шикастани (хӯрдан) рӯза барояш ҷоиз аст.

2. Ташнагӣ то ҷое рӯзадорро беҳол намояд, ки агар об нанӯшад, шояд бимирад, шикастани рӯза барояш ҷоиз аст.

3. Зани бордор вақте хавфи ҳалокати худ ё тифлашро эҳсос намояд, хӯрдани рӯза барояш ҷоиз аст. Дар ду ҳолати номбурда (беморӣ ва бордорӣ) агар ҳанӯз барои рӯза ният накарда бошад, метавонад рӯзаро нагирад. Локин барои бемор ба маҳзи тахмину ҳаёл ин кор ҷоиз нест, балки бояд табиби ҳозиқ (донишманд) ва бодиёнае ин ҳолатро таъйид намояд.

4. Табиб чизе нагуфт, вале аз таҷриба ва нишонаҳои дигар донист, ки ба сабаби рӯза беморияш шиддат пайдо мекунад ва ё дар барқароршавии саломатияш таъхир меафтад, дар ин сурат низ ҷоиз аст рӯза нагирад.

5. Агар бемор солим гашта, вале ҳанӯз бемадор бошад ва ғолиби гумон ин аст, ки бо рӯза гирифтани мумкин аст дубора бемор шавад, рӯза нагирад.

6. Шахси бемор ва ё мусофире, ки дар ҳолати беморӣ ва ё сафар даргузаштаанд, барои рӯзаи хӯрдашон дар охираи бозхост наметавонанд.

7. Шахсе муддати даҳ рӯз бемор буд ва панҷ рӯз беҳтар шуд, вале дар ин муддат қазои даврони беморияшро нагирифт ва баъд аз он даргу-

зашт, панҷ рӯзи даврони беморияш муоф буда, барои панҷ рӯзи дигараш бозхост хоҳад шуд.

8. Дар мусофират рӯзаро нагирифт ва чун ба хона баргашт, аз дунё гузашт, ба андозаи ҳамон чанд рӯзе, ки дар хона буда ва қазои рӯзаашро ба ҷой наовардааст, бозхост мешавад. Барои чунин шахс муносиб аст васият намояд, то ворисон фидия рӯзҳои қазо наёвардаашро пардохт намоянд. Фидия рӯза барои ҳар рӯз ним соъ гандум аст.

9. Мусофире, ки барои камтарин муддати иқомат (15 рӯз) ё бештар аз он нияти иқомат намояд, хӯрдани рӯза барояш ҷоиз нест. Агар аз он миқдор камтар нияти иқомат намояд, ҳар ду тарафи кор барояш яқсон аст. Бубинад, агар хӯрдан барояш муносибтар бошад, бихӯрад ва агар рӯза доштан беҳтар бошад ва машаққате барояш ба вучуд намеояд, рӯза бигирад.

10. Кофире дар миёнаҳои рӯз мусалмон шуд ва ё хурдсоле ба балоғат расид, бозмондаи он рӯзро аз хӯрдану нӯшидан худдорӣ намоянд ва агар бихӯранд ҳам, қазое бар онҳо лозим нест.

11. Шахсе дар мусофират қасди нагирифтани рӯзаро дошт, вале пеш аз нисфирӯзӣ (завол) ба хонааш баргашта, муқим шуд ва ё дар як чунин вақте нияти иқомат намуд ва то ҳол чизе нахӯрда ва нанӯшидааст, метавонад аз ҳамон вақт барои рӯза ният бандад.

12. Шахси пиру нотаваҷиб вақте барнову тавоно гашт ва ё бемори барҷомондае бар асари кӯшиши табибон саломатияш дубора барқарор гашт, бояд қазои рӯзаашро ба ҷой оварад, зеро дар ин сурат фидия наметавонад ҷойгузини рӯза гардад.

13. Бар зиммаи шахсе чанд рӯз рӯзаи қазой буд ва дар вақти мурдан ба додани фидя васият кард, он (васият) пас аз кафан ва дафн аз як сеюми молаш бароварда мешавад. Бе васият аз моли ба ирс гузоштааш фидя додан ҷоиз нест.

14. Агар миқдори фидяе, ки бояд дода шавад, аз як сеюми моли даргузашта зиёдтар бошад, бо вучуди васият, бе ризояти ворисон баровардани миқдори зиёдании фидя ҷоиз нест.

15. Васият барои додани фидя дар ивази намозҳои қазо кардааш низ ҳамин ҳукмро дорад.

16. Бар зиммаи шахсе закоти молаш монда бошад ва ба ҳангоми марг ба додани он васият намояд, дар ин ҳолат низ бар ворисон воҷиб аст, ки баъд аз кафан, дафн ва адои қарз аз як сеюми молаш закотро бидиҳанд.

17. Аз тарафи шахси даргузашта намоз хондан ва рӯза гирифтани каси дигаре ҷоиз нест ва чизе аз зиммааш соқит намешавад.

18. Бе узр хӯрдани рӯзаи моҳи мубораки Рамазон гуноҳи кабира (гуноҳи бузург) аст. Набояд бандаи мӯъмин ин фикри хаторо дар сар бипарваронад, ки ҳоло, ки вақт аст, меҳӯрам ва чун умрам ба ҷое расид, рӯза мегирам ва қазоҳои гузаштаре ба ҷо меоварам, зеро дар ҳадис аст, ки агар тамоми умрро рӯза бигирад, бо як рӯзи рӯзаи моҳи Рамазон баробар намешавад.¹²⁶ Дигар ин ки

¹²⁶ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки Расули Худо (с) дар он мефармояд: *а-*

зонро бихӯрад, агар тамоми даҳр рӯза бидорад, қазои онро ба ҷой оварда наметавонад. (Саҳеҳи Бухорӣ, муқаддимаи ҳадиси 1935). Вале зоҳиран барои соқит намудани фарз ба ҷои он як рӯз қазой мегирад.

шояд аҷал ўро фурсат надихад, то умраш ба ҷое бирасад.

19. Ҷавони ҳанӯз ба балоғат нарасида агар рӯза гирифт ва сипас онро хӯрд, қазое бар вай воҷиб намегардад, вале агар намозро ният кард ва шикаст, бояд онро аз сар бихонад.

Қ У Р Б О Н Ё (у з ҳ и я)

Қурбонӣ кардан савоби бисёре дорад. Паёмбари бузург (с) фармудаанд, ки: **«Дар рӯзи иди Қурбон (пас аз ибодатҳои фарз) ҳеҷ ибодате ба даргоҳи илоҳӣ ба андозаи рехтани хуне (қурбонӣ кардан) мақбулу писандида нест...»**.¹²⁷

Пеш аз расидани қатраҳои хуни ҳайвони забҳашта ба замин, қурбонии шумо мақбули даргоҳи Парвардигор мегардад. Аз ин рӯ, бандаи мӯъмин бояд бо дили пургунҷоиш (кушода) ва шавқи некӣ қурбонӣ намояд. Паёмбари бузург (с) низ фармудаанд: **«Қурбоникунанда ба андозаи мӯйҳои ҳайвони забҳашта савоб дода мешавад»**.¹²⁸ Пас барои ба даст овардани чунин савобе шахсе, ки ҳанӯз қурбонӣ бар вай воҷиб нагаштааст, агар қурбонӣ кунад, корест бас нақӯ. Қурбоникунанда ҳангоми забҳ ин дуъоро бихонад:

«Иннӣ ваҷҷахту ваҷҳия лиллазӣ фатара-са- мовоти вал арза ҳанифан ва мо ана минал

¹²⁷ Сунани Тирмизӣ, 1493. Сунани Ибни Моҷа, 3126. Дар идомаи ҳадис омадааст:

ҳамроҳи шохҳо, пашмҳо ва сумҳояш дар ҳисоби некиҳои шахс бармеояд. Хуни қурбонӣ пеш аз он ки ба замин бирезад, дар ҷойгоҳе дар пеши Худованд қарор мегирад. Пас бо хоҳири шод қурбонӣ намоед.

¹²⁸ Сунани Тирмизӣ, 1493. Сунани Ибни Моҷа, 3127.

мушрикин. Инна салотӣ ва нусукӣ ва маҳёя ва мамотӣ лиллоҳи раббил ʔоламин. Ло шарика лаҳу ва бизолика умирту. Ва ана минал муслимин. Аллоҳумма минка ва лака».

(Ба таҳқиқ, ман рӯи хешро ба сӯи он Зоте намудам, ки осмонҳо ва заминро биофарид, покона (аз тамоми динҳои ботилу бе бунёд ба сӯи ҳақ рӯй оваранда) ва ман аз ҷумлаи мушрикон нестам. Ҳаққо, ки намозу парастишҳо ва зиндагониву маргам ҳама барои Худо, он Парвардигори ҷаҳониён аст, ки шарике онро набошад. Ва ба ҳамин асл амр шудаам ва ман аз ҷумлаи бандагони мусалмони Худо ҳастам. Бор Худоё! Ин қурбонӣ аз Ту ва барои ризои Ту мебошад).¹²⁹

Он гоҳ «Бисмиллоҳ ва аллоҳу акбар» гуфта, онро забҳ намояд.¹³⁰ Пас аз забҳ ин дуъоро бихонад: «Аллоҳумма тақаббалҳу миннӣ, камо тақаббалта мин ҳабибика Муҳаммадин (с) ва ҳалилика Иброҳима (ʔ)». (*Бор Худоё! Ин қурбониро аз ман бо ҳамон дастуре, ки аз дӯстдошта ва дӯсти Худ ҳазрати Муҳаммад (с) ва ҳазрати Иброҳим (ʔ) қабул фармудӣ, қабул бифармо*).

Бар шахсоне, ки садакаи фитр воҷиб буд, қурбонӣ низ воҷиб аст. Шахсе, ки бар вай қурбонӣ

¹²⁹ Сунани Абудовуд, 2795. Дар Сунани Абудовуд омадааст, ки:

рбон ду қўҷқоре... забҳ кард ва вақте онҳоро рўй ба қибла хобонд, ин дуъоро хонд».

¹³⁰ Аз Ҷобир ибни Абдуллоҳ (р) ривоят шудааст, ки:

Худо (с) ҳангоми забҳи қурбонӣ гуфт: Бисмиллоҳи валлоҳу акбар. Ин аз ҷониби худам ва ҳар касе аз умматам, ки қурбонӣ накардааст». Сунани Абудовуд, 2810. Сунани Тирмизӣ, 1521.

воҷиб нагаштааст, агар қурбонӣ кунад, кори нақӯ ва аҷри беҳисобе касб менамояд.

Вақти қурбонӣ кардан

Дар моҳи зулҳиҷча аз аввали бомдоди рӯзи даҳум (рӯзи ид) то шомии рӯзи дувоздаҳум қурбонӣ кардан ҷоиз аст, хоҳ шаб бошад ё рӯз. Вале, агар рӯзи даҳум бошад, ки аввали вақт аст, беҳтар аст.

Дар ҷойҳое, ки хондани намози ид воҷиб мебошад, дар мазҳаби Абуҳанифа (р) пас аз баргузори маросими намози ид қурбонӣ кардан афзал мебошад ва дар ҷойҳое, ки намози ид воҷиб нест, ба монанди деҳаҳои хурду дурдаст ва рустоҳои камодам, пас аз дамидани субҳи рӯзи даҳум қурбонӣ кардан ҷоиз аст.

Шахсе дар шаҳр зиндагӣ мекунад ва қурбонии худро ба рустое (қишлоқе) мефиристад, то пас аз дамидани субҳ ба тариқи ваколат аз тарафаш қурбонӣ кунанд, ҷоиз аст.

Дар рӯзи дувоздаҳуми зулҳиҷча то замоне, ки офтоб ғуруб накарда бошад, қурбонӣ ҷоиз аст. Пас аз ғуруб дигар ҷоиз намегардад.

Шахсе дар рӯзи даҳум ва ёздаҳуми зулҳиҷча мусофир буд ва рӯзи дувоздаҳум муқим гашт, ё дар рӯзи аввал мискин буд ва дар рӯзи сеюм сарватманд гашт, қурбонӣ бар онҳо воҷиб мегардад.

Шахсе, ки метавонад ҳудаш забҳ намояд, беҳтар аст қурбонии худро шахсан ҳудаш забҳ намояд. Вале, агар худ наметавонад, каси дигаре дар ҳузури ҳудаш онро забҳ намояд.

Қурбонӣ танҳо аз тарафи ҳудаш воҷиб аст, на аз тарафи фарзандон ва ё шахси дигаре.

Чаҳорпоёне, ки қурбонии онҳо ҷоиз аст

1. Ҳайвоноти қурбонӣ буз, ғусфанд, шутур, гов ва говмеш мебошанд. Зикри васфҳо ва хусусиятҳои чаҳорпое, ки барои қурбонӣ пешбинӣ мешавад, дар фасли қурбонии китоби ҳаҷ меояд, вале дар ин ҷо низ ба суратҳои аз он ишора менамоем.

2. Дар шутур ва гов чи гунае, ки ширкати ҳафт нафар дуруст аст, агар панҷ нафар ва камтар аз он ҳам бо ҳамон шартҳои зикршуда шарик гарданд, ҷоиз аст.

3. Чаҳорпое, ки барои қурбонӣ омода намуда буд, ногаҳон гум шуд ва ба ҷои он ҳайвони дигаре харид, дар ҳамин вақт ҳайвони яқум низ пайдо шуд, агар шахс сарватманд бошад, қурбонӣ кардани яке аз онҳо бар вай воҷиб мебошад, вале агар фақир бошад, қурбонӣ кардани ҳар ду воҷиб мебошад.¹³¹

4. Шахс метавонад ғушти қурбониро ҳам худ бихӯрад ва ҳам ба хешону ҳамсоғони худ миқдоре бидиҳад.

¹³¹ Аз назари Ислом қурбонӣ бар шахси сарватманд воҷиб аст, на ба фақир. Бинобар ин, шахси сарватманд чанд ғусфанде ҳам барои қурбонӣ омода намояд, ҳамон як қурбонӣ бар вай воҷиб мебошад ва аз ин бештарро Ислом маҷбуран аз вай нахостааст. Аммо агар бо майли худ бештар аз он таклиф ва вазифаи динии худ, ҳайвони дигаре низ забх намояд, ин отифаи болои ҷавонмардӣ ва ҳисси неки динии ўро нишон медиҳад. Вале қурбонӣ барои шахси фақир ва камбизоат амри мустаҳаб ва нафл мебошад. Вақте вай дар ҳарду ғусфанд нияти қурбонӣ намудааст, куштани ҳарду ғусфанд бар вай воҷиб мегардад.

5. Пӯсти қурбонӣ ё қимати онро хайр намояд ва ё онро ҳудаш истифода намояд. Аз пули ғушт ё пули қурбонӣ таъмир намудани масҷид ва ё дигар маконҳои хайрия ҷоиз нест.

6. Шахси қурбоникунанда метавонад пӯстро ба масрафи худ бирасонад, ба монанди ин ки аз он машк ё фарш бисозад.

7. Музди забхкунандаро аз пӯсту ғушти қурбонӣ надиҳад.

8. Чизҳои, ки ба ҳайвони забхшуда тааллуқдоранд, аз қабилӣ ресмон, нӯхта ва ғайра, бояд ҳамаро хайр намояд.

9. Шахсе, ки қурбонӣ бар вай воҷиб нагаштааст, агар ба нияти қурбонӣ ғусфанде харид, пас аз харидорӣ қурбонӣ кардан бар вай воҷиб мегардад.

10. Бар касе, ки қурбонӣ воҷиб мебошад, агар дар рӯзҳои муайян қурбонӣ накард, бояд дар рӯзҳои баъдӣ қимати ғусфанд ё худӣ ғусфандро агар харидорӣ шудааст, хайр намояд.

11. Шахсе назр кард, ки агар фалон қорам амалӣ шавад, барои Худо ғусфанде хайр хоҳам кард, пас аз амалӣ гардидани маромаш, назр бар зиммааш воҷиб мегардад. Бояд ба он вафо намояд ва ғушти ҳайвони назршударо ба фақирону бечорагон бидиҳад. Барои худӣ шахси назркунанда хӯрдан аз ғушти қурбонии назриаш ҳалол ва ҷоиз нест. Забҳи ҳайвони назргашта, агар онро ба рӯзи ид марбут ва махсус нагардонида бошад, яъне рӯзашро муайян насохта бошад, пас аз амалӣ гардидани маромаш дар ҳар рӯзе сурат гирад, ҷоиз мебошад.

12. Шахсе бо майлу рағбати худ ҷиҳати ризои Худо барои расидани савобе ба гузаштагонаш

гӯсфандеро қурбонӣ кард, аз гӯшти он бою камбағал метавонанд бихӯранд, вале агар бино ба васияти худӣ даргузашта ин корро карда бошад, бояд танҳо фақирону бечорагон аз гӯшти он бихӯранд.

13. Бе иҷозат аз тарафи касе қурбонӣ кардан ҷоиз нест ва ҳамчунин, ширкати ғоиб бе иҷозати худӣ он саҳеҳ намебошад.

14. Ҳайвонотеро барои насловарӣ ва фарбеҳсозӣ ба дасти касе ба сурати муносафа (нисф дар нисф) ва ғайра супорид, чунин қарордод ҷоиз нест ва он шахс коргари бо музд (даҳмарда) гуфта мешавад. Бинобар ин, харида-ни ҳайвоне аз чунин ҷӯпонҳо барои қурбонӣ бе иҷозати соҳибаш ҷоиз нест.

15. Чанд нафаре дар гов ё шутур бо ҳам шарик гаштанд, метавонанд тамоми гӯшти онро хом ё пухта хайр намоянд. Дар вақти ҷудо намудани ҳиссаи ҳар як шарик ҳатман бояд ба тарозу тақсим шавад. Гӯшти қурбониро ба кофирон низ метавон тақсим намуд.

Қурбонӣ кардани ҳайвони бордор ҷоиз аст, вале ҳайвони бе ҳамл беҳтар аст. Пас агар барра ё бузғола ва ғайра пас аз забҳи модар зинда монад, онро низ бояд қурбонӣ намояд.¹³²

¹³²

а-рдидааст. Хоҳишмандон метавонанд ба он мурочиъат намо-янд.

Бахши чорум

Рӯза ва беҳдошт

Вучуди тавозун дар байни барномаҳои амалии дини Ислом

Оё дар оятҳои Қуръон намеандешанд?
Агар он аз назди ғайри Худо мебуд, ҳатман,
дар он ихтилоф ва ноҳамгунии бисёре ме-
ёфтанд. (Сураи Нисо, 82).

Рӯза комилтарин барномаи беҳдоштӣ аст

Рӯза илова бар тазкиаи нафс, парвариши рӯҳиёт ва дигар фоидаҳои амиқи маънавие, ки дар бинои шахсият ва пурбор намудани раванди худсозии инсон дорад ва илова бар аҷру савобе, ки барои банда аз он ҳосил мешавад, ҳамчунин беҳтарин барномаи беҳдошти ва нусхаи (ретсепти) саломатии шахс низ ба шумор меравад. Зеро дар натиҷаи пурхӯрӣ ва пайвастахӯрӣ дар ҷисм (организм)-и инсон пасмондаҳои ғизоӣ ва русуботи ҳазмногаштае боқӣ мемонанд, ки ҷисм ва дастгоҳҳои ҷараёни бадан аз коркард, ҳазм ва ифроз (берун кардан)-и онҳо аз бадан аксаран оқибат меоянд.

Ин пасмондаҳои ғизоӣ ва русуботи ҳазмногашта пас аз муддатҳо ба сурати чарбиҳо, холестерин, намакҳо, қандҳо ва дигар захрҳо дар таркиби хун ва дигар мавзӯҳои бадан зиёд гашта, аз меъёри зарурӣ боло мераванд. Дар натиҷа ҷисм короямӣ ва қобилияти фаъолиятро то андозае аз даст медиҳад. Вақте қобилияти кори ҷисм поён рафт, рӯҳ низ то андозае боландагии худро гум мекунад. Ҳамин тавр андак – андак ҷисм пас аз муддатҳо муқовимат ва аз даст додани

тавоноии кори худ ба бемориҳои гуногун гирифта мегардад.

Илми тиб имрӯз исбот намудааст, ки аксари бемориҳо дар натиҷаи пурхӯрии доимӣ ва камтаҳаррукии ҷисмонӣ ба вучуд меоянд ва гуруснагӣ муваффақтарин роҳи дармони онҳо мебошад. Имрӯзҳо на танҳо барои бемориҳои рӯҳӣ гуруснагӣ ва ё навъҳои парҳезро пешбинӣ менамоянд, балки барои бемориҳои ҷисмӣ низ, ба монанди баланд шудани сатҳи холестерини хун, қанд, чарбиҳо ва... ин дармонро муассиртарин равиши (методи) табобатӣ медонанд. Ин ҷост, ки фоидаи рӯза ҳамчун барномаи комили беҳдошти ва нусхаи пешгирикунанда аз бемориҳои зиёде собит мегардад.

Зеро вақте одам рӯза медорад ва муддате аз хӯрдану нӯшидан худдорӣ менамояд, ба ҷисми худ имконият ва фурсат медиҳад, ки ба коркард, ҳазм ва ифрои он пасмондаҳои ғизоӣ ва русуботи зиёдати дар бадан пардозад ва баданро то андозае аз онҳо пок ва тасфия намояд.

Дар китоби «Рӯҳи дини исломӣ» дар бораи фоидаҳои беҳдошти рӯза омадааст, ки ба василаи рӯза метавон бемориҳои зеринро муъолиҷа ва ҳамчунин аз гирифта шудан ба онҳо пешгирӣ намуд:

1. Рӯза дар муъолиҷаи ташаннуҷот ва норухати меъда ва рӯдаҳо, ки ҳамроҳ бо туршавии тарашшӯҳоти зерин меъда бошад, бисёр муфид аст.

2. Рӯза аз фарбеҳии зиёд ва афзоиши вазн ҷилавгирӣ мекунад.

3. Рӯза аз фишори хун, ки дар натиҷаи изтироботи рӯҳӣ ва пурхӯрии зиёд ба вучуд омада

бошад, пешгирӣ менамояд. Рӯзаи моҳи Рамазон барои ба эътидол даровардани фишори хун неъмат ва баракати бузурге аст, ба хусус, вақте инсон аз ҳад зиёд фарбеҳ шуда бошад.

4. Рӯза аз боло рафтани қанднокии таркиби хун ва пешоб низ ҷилавгирӣ менамояд. Зеро вақте чарбиҳои бадан кам шаванд, қанди он ҳам поён меояд. ...Рӯза ҳатто баъд аз кашфи инсулин ҳам яке аз беҳтарин равишҳои муъолиҷаи бемории қанд мебошад.

5. Рӯза нороҳатиҳои тунд ва барҷомонда (музмин)-и гурдаҳоро, ки бо варам ва тарашшӯҳ ҳамроҳ бошанд, муъолиҷа менамояд.

6. Рӯза барои бемориҳои дил ва ҳамроҳи варам бисёр фоида дорад.

7. Рӯза нороҳатӣ ва дарди барҷомондаи пайвандҳоро аз байн мебарад, ба хусус, вақте ин дард дар натиҷаи фарбеҳӣ ва зиёд шудани чарбиҳои бадан ба вучуд омада бошад. Аксари занон пас аз синни чилсолагӣ ва зиёд гаштани чарбии баданашон ба дарди пайвандҳо гирифта мешаванд.¹³³

Бар ҳамин асос, дини Ислом дӯст медорад, ки пайравонаш дар ғайри моҳи Рамазон низ чанд рӯзеро аз ҳар моҳ ва ё ба муносибатҳои рӯза бидоранд ва ҷисман ва рӯҳан аз баҳраҳои нек ва баракати ин барномаи худсозӣ ва беҳдошти истифода намоянд. Шахси рӯздор, воқеъан ҳам, худро пас аз поёни моҳи Рамазон то муддате сабук, солим ва болида ҳис мекунад. Вақте чанд рӯзеро аз ҳар моҳ рӯза медорад, бори дигар чу-

нин фурсатҳои муносиб ва имкониятро барои ҷисму рӯҳаш фароҳам месозад. яъне ба парвариш ва беҳдошти худ мепардозад.

Дар зарфи як моҳе, ки бар асоси барномаи моҳи Рамазон зиндагӣ мекунад ва ҳӯрду ҳӯрок ва фаъолиятҳои ҷисмии худро ба танзим меоварад, кори тамоми бадан, дастгоҳи гувориш (меъда), дил ҷигар ва... дигар мешавад. Ҳаҷми дастгоҳи гувориш то андозае ба меъери табиӣ худ бармегардад. Бинобар ин, пас аз поёни моҳи Рамазон бояд меъери муайянеро дар ҳӯрду ҳӯроки худ риъоя намояд. Зеро истифодаи аз андоза зиёди маводи ғизоӣ дар ин ҳолат ба дастгоҳи гувориш осебҳои сахте ворид менамояд.

Шаш рӯзе аз моҳи шаввол

Барои пешгирӣ аз чунин пешомаде Паёмбар (с) ба рӯза доштани шаш рӯзи моҳи шаввол низ тавсия намудааст. Албатта, рӯза доштани он фарз ва ҳатмӣ намебошад, вале барои инсон аҷру савоб ва фоидаҳои фаровонеро ба ҳамроҳ дорад. Расули Худо (с) мефармояд: **«Касе моҳи Рамазонро рӯза дорад ва пас аз он шаш рӯзи шавволро низ ба он тобеъ намояд, он ба мисли рӯзаи даҳр (тамоми умр) мебошад».**¹³⁴

Вале шарт нест, ки он шаш рӯз дар аввали моҳ ва бевосита пас аз рӯзи ид рӯза дошта шавад, балки доираи амал ба он васеъ мебошад. Дар баъзе кишварҳо рӯзҳои аввали моҳ ба муносибатҳо, барномаҳо ва маҳфилҳои идона

¹³³ Рӯҳи дини исломӣ, Афиф Абдулфаттоҳ Таббора (тарҷимаи форсӣ, Абубакри Ҳасанзода), с. 764, 765.

¹³⁴ Саҳеҳи Муслим, 2750 (1164)-204. Сунани Абудовуд, 2433. Сунани Тирмизӣ, 759. Сунани Ибни Моҷа, 1716.

бахшида мешаванд. Пас метавонад баъдтар низ шаш рӯзе аз он моҳро рӯза бидорад.

Се рӯзе аз ҳар моҳ

Расули Худо ба рӯза доштани се рӯз аз ҳар моҳ низ тавсияҳои зиёде намудааст ва хуб мешавад, ки он се рӯз рӯзҳои сафед, яъне рӯзҳои бошанд, ки моҳ пур мегардад. Он рӯзҳо сездарум, чордарум ва понздаҳуми ҳар моҳ мебошанд. Абуҳурайра (р) мефармояд: **«Паёмбар (с) се чизро ба ман аҳд ниҳод: Ин ки намози витро нохонда нахобам, се рӯзе аз ҳар моҳро рӯза дорам ва намози чоштро бигуздорам».**¹³⁵

Абузар (р) мегӯяд: Расули Худо (с) фармуд: **«Эй Абузар, агар ҳар моҳе се рӯз рӯза гирифтӣ, пас рӯзҳои сездарум, чордарум ва понздаҳумро рӯза бидор».**¹³⁶ Вале шарт нест, ки он се рӯз айнан ҳамон рӯзҳои миёнаи моҳ бошанд, балки дар дигар вақтҳо низ ҷоиш мебошад. Муъозаи Адави аз Оиша (р) пурсид, ки: **«Оё Расули Худо (с) ҳар моҳ се рӯз рӯза медошт? Гуфт: Оре. Боз пурсид, ки: Кадом рӯзҳои моҳро рӯза медошт? Гуфт: Фарқе намекард, ки кадом рӯзҳои моҳро рӯза медошт».**¹³⁷

Рӯза дар вақтҳои дигар

Ҳамчунин Расули Худо (с) ба рӯза доштан дар моҳи муҳаррам низ тавсия намудааст, он ҷо, ки

¹³⁵ Сунани Тирмизӣ, 760.

¹³⁶ Сунани Тирмизӣ, 761. Сунани Насоӣ, 2421.

¹³⁷ Саҳеҳи Муслим, 2736 (1160)-194. Сунани Абудовуд, 2453. Сунани Тирмизӣ, 763. Сунани Ибни Моча, 1709.

мефармояд: **«Беҳтарин рӯза пас аз моҳи Рамазон моҳи муҳаррам (муқаддас)-и Худо аст».**¹³⁸ Агар он ба рӯзҳои нӯҳум ва даҳуми моҳи муҳаррам мутобиқ ояд, беҳтар мебошад, зеро Паёмбар (с) дар ин рӯзҳо рӯза медошт. Рӯзи даҳуми муҳаррамро рӯзи ошуро мегӯянд.

Он Ҳазрат (с) рӯза доштани рӯзҳои душанбе ва панҷшанберо низ бисёр дӯст медошт. Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: **«Паёмбар (с) рӯзҳои рӯзҳои душанбе ва панҷшанберо ихтиёр мекард».**¹³⁹ Дар ривояти дигаре омадааст, ки «Расули Худо (с) фармуд: **«Аъмоли бандагон рӯзҳои душанбе ва панҷшанбе арза (ва ба ҳисоб) гирифта мешаванд. Пас дӯст медорам, ки дар вақти арзи аъмолам рӯзадор бошам».**¹⁴⁰

Аз Оиша (р) ривоят шудааст, ки: **«Расули Худо (с) дар ҳеҷ моҳе бештар аз шабон рӯза намедошт»**¹⁴¹ ва дар ривояти дигар омадааст: **«... Тамоми моҳи шабонро рӯза медошт».**¹⁴²

Барномаи ғизоӣ ва тарбияи ҷисмӣ дар Ислом

¹³⁸ Саҳеҳи Муслим, 2747 (1163)-202, 2748 (1163)-203. Сунани Абудовуд, 2429. Сунани Тирмизӣ, 438, 740. Сунани Насоӣ, 1612, 1613. Сунани Ибни Моча, 1742.

¹³⁹ Сунани Тирмизӣ, 745. Сунани Насоӣ, 2186, 2360. Сунани Ибни Моча, 1649, 1739.

¹⁴⁰ Сунани Тирмизӣ, 747. Сунани Ибни Моча, 1740.

¹⁴¹ Саҳеҳи Бухорӣ, 1969. Саҳеҳи Муслим, 2714 (1156)-175. Сунани Абудовуд, 2434.

¹⁴² Саҳеҳи Бухорӣ, 1970. Саҳеҳи Муслим, 2716 (1156)-177. Дар баъзе ривоятҳои дигар омадааст, ки: **«Аксари моҳи шабонро рӯза медошт».** Саҳеҳи Муслим, 2715 (1156)- 176.

Дар баробари ин ҳама баҳраҳои маънавӣ, баракоти рӯҳӣ ва ғоидаҳои беҳдоштиё, ки рӯза барои шахси рӯзадор ба бор меоварад, ҳамчунин Ислом барномаи фароғири ғизоӣ ва тарбияи солими ҷисмониро низ аз партави таълимоти худ дур нагузоштааст. Ислом бо вучуди он ки ба рӯза доштани рӯзҳои башуморе аз ҳар моҳ тавсия намудааст, вале ҳаргиз иҷозат намодааст, ки банди мӯъмин дар натиҷаи доштани рӯзаи пайваста ва аз ҳад зиёд худро нотаъво (бемадор) ва аз анҷоми вазифаҳои шаръӣ ва масъулиятҳои иҷтимоӣ худ очиз гардонад. Балки дар баробари он барномаи комили ибодӣ ва нусхаи беҳдошти боз ба тарбияи солими ҷисмӣ ва низоми дурусти ғизоӣ тавсия намудааст.

Оиша (р) дар идомаи ҳадиси: **«Расули Худо (с) аксари моҳи шаъбон ва ё тамоми онро рӯза медошт»**, мефармояд: Вале ба мардум мегуфт: **«Аз аъмол ба андозаи тобу тавони худ баргиред, зеро Худо (аз қабули аъмоли шумо) хаста намегардад, вале шумо (аз идомаи анҷоми он) хаста мегардед»**. Ҳамчунин мефармуд: **«Дӯстдоштатарин амал ба сӯи Худо он корест, ки соҳибаш бар он мудовоамат варзад, ҳарчанд кам ҳам бошад»**.¹⁴³

Ривоят шудааст, ки Абдуллоҳ ибни Амр (р) рӯзҳо пайваста рӯза медошт ва шабҳо қиём мекард. Вақте ин хабар ба Расули Худо (с) расид, ӯро фаро хонд ва гуфт: **«Эй Абдуллоҳ, ба ман хабар расид, ки рӯзҳо пайваста рӯза медорӣ ва шабҳо қиём менамоя! Гуфтам: Оре, эй Расули Худо. Фармуд: (Эй Абдуллоҳ,) чунин на-**

кун, балки рӯза бигир ва ифтор ҳам кун, шабҳо ба ибодат бархез ва хоб ҳам кун. Зеро ҷисмат бар ту ҳақ дорад, чашмонат бар ту ҳақ доранд, ҳамсарат бар ту ҳақ дорад ва меҳмонҳоят бар ту ҳақ доранд (ва бояд тамоми ин ҳуқуқҳоро ба ҷой оварӣ). Ҳамин қадар туро кифоя аст, ки ҳар моҳ се рӯз рӯза дорӣ. Барои ту дар ҳар некӯ даҳ баробар аҷр дода мешавад. Ҳамин се рӯз рӯзаи тамоми даҳр (умр) ба шумор меравад».

(Абдуллоҳ дар идомаи мегӯяд): Вале ман бар худ саҳт гирифтам ва дар ниҳоят ин кор бар ман саҳт тамош шуд. Гуфтам: Эй Расули Худо, ман бештар аз ин қувват дорам!? Фармуд: **«Пас рӯзаи паёмбари Худо Довудро бидор ва бар он наафзо»**. Пурсидам: Рӯзаи паёмбари Худо Довуд (ъ) чӣ гуна буд? Гуфт: **«Рӯзаи нисфи даҳр (умр)»**. Абдуллоҳ пас аз он ки пир гашта буд, мегуфт: Эй кош, руҳсат ва насиҳати Паёмбар (р)-ро қабул мекардам.¹⁴⁴

Дар ривояте омадааст, ки: **«Расули Худо (с) дар яке аз сафарҳо дид, ки мардум дар атрофи марде издиҳом доранд ва болояш соя со-**

¹⁴⁴ Саҳеҳи Бухорӣ, 1974, 1975. Саҳеҳи Муслим, 2722 (1159)-182. 2723 (1159)-181. Дар дигар ривоятҳо омадааст: **фтам: Ман аз ин бештар қувват дорам. Фармуд: Пас як рӯз рӯза бигир ва ду рӯз ифтор кун. Боз гуфтам: Ман аз ин бештар тоқат мекунам. Фармуд: Набошад, як рӯз рӯза бигир ва як рӯз ифтор кун. Ин рӯзаи Довуд (ъ) мебошад ва беҳтарин рӯза аст. Гуфтам: Аз ин ҳам бештар қувват дорам. Фармуд: Аз ин беҳтар намешавад»**. (Саҳеҳи Бухорӣ, 1976. Саҳеҳи Муслим, 2721 (1159)-181, 182, 183, 184. Дар яке аз ривоятҳои Муслим омадааст: **озе бинӣ»**. Дар яке аз ривоятҳои Муслим омадааст: **зандонат бар ту ҳақ доранд»**.

¹⁴³ Саҳеҳи Бухорӣ, 1970. Саҳеҳи Муслим, 2716 (1156)-177.

хта шудааст. Гуфт: Ҷро чӣ шудааст? Гуфтанд: Марди рӯзадоре аст. Фармуд: Рӯза доштан дар сафар хуб нест».¹⁴⁵

Чи тавре мебинем, Расули Худо (с) дар ин ҷо рӯза доштан дар сафарро кори хубе надонистааст. Зеро дар чунин мавридҳо доштани нерӯи ҷимонӣ барои анҷоми масъулиятҳои дар пешистода аз рӯза доштан беҳтар аст. Вале баъзе одамон аз рӯи ноогоҳӣ бо доштани рӯза ва ё машғул гаштан ба баъзе ибодатҳои дигар на танҳо худро амалан аз анҷоми масъулиятҳои иҷтимоӣ ва вазифаҳои ҷамъияти динии Ислом оҷиз ва нотаъвоҷ месозанд, балки чанд одами дигарро барои парастории худ овора месозанд.

Бар ҳамин асос, мо вақте метавонем зебӣ, пӯёӣ ва осонии дини Худоро амалан ламс намоем, ки арзишҳои Исломо ба сурати тарҳи кулӣ ва ваҳдат (комплекс)-и таҷзиянопазир мавриди баррасӣ қарор диҳем ва дар бораи онҳо шинохти фарогире ҳосил намоем. Қуръони карим дар қисмате аз ояти 185-уми сураи Бақара пас аз баёни ҳукми рӯзаи бемор ва мусофир мефармояд: **«Худо барои шумо осониро меҳадад ва душвориро дар ҳақи шумо раво намебинад».**

Вучуди тавозун ва ҳамоҳангӣ дар барномаҳои Ислом

Ислом дар миёни тамоми барномаҳои ибодӣ иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ғизоӣ, парваришӣ ва...-и худ тавозуни зебоеро барқарор намудааст ва ҳеҷ

¹⁴⁵ Саҳеҳи Бухорӣ, 1946. Саҳеҳи Муслим, 2607 (1114)-90. Сунани Абуодовуд, 2407.

якero бар ҳисоби дигаре такмил накардааст. Ва аз пайравони мӯъминаш бо ҷиддият хостааст, ки дар анҷоми онҳо ҳамон тавозун ва эътидодро риёоя намоянд. Шахсият ва ҳаёти инсон вақте солим ва ҳамаҷониба рушд меёбад, ки дар тамоми абҷоди тақомулӣ ва ҳамаи ҷанбаҳои зиндагии худ тавозун ва ҳадди эътидодро риёоя намояд. Вақте дар як ҷанба зиёдаравӣ намояд, тавозуни дилхоҳро дар бинои солими шахсият ва рушди дуруст ва ҳамаҷонибаи ҳаёти худ аз даст медиҳад.

Яке аз омилҳои вазъи асафбор ва мушкилоти ҳалнопазири ҳаёти мусалмонон ҳамин номавзунӣ ва якҷониба будани барномаҳои амалӣ, зиёдаравӣ дар ҷанбае ва раҳо кардани самтҳои дигари зиндагӣ мебошад. Онҳо ё танҳо ба анҷоми ибодатҳои берӯҳ ва зӯҳднамоии хушк дода мешаванд ва дигар вазифаҳои шаръӣ, масъулиятҳои иҷтимоӣ ва талаботи имонии худро канор мегузоранд ва ё ба дунёпарастӣ, танпарварӣ ва андӯхтани пулу мол фурӯ мераванд ва дину маънавиётро ба тамои тарк менамоянд.

Дар ҳоле, ки Ислом дар ҳамоҳангӣ ва ҳамгунии зебe дар миёни тамоми барномаҳои худ эъмори зиндагӣ ва пардохтан ба тамоми ҷанбаҳои ҳаётро аз онҳо хостааст.

Ислом ба ҷавонон дар синну соли балоғат, вақте дар авҷи шукуфоии ҷисмӣ, бедоршавии майлҳои ҷинсӣ ва бархостани кашишҳои шаҳвонӣ қарор доранд, тавсия менамояд, ки агар имконоти хонадор шуданро дошта бошанд, пас издивоҷ намоянд. Зеро ниёзҳои фитрӣ ва ғаризаи ҷинсӣ дар инсон ба василаи издивоҷ бароварда мешаванд ва ба ин тамоюли табиӣ у ба сурати

машрӯъ посух дода мешавад. Пас издивоч беҳтарин васила барои маҳфуз ва покиза ниғаҳ доштани чашм ва фарҷ мебошад, фазои ҷомеъаро низ поку муаттар нигоҳ медорад ва ҳамзамон аз парокандагии фикрӣ ва барҳадар рафтани нерӯҳо ва зарфиятҳои зеҳнии шахс пешгирӣ менамояд.

Вале, агар касе имконияти барпо намудани хонавода ва зан гирифтано надоста бошад, ба вай тавсия менамояд, ки барои костан аз майлҳои шаҳвонӣ ва тасаллут бар ғаризаи ҷинсӣ рӯза бидорад. Рӯза дар чунин ҳолат аз фишори ниёзи шаҳвонӣ ва ғаризаи ҷинсӣ бар ҷисму рӯҳ ва асабҳои шахс мекоҳад ва ўро аз афтодан дар ҳалокатҳои чашмчаронӣ, тамошои серинопазири ҷинси муқобил ва амали зино ниғаҳ медорад.

Расули Худо (с) мефармояд: **«Эй гурӯҳи ҷавонон, издивоч намоед, зеро он беҳтарин роҳ барои кӯтоҳ намудани нигоҳ ва пок доштани фарҷ мебошад. Аммо агар касе, аз шумо издивоч карда натавонад, пас рӯза бидорад. Рӯза дар воқеъ, ниғаҳдорандаи ӯ мебошад»**.¹⁴⁶

Дар айни ҳол замон, ба хусус ҷавондухтарони нав шавҳаркардари, аз гирифтани рӯзаи нафлӣ, вақте шавҳаронашон дар хона ҳузур дошта бошанд, боз медорад. Зеро дар чунин ҳолат гирифтани рӯзаҳои нафлӣ аз баровардани ниёзҳои ғаризӣ ва майлҳои ҷинсии онҳо аз роҳи машрӯъ монев мегардад, ба эътидоли тамоюлоти шаҳвониашон осеби равоӣ мерасонад ва қудрати контроли асабҳо

¹⁴⁶ Саҳеҳи Бухорӣ, 1905, 5065, 5066. Саҳеҳи Муслим, 3384 (1400)-1. Сунани Абудовуд, 2046. Сунани Тирмизӣ, 1081. Ҳадисро аз Абдуллоҳ ибни Масъуд (р) ривоят кардаанд.

ва тасаллут бар худро аз онҳо мерабояд, ки ин кор ба манфиъати онҳо нест.

Расули Худо (с) мефармояд: **«Зан вақте шавҳараш ҳузур дошта бошад, гайр аз рӯзаи моҳи Рамазонро намедорад, магар бо иҷозати ӯ...»**.¹⁴⁷

Чанд нуктаи дигар дар бораи рӯзаи нафлӣ

Аз назари Ислом, вақте ба хонаи шахси рӯзадор меҳмоне ояд, вай метавонад ба эҳтироми меҳмон рӯзаи нафлиашро ҳамроҳи меҳмон бихӯрад ва пас аз он дар фурсати муносибе қазои онро ба ҷой оварад. Зеро Расули Худо (с) мефармояд: **«Рӯзадори мутатаввеъ (нафлӣ) амин ва ё амири нафси худ мебошад, агар хоҳад, рӯза медорад ва агар хоҳад, ифтор менамояд»**.¹⁴⁸

Ҳамчунин вақте ба меҳмонӣ даъват шавад, бояд онро иҷобат намояд. Агар ифтор накунад, пас дар ҳаққи онҳо дуъо намояд ва бигӯяд, ки: Ман рӯзадор мебошам. Расули Худо мефармояд: **«Вақте касе аз шумо даъват шавад, бояд онро иҷобат намояд. Агар рӯзахӯр бошад, (аз таъомашон) бихӯрад ва агар рӯзадор бошад, пас**

¹⁴⁷ Саҳеҳи Муслим, (1026)-84. Сунани Абудовуд, 2458. Сунани Тирмизӣ, 782. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд.

¹⁴⁸ Сунани Тирмизӣ, 732. Уммихонӣ (р), ровии ҳадис мефармояд: *е хост. Пас аз нӯшидан онро ба ман дод ва ман низ (аз фазли он) нӯшидам. Он гоҳ гуфтам: Эй Расули Худо (с) ман рӯзадор будам. Расули Худо (с) дар ҷавоб фармуд: Рӯзадори мутатаввеъ...»*.

(дар ҳаққашон) дуъо намояд».¹⁴⁹ Ҳамчунин мефармояд: **«Вақте касе аз шумо ба таъоме даъват шавад, агар рӯзадор бошад, бигӯяд: Ман рӯзадор мебошам».**¹⁵⁰

Ҳамчунин аз он Ҳазрат (с) ривоят шудааст, ки вақте ба хонаи яке аз ҳамсаронаш мерафт, мепурсид: Оё ягон хӯрдание ҳаст? Агар мегуфтанд, чизе нест, мефармуд: Набошад, ман рӯза гирифтаам.¹⁵¹ Бинобар ин, фақеҳон ва донишмандон мегӯянд, агар шахсе то қабл аз завол (нисфирӯзӣ) чизе нахӯрда бошад, метавонад аз ҳамон вақт ният кунад ва рӯзаи нафлӣ бигирад.

Иловаҳо

Тасбеҳи таровиҳ

¹⁴⁹ Сунани Абудовуд, 2460. Сунани Тирмизӣ, 780. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд.

¹⁵⁰ Саҳеҳи Муслим, 2696 (1150)-159. Сунани Абудовуд, 2461. Сунани Тирмизӣ, 781. Ҳадисро аз Абухурайра (р) ривоят кардаанд.

¹⁵¹ Ишора ба ҳадисе мебошад, ки Оиша (р) дар он мефармояд:

хӯрдание ҳаст? Агар мегуфтаам: Не, мегуфт: Набошад ман рӯза гирифтаам. Рӯзе ба наздам омад. Гуфтаам: Таъоме ба мо ҳада шудааст. Пурсид: Чист? Гуфтаам: Ҳайс (номи таъоме) мебошад. Фармуд: Ман имрӯз рӯза гирифта будам. Он гоҳ (аз он таъом) хӯрд». (Саҳеҳи Муслим, 2707 (1154)-169. Сунани Абудовуд, 2455. Сунани Тирмизӣ, 733, 734.

Дар манобеъ ва сарчашмаҳои шаръ: Қуръон ва суннат дар бораи он чизе, ки имрӯз бо номи тасбеҳи таровиҳ шинохта мешавад, ривояте собит нашудааст. Аз амалкарди саҳобагони киром танҳо ҳамин кадар бармеояд, ки онҳо пас аз ҳар чор ракаъат намоз, ки бо ду салом баргузор мегардид, таваққуфи нисбие менамуданд. Зеро онҳо намози таровиҳро низ хеле дароз ва бо тааммул меҳондаанд. Дар Муваттаъи Имом Молик ривоят шудааст, ки: **«Қорӣ сураи Бақарарро дар ҳашт ракаъат (и намози таровиҳ) меҳонд. Агар онро дар дувоздаҳ ракаъат меҳонд, мардум онро сабук мепиндоштанд».**¹⁵² Бинобар ин, онҳо пас аз ҳар чор ракаъат каме дам мегирифтанд ва ҳар кас дар нафси худ такбир, тасбеҳ, таҳлил ва славот мегуфт.

Баъдҳо ҳамон такбиру тасбеҳ ва таҳлили онҳо ба сурати тасбеҳи таровиҳ даромадааст, ки имрӯз дар сарзамини мо навъи хоссе аз он маъмул мебошад. Ба ҳар ҳол, вақте он бо садои дилангези қориён бо овози баланд хонда мешавад, рӯҳу қалби намозгузоронро ҳаловат мебахшад ва дар онҳо таассуроти маънавӣ ва рӯҳиёти некеро ба вучуд меоварад. Тасбеҳи таровиҳе, ки дар сарзамини мо маъмул мебошад, чунин аст:

«Субҳона зил мулки вал малакут, субҳона зил иззати вал азамати вал қудрати вал кибриёи вал ҷабарут, субҳонал маликил ҳаййи-л-лазӣ ло яному ва ло ямут. Суббуҳун, қуддусун раббуно ва раббул малоикати ва-р-рӯҳ. Ло илоҳа иллаллоҳу, настағфируллоҳ ва насъалукал ҷанната ва наъзузу бики мина-н-нор».

¹⁵² Эълоуссунан, ҷ. 3, баҳши сеюм, с. 90.

Тасбеҳи таровиҳи даҳаи ахири моҳи Рамазон

Мардум дар даҳаи ахир ва ё чанд шаби охири моҳи Рамазон бо сӯзу гудоз ва бо шавқу шӯри имонӣ ба ин моҳи баракат ва ҳамчунин бо намози таровиҳ ва барномаи хатми Қуръони карим дар ин моҳ хайру хуш менамоянд. Тасбеҳи таровиҳ дар даҳаи ахир:

«Субҳонал ҳаннонил маннон, субҳонал малики-д-дайён, алмаъруфу бил эҳсон вал мавсуфу бил ғуфрон. Алвадоъ, алвадоъ ё шаҳра Рамазон, алвадоъ, алвадоъ ё шаҳрал баракати вал эҳсон. Алфироқ, алфироқ ё шаҳра-т-таровиҳи ва-т-тасобиҳи ва хатмил Қуръон. Аввалуху раҳматун ва авсатуху мағфиратун ва охируху ътқун мина-н-нирон. Ло илоҳа иллаллоҳу настағфируллоҳа ва на-съалукал ҷанната ва наъзуз бика мина-н-нор».

Нияти рӯза

Дар шарияти Ислом барои дуруст гардидан ва пазируфта шудани аъмол ва ибодатҳои шахс ният шартӣ асосӣ доништа шудааст ва тамоми ғаъолиятҳои ӯ бар асоси нияташ баҳо дода мешаванд. Паёмбари Худо (с) мефармояд: **«Амалҳо ҳатман, ба ниятҳо вобаста мебошанд. ...».**¹⁵³

¹⁵³ Саҳеҳи Бухорӣ, 1, 54, 2529. ва... Саҳеҳи Муслим, 4904 (1907)-156. Сунани Абудовуд, 2201.

Ният ба маънои қасди ботинӣ ва омодагии қалбии инсон барои анҷом додани коре мебошад. Дар бораи ифода намудани нияти ботинӣ ва қасди қалбӣ бо забон дар сарчашмаҳои шаръ чизе наомадааст, вале оммаи мардум барои тааққиди бештари нияти қалбӣ онро ба забон ифода менамоянд. Нияти рӯзаи моҳи Рамазон:

«Ва лисавми ғадин мин шаҳри Рамазона фаризатан навайту». «Ният кардам рӯзаи фарзии фардои моҳи Рамазонро ба ҷой оварам».

Манобеъ ва сарчашмаҳои корӣ

1. Қуръони карим.
2. Саҳеҳи Бухорӣ. Имом Абуабдуллоҳ Муҳаммад ибни Исмоъили Бухорӣ, Бейрут - Дорулмаърифат. 2004.
3. Саҳеҳи Муслим. Имом Абулҳусайн Муслим ибни Ҳаҷҷочи Нишопурӣ, Бейрут - Дорулмаърифат.
4. Сунани Абудовуд. Абудовуд Сулаймон ибни Ашъаси Сичистонӣ, Бейрут – Дорулфикр. 2005.
5. Сунани Тирмизӣ. Абуъисо Муҳаммад ибни Исои Тирмизӣ, Бейрут – Дорулмаърифат. 2002.
6. Сунани Насой. Абуабдурраҳмон Аҳмад ибни Шуъайби Насой, Бейрут.
7. Сунани Ибни Моча. Абуабдуллоҳ Муҳаммад ибни Язиди Қазвинӣ, Бейрут – Дору эҳёи аттуросил арабӣ. 2000.
8. Муснади Имом Аҳмад. Абуабдуллоҳ Аҳмад ибни Ҳанбали Шайбонӣ.
9. Саҳеҳи Ибни Ҳиббон. Муҳаммад ибни Ҳиббон ибни Аҳмади Тамимӣ, Бейрут - Дорулфикр.
10. Мустадраки Ҳоким. Абуабдуллоҳ Муҳаммад ибни Абдуллоҳи Нишопурӣ, Бейрут – Дорулмаърифат. 2006.
11. Мусаннафи Ибни Абушайба. Абдуллоҳ ибни Муҳаммад ибни Абушайба, Бейрут - Дорулфикр.
12. Мусаннафи Абдурраззоқ. Абдурраззоқ ибни Ҳумом, Абуяълои Санъонӣ.
13. Ёълоуссунан. Мавлоно Зафараҳмад Усмони Таҳонавӣ, Бейрут - Дорул кутубил илмия. 1997.
14. Адиллатул ҳанафия минал аҳодиси аннабавия. Муҳаммад Абдуллоҳ ибни Муслими Баҳлавӣ, Димишқ – Дорулқалам. 2007.

МУНДАРИҶА

Барои огоҳӣ-----	3
Бахши аввал-----	4
Ба истиқболи моҳи Рамазон-----	5
Мафҳум ва моҳияти рӯза -----	9
Фазилати моҳи Рамазон -----	12
Ҳадафи рӯза -----	15
Ҷоидаҳои рӯза -----	19
Арзиши эҳсонӣ неки дар моҳи Рамазон-----	20
Пеш аз Исломи низ рӯза вучуд дошт-----	24
Нақши рӯза дар худсозии инсон -----	25
Нақши рӯза дар сохтани ҷомеаи намунавӣ ----	26
Дар моҳи Рамазон дарҳои биҳишт -----	29
Маънои Рамазон -----	30
Ибтидои фарзияти рӯза -----	31
Рӯза барои шахси мусофир -----	32
Эҷоди сабуки дар шабҳои моҳи Рамазон -----	35
Поёни вақти саҳархӯрӣ -----	37
Шаби Қадр -----	38
Ифтори моҳи Рамазон -----	42
Дуҳои ифтор -----	43
Фазилати саҳарӣ -----	44
Бахши дуюм -----	47
Намози тарових -----	48
Таъриҳчаи пайдоиши намози тарових -----	50
Адади рақатҳои намози тарових -----	53
Эътикоф дар моҳи Рамазон -----	55
Эътикоф барои дарёфтани шаби Қадр -----	58
Тарикаи эътикоф нишастан -----	59
Эътикоф бар се қисм аст -----	61
Заруратҳо ва ниёзҳо дар аснои эътикоф -----	62
Эътикофи занон -----	65
Ба истиқболи иди Рамазон -----	66

Баҳши сеюм-----	68
Нияти рӯза-----	69
Моҳи Рамазон чӣ гуна собит мешавад?-----	70
Баёни баъзе масоили ҳилоли Рамазон -----	72
Рӯзҳое, ки рӯза доштан дар онҳо кароҳият дорад -----	74
Муфсидоти рӯза-----	75
Тазриқи сӯзандору дар моҳи Рамазон-----	78
Дар мавридҳои зерин рӯза фосид намешавад--	79
Анҷоми ин корҳо барои рӯзадор макрӯҳ аст-----	81
Нагирифтани Рамазон барои кӣ иҷозат аст -----	85
Каффорати рӯза -----	87
Тафсили масоиле дар бораи каффорат -	87
Рӯзаи қазо -----	89
Баёни ҳолатҳое, ки шикастани рӯза ё -----	91
Қурбонӣ (узҳия) -----	94
Вақти қурбонӣ кардан -----	96
Чаҳорпоёне, ки қурбонии онҳо ҷоиш аст -----	97
Баҳши чорум -----	100
Рӯза комилтарин барномаи беҳдошти аст-----	101
Шаш рӯзе аз моҳи шаввол -----	104
Се рӯзе аз ҳар моҳ-----	104
Рӯза дар вақтҳои дигар-----	105
Барномаи ғизоӣ ва тарбияи ҷисмӣ дар Ислом	106
Вучуди тавозун дар барномаҳои Ислом-----	109
Чанд нуктаи дигар дар бораи рӯзаи нафлӣ ----	111
Иловаҳо -----	113
Тасбеҳи таровиҳ -----	113
Тасбеҳи таровиҳи даҳаи ахир -----	114
Нияти рӯза-----	114
Манобеъ ва сарчашмаҳои қорӣ -----	116

Рӯзаи моҳи Рамазон моҳият ва аҳкоми он

Ҳуруфчини компютерӣ: Файзалии Додар-
бек

Тарроҳ ва саҳифаоро:
Муҳаммадсиддиқи Комил

Чопи офсетӣ. Гарнитурани Times New Roman Тj.
Андозаи 60х90. Чопи аввал. Адади нашр 1000.

Нашриёти «Паёми ошно».

عبدالشريف عبدالباقي

صيام رمضان

الخصائص و الأحكام

الطبعة الأولى

دوشنبه - 2008